

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Meit Grossmann

**RAHVUSVAHELISE ÕIGUSE PROBLEEME SEoses
METSAVENDLUSEGA NÕUKOGUDE LIIDU POOLT OKUPEERITUD
JA ANNEKTEERITUD EESTIS NING TEISTES BALTI RIIKIDES**

Magistritöö

Juhendaja
Dr. Iur Lauri Mälksoo

Tartu

2022

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. NÕUKOGUDE LIIDU VASTASSEIS BALTI RIIKIDE METSAVENDLUSEGA.....	7
1.1. Metsavendlus kui Balti riikide partisaniliikumine.....	7
1.1.1. Ajalooline taust	7
1.1.2. Metsavendluse olemus, ideoloogiad ja tegevus	9
1.2. NSVL ressursid ja taktika Balti riikide metsavendluse likvideerimiseks.....	13
1.3. Metsavendade ja NSVL julgeolekuorganite relvastatud vastasseisu tulemused	18
2. OKUPATSIOONILE VASTUPANU OSUTAMISE VÕIMALUSED RAHVUSVAHELISES ÕIGUSES	21
2.1. Rahvusvaheline sõjaõigus enne Teist maailmasõda	22
2.1.1. Haagi maasõja konventsioonide kohaldatavus.....	23
2.1.2. Haagi maasõja konventsioonidega kaitstud isikud.....	26
2.1.3. Metsavendluse kvalifitseerimine Haagi konventsioonide järgi	32
2.2. Rahvusvaheline humanitaarõigus pärast Teist maailmasõda.....	39
3. KURITEOD METSAVENDADE VASTU	42
3.1. Kuritegude eeluurimisest ja kohtumenetlusest üldiselt.....	42
3.2 Karl-Leonhard Paulov.....	44
3.3 Vladimir Penart ja Rudolf Tuvi	46
3.4 Vytautas Vasiliauskas	50
3.5 Stanislovas Drelingas.....	53
3.6 Kohtulahendite kokkuvõte.....	55
4. METSAVENDADE ÕIGUSLIK REHABILITEERIMINE	59
KOKKUVÕTE	67
Problems of the International Law Related to the Forest Brethren in Soviet Union Occupied and Annexed Estonia and Other Baltic States	72
KASUTATUD KIRJANDUS	78
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	83
KASUTATUD KOHTULAHENDID	86

SISSEJUHATUS

Kui Venemaa viimane keiser Nikolai II kutsus maailma riigid 1899. a Haagi rahukonverentsile, siis vaevalt oskas ta ette näha (või vastupidi aimas ta seda prohvetlikult hästi), et nendele rahukõnelustele poole sajandi jooksul järgneb kaks kogu Euroopat laastanud maailmasõda, mis oma sõjakoleduste ja ebainimliku suhtumise eest inimeludesse ületasid kõik selle, mida maailm oli varem näinud. Olgugi, et Teiseks maailmasõjaks oldi Haagi 1907. a maasõja õiguste ja tavade konventsioonist (IV) (edaspidi Haagi 1907.a maasõja konventsioon) ning sellele lisatud maasõja õiguste ja tavade eeskirjast valdavalt teadlikud, olid sõjaga kaasnenud sõjaõiguse rikkumised ja kaasnenud inimohvrite arv kolossaalsed.

Rahvusvahelise õiguse rikkumised ei lõppenud Eestis ja teistes Balti riikides siiski koos Teise maailmasõjaga, vaid jätkusid Nõukogude Liidu (NSVL) õigusvastase okupatsiooni ja anneksiooni tagajärjel Balti riikides veel aastakümneid. Üheks enam represseritud inimgrupiks olid NSVL okupatsioonirežiimile aktiivset vastupanu avaldanud Balti riikide metsavennad.

Rahvusvahelises õiguses valitseb põhimõte *ex iniuria ius non oritur* ehk õigusrikkumisest ei sünni õigust ning nagu mitmetes rahvusvahelise õiguse allikates korduvalt kinnitatud ja selles töös viidatud, oli Balti riikidele korraldatud NSVL agressiooni puhul tegemist rahvusvahelise õiguse mitmete normide ja lepingute raskete rikkumistega. Teiselt poolt ei võimalda rahvusvaheline õigus õigusrikkumistele vastata uute õigusrikkumistega. Samuti on üldiselt teada, et okupatsioonivõimudele vastuhakkamise tõttu käsitas NSVL kõiki metsavendaid kurjategijatena ja tegi jõulisi pingutusi metsavendluse likvideerimiseks. Eelnevat arvestades on käesolev töö kirjutatud eesmärgiga selgitada välja, et kuidas NSVL julgeolekuorganite ja neile omaalgatuslikku relvastatud vastupanu osutanud Balti riikide metsavendade tegevused on olnud kooskõlas tol ajal kehtinud rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtete ja normidega. Teema relevantsust suurendab asjaolu, et nagu järgnevates peatükkides käsitatud, peavad Balti riigid oma metsavendade võitlust okupatsioonivõimudega õiguslikus mõttes eksistentsiaalselt oluliseks küsimuseks nende riikide järjepidevuse tagamisel ja iseseisvate riikide taastamisel.

Metsavendlusega seotud rahvusvahelise õiguse probleemide käsitamiseks olen uurimisküsimused püstitanud järgmiselt:

1. Milline oli NSVL õiguslik käsitus metsavendlusest rahvusvahelise sõjaõiguse tähenduses (pärast 1949. a Genfi konventsioone rohkem tuntud kui rahvusvaheline humanitaarõigus) ja kuivõrd olid NSVL julgeolekuorganite poolt metsavendluse likvideerimiseks kasutatud meetmed kooskõlas rahvusvahelise õiguse nõuetega?

2. Milliseid õiguslikke kohustusi ja kaitset pakkus Balti riikide metsavendadele nende aktiivse vastupanu perioodil, s.o 1941-1953 aastatel, rahvusvaheline sõjaõigus?
3. Millised on taasiseseisvunud Balti riikide kohtute ja Euroopa Inimõiguste Kohtu olulisemad seisukohad NSVL julgeolekuorganite poolt Balti riikide metsavendade likvideerimiseks toime pandud kuritegude osas?
4. Milline on olnud taasiseseisvunud Balti riikide õiguslik suhtumine nende riikide iseseisvuse eest võidelnud metsavendadesse?

Õiguslikuks analüüsiks vajaliku ajaloolise tausta mõistmiseks annab töö esimene peatükk ülevaate metsavendluse tekkimist ja selle vastasseisust NSVL-ga, tuues välja mõlema sõdiva poole ideoloogiad, ressursid ja peamised võitlusmeetodid.

Teine peatükk käsitleb rahvusvahelisest õigusest tulenevaid okupatsioonile¹ vastupanu osutamise võimalusi metsavendade aktiivsel tegevusperioodil. Analüüsin seal, et kuidas metsavennad täitsid rahvusvahelises sõjaõiguses toodud sõjapidamise reegleid ning kuidas nimetatud reeglite täitmine mõjutas nende õiguslikku staatust.

Kolmas peatükk keskendub olulisematele kohtulahenditele Balti riikide metsavendade vastu toime pandud kuritegudes ning lõpeb uuritud kaasustest tehtud kokkuvõtlike järeldustega.

Töö viimane ehk neljas peatükk võtab kokku, et milliseid õiguslikke seisukohti on võtnud Balti riikide iseseisvuse taastamise eest võidelnud metsavendade suhtes taasiseseisvunud Balti riikide parlamendid, kohtud ja õigusteadlased.

Eestikeelses õiguskirjanduses on rahvusvahelist sõjaõigust Haagi maasõja konventsioonide põhjal uurinud Kerli Valk magistritöös „Martensi klausel rahvusvahelises õiguses – loomuõiguse ja positivismi kompromiss“, mis käsitleb kuulsaima Eestist pärit rahvusvahelise õiguse juristi rolli rahvusvahelise sõjaõiguse kujundamisel ja rakendamisel.² Nõukogude okupatsioonist ja metsavendlusest leiab mitmeid ajaloosündmuste kirjeldamisele suunatud uurimistöid, nt NSVL poolt metsavendade likvideerimiseks rakendatud meetmetest annab üksikasjaliku ülevaate Pearu Kuuse magistritöö „Eesti NSV Siseministeeriumi / Riikliku Julgeolekuministeeriumi Banditismivastase Võitluse osakond (1944-1947)“³ ning metsavendadest loodud kuvandist ja selle muutustest trükisõnas kõigi okupatsiooniaastate

---

¹ Haagi 1907. a maasõja konventsiooni lisa artikkel 42 kohaselt loetakse okupatsiooniks mingi maa-ala vaenuliku võimu alla tegelikku allutamist. Okupatsioon hõlmab ainult seda osa maa-alast, mille vaenulik pool (riik) on saanud oma võimu alla ja suudab seal oma võimu teostada.

² Valk, K. Martensi klausel rahvusvahelises õiguses – loomuõiguse ja positivismi kompromiss. Magistritöö. Juhendaja Lauri Mälksoo. Tartu: Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2009.

³ Kuusk, P. Eesti NSV Siseministeeriumi/Riikliku Julgeolekuministeeriumi Banditismivastase Võitluse osakond (1944-1947). Magistritöö. Juhendaja Tõnu Tannberg. Tartu: Tartu Ülikool 2005.

vältel on kirjutatud Kadi Miku magistritöös „Metsavendade kujutamine Nõukogude propagandakirjanduses.“⁴ Metsavendade tegevust militaarses perspektiivis on analüüsitud Martin Heremi magistritöös „Metsavendade strateegia ja tegevuse analüüs: R. Saaliste poolt organiseeritud metsavennad aastatel 1947-1950“⁵ ning metsavendluse tekkimiseni viinud sündmusi Urmas Salo magistritöös „Eesti Kaitseväe valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal.“⁶ Ühtki õiguslikust vaatenurgast metsavendlusele pühendatud ja Eestis kirjutatud uurimustööd ma ei leidnud.

Töö vajaduse põhjendamisel pean sobivaks tsiteerida endist välisministrit ja Riigikogu liiget Trivimi Vellistet, kes 18.04.2006 tutvustades Riigikogu otsuse eelnõud "Eesti kodanike relvavõitlusest NSV Liidu sõjalise okupatsiooni vastu", pidas seda vajalikuks „esiteks, tuhandetele selles võitluses osalenutele, kes on küll väga kõrges vanuses, ent veel meie keskel; teiseks, ülejäänud Eesti rahvale, kes peab tundma oma ajalugu ja tänuvõlga; kolmandaks, rahvusvahelisele avalikkusele, kes vajab endiselt järeleaitamistunde Ida-Euroopa ajaloos; ja neljandaks ning viimaseks (ja see on kõige olulisem), Eesti tulevastele põlvedele, et nad uute katsumuste saabudes teaksid, mida teha.“⁷ Metsavendade ennastalgavad pingutused okupatsioonivõimust vabanemiseks väärivad põhjalikku õiguslikku analüüsi ning peavad säilitama järgnevatele põlvkondadele kindluse Eesti riigi iseseisvuse ja järjepidevuse kaitsmise vajalikkusest, olenemata sellest, kui lootusetu see mingil ajahetkel paista võib.

Viimastel aastatel on sõjategevus Euroopas ja riikide vajadus idast ähvardava ohu tõttu teha suuremaid pingutusi parema kaitsevõime saavutamiseks regulaarselt olnud ajalehtede esikülgedel ja ekspertide arutada jutusaadetes.⁸ Eelmise okupatsiooni valusate kogemuste põhjal oleme lubanud, et mitte kunagi enam üksi⁹ ja teist korda me võitluseta ei alistu.¹⁰ Samas on Venemaa Föderatsioon NSVL eeskujul järgides uuesti asunud süstemaatiliselt jõuga laiendama oma riigipiire ja hüljanud Haagi 1899. a konventsioonidest alguse saanud rahvusvahelise sõjaõiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid või moonutades nende

---

⁴ Mikk, K. Metsavendade kujutamine nõukogude propagandakirjanduses. Juhendaja Olev Liivik. Tartu: Tartu Ülikool 2013.

⁵ Herem, M. Metsavendade strateegia ja tegevuse analüüs: R. Saaliste poolt organiseeritud metsavennad aastatel 1947-1950. Magistritöö. Juhendaja Olavi Punga. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused 2012.

⁶ Salo, U. Eesti Kaitseväe valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal. Magistritöö. Juhendaja Jüri Ant. Tartu: Tartu Ülikooli Ajaloo Osakond 2005.

⁷ Eesti kodanike relvavõitlusest NSV Liidu sõjalise okupatsiooni vastu (688 OE) otsuse eelnõu esimene lugemise stenogramm.

⁸ Töö kirjutamise lõppfaasis, 24.02.2022 alustas Venemaa Föderatsioon järjekordset agressiooni Ukrainas, kui samaegselt õhurünnakutega toimus vägede sisseviimine Ukraina kontrollitud territooriumile põhjast, lõunast ja idast.

⁹ Raiste, A. Meri: mul on kaks sünnipäeva korraga. – Eesti Rahvusringhääling, 29.03.2004.

¹⁰ Kaitseminister Margus Tsahkna kõne Tapal. NATO lahingugrupp kogunes Tapa linnakus pidulikule rivistusele. Suurbritannia kaitseminister: saja aasta eest seisime kõrvuti ja täna ühineme taas. – Delfi 20.04.2017.

tähendust. NATO-ga ühinemise järel pole Venemaa agressioonid seni puudutanud Balti riike, kuid kahtlemata sunnib Venemaa jätkuv agressiivsus meid kriitiliselt meenutama minevikku ja tegema õigeid järeldusi seal tehtud vigadest. Kuigi enamiku Balti riikide eest partisanisõda pidanud meeste ja naiste silmad on tänaseks päevaks igaveseks sulgunud, on mitmeid selliseid märke, mis kinnitavad, et just praegu on õige aeg mõned Balti riikide metsavendlusega seotud õiguslikud küsimused selles töös kokku võtta ja magistritöö mahtu arvestades lahti kirjutada. Pean nendeks märkideks Venemaa järjest suuremat sõjalist agressiivsust ja metsavendadega seotud viimaste aastate olulisi kohtulahendeid, aga ka Venemaal oluliselt süvenenud trendi suruda peale oma ajalookäsitust, mis eitab või õigustab Nõukogude võimu kuritegusid.

Töö kirjutamisel on kasutatud erinevaid meetodeid, peamiselt analüütilist, ajaloolist ja võrdlevat. Töö teema asetub õigusteaduse ja ajalooteaduse piirile, kuna mitmed töös käsitatud õigusprobleemid on ühtlasi probleemideks õigusajaloos.

Metsavendade tegevuse mõistmiseks on kasutatud Balti riikide arvukaid artikleid, uurimistöid ja dokumentide kogumikke metsavendluse ajaloost, mida on seejärel võrreldud rahvusvaheliste sõja-, humanitaar- ja kriminaalõiguslike konventsioonide, nende läbirääkimiste protokollide, hilisemate kommentaaride ja õigusteaduslike artiklitega. Olulise osa allikatest moodustavad 20. sajandi partisanivõitlust käsitavaid rahvusvahelised kohtulahendid ning iseseisvuse taastanud Balti riikide kohtulahendid metsavendade vastu toimepandud kuritegudest. Viimasel juhul on tähtsal kohal kaasused, mis jõudsid lahenduseni Euroopa Inimõiguste Kohtus (EIK). Metsavendade rehabiliteerimisel on peamiselt tuginetud siseriiklikele õigusaktidele ja siseriiklikele kohtulahenditele.

Tööd kõige enam iseloomustavateks märksõnadeks Eesti märksõnastikust on metsavennad, partisanisõda, partisanivastane võitlus, sõjaõigus ja rahvusvaheline kriminaalõigus.

1. NÕUKOGUDE LIIDU VASTASSEIS BALTI RIIKIDE METSAVENDLUSEGA

1.1. Metsavendlus kui Balti riikide partisaniliikumine

1.1.1. Ajalooline taust

Teise maailmasõja eel olid Balti riigid korduvalt deklareerinud oma neutraliteeti¹¹, sõlminud multilateraalseid koostöökokkuleppeid oma lähemate naabrite ja liitlastega ning omavahel ühist joont hoidvaid kahepoolseid rahuleppeid Venemaaga. Balti riikide omavahelistest tülitsemistest hoidumist propageeriti sõnadega „Baltikum ei ole Balkan!“¹² Noorte riikidena pandi kõrgeid ootusi rahvusvahelise õiguse kaitsele. Omavahel koordineeritud välispoliitikaga loodeti Esimese maailmasõja järgsel ajastul võõrasse relvakonflikti tõmbamist vältida. Seejuures saime Balti riikides alles aastakümneid hiljem teada, et meie saatus otsustati 1939. a Moskvas, kui Molotov-Ribbentropi pakti salajaste lisaprotokollidega NSVL ja Saksamaa leppisid kokku Ida-Euroopa huvisfääride jagamises ning kus Balti riigid loovutati NSVL mõjutsooni. Balti riikide sõtta kaasamine, riikide iseseisvuse ja rahvaste vabaduse röövimine ning okupatsioonivõimule allutamine toimus kolmes Balti riigis sarnase taktikaga: hiilivalt, süvenevate survemeetmetega, mis viisid NSVL sõjaväebaaside sisseviimiseni ning kulmineerudes ultimaatumite ja sõjalise jõuga ähvardamisega 1940. a juunis. Ähvardused, mille täideviimist veensid ainuüksi Eestis varem siia toodud rohkem kui 100 000 NSVL sõjaväelast¹³, Balti riikide ranniku ja sadamate mereblokaad ning vägede koondamine piiridele, olid vastuolus NSVL poolt Balti riikidega varasemalt sõlmitud rahulepingutega, kvalifitseerisid NSVL tegevuse agressiooniks ja Balti riikide liitmise NSVL koosseisu anneksiooniks ehk territooriumi sunniviisiliseks hõivamiseks. Balti riikide annekterimisega rikkus NSVL vähemalt kahte riikide vahel siduvat rahvusvahelist õigusnormi: jõu kasutamise keeldu ja rahvaste õigust enesemääramisele.¹⁴ Lisaks oli NSVL agressiooni puhul tegemist 1928. a allkirjastatud Pariisi lepingu ehk Kellogg-Briandi pakti artiklite 1 ja 2 raske rikkumisega, mille kohaselt kõrged lepinguosalisel kohustusid loobuma sõjast rahvusvaheliste erimeelsuste lahendamiseks ning piirduma üksnes rahumeelsete vahenditega.¹⁵ Nürnbergi Rahvusvaheline

---

¹¹ „Eesti Riigikogu mõlemad kodad kiitsid neutraliteediseaduse heaks 3. novembril, Läti ministrite kabinet 21. detsembril 1938, Leedu Seim aga alles 21. jaanuaril 1939.“ Ilmjärv, M. Hääletu alistumine. Tallinn: Argo 2004, lk 474 viitab Riigi Teataja 06.12.1938.

¹² Piip, A. Rahvusvaheline õigus. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus 1936, lk 135-142.

¹³ I etapp – Nõukogude okupatsioon Eestis aastatel 1940–1941. Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Rahvusvahelise Komisjoni raport. *Sine loco*, 2004, lk 6.

¹⁴ Mälksoo, L. Nõukogude anneksioon ja riigi järjepidevus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2005, lk 119-120.

¹⁵ 27.08.1928 a Pariisis allkirjastatud üldine sõjast loobumise leping, millega olid ühinenud nii NSVL kui kõik kolm Balti riiki. Lehto, M. Succession of States in the Former Soviet Union. – Finnish Yearbook of International Law. Vol 4. 1993, lk 207; Piip (viide 12), lk 141.

Sõjatribunal,¹⁶ mille neljaliikmelisse kohtunikekolleegiumi kuulus ka NSVL esindaja, on põhjalikult selgitanud, kuidas rahvuspoliitika elluviimiseks sõja alustamine Kellog-Briandi paktiga ühinenud riikide poolt tuleb kvalifitseerida rahvusvaheliseks kuriteoks.¹⁷ Agressiooni defineerimisel on asjakohane aluseks võtta Kellogg-Briand paktile põhinev 1933. a NSVL, Eesti, Läti jt allkirjastatud agressiooni defineerimise konventsioon,¹⁸ mis artiklis 2 muuhulgas määratleb agressiooniks teise riigi territooriumi hõivamise oma relvajõududega või teise riigi ranniku või sadamate mereblokaadi, mõlemal juhul kas koos või ilma sõja kuulutamiseteta.¹⁹ Leedu sõlmis samasisulise lepingu NSVL-ga kahepoolset.²⁰

Kahepoolsete lepingute rikkumisena on oluline välja tuua ka rahvusvahelise õiguse mõttes tol ajastul progressiivne ja Eestile oluline 1920. a Tartu rahuleping, mille artikkel 2 järgi „tunnustab Venemaa ilmtingimata Eesti riigi rippumatust ja iseseisvust, loobudes vabatahtlikult ning igaveseks ajaks kõigist suverään-õigustest, mis olid Venemaal Eesti rahva ja maa kohta maksvuselt olnud riigiõiguslike korra, kui ka rahvusvaheliste lepingute põhjal, mis nüüd siin tähendatud mõttes edaspidisteks aegadeks maksvuse kaotavad.“²¹ Sarnase sõnakasutusega rahulepingud Nõukogude Venemaaga olid Lätil ja Leedul.

Balti riikide vastupanuvõime oli 1939. a nende territooriumitele loodud NSVL sõjaväebaaside tõttu juba piisavalt pärsitud ja valitsused oma tegevuses nurka aetud, et sõjalist vastupanu hinnati mõttetuks. Näiteks Eesti puhul olid valitsuse jaoks määravaks liitlaste puudumine (tuge ei loodetud ei Lätilt, Soomelt ega Skandinaavialt), Nõukogude Venemaa suur sõjaline ülekaal maismaal, NSVL ja Saksamaa kontroll Läänemerel, NSVL kontroll õhuruumis, Eestis sõjatööstuse ja strateegilise tagamaa puudumine.²² Leedu valitsus koguni andis sõjaväele korralduse mitte vastu hakata ja sissetungija rahumeelselt vastu võtta. Seetõttu vastuseks NSVL agressioonile Balti riikidel vahetat sõjaseisukorda ei tekkinudki.²³ Nii loobusidki varasemast retoorikast hoolimata kõigi kolme riigi valitsused ühegi püssilasuta sõtta minekust, alistusid okupatsioonile ja anneksioonile, NSVL-le sobiva valitsuse ametisse seadmisele ning Balti riikide liitmisele NSVL koosseisu. Nürnbergi Rahvusvahelises Sõjatribunalis arutatud

---

¹⁶ Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal. London, 8 August 1945. – International Committee of the Red Cross.

¹⁷ The Charter and Judgment of the Nürnberg Tribunal – History and Analysis: Memorandum submitted by the Secretary General. – United Nations Digital Library, lk 43-44 viitab otsuse p. 50-52.

¹⁸ Convention for the Definition of Aggression. London, 3 July 1933. – Institute for International Law and Justice.

¹⁹ Mälksoo (viide 14), lk 107.

²⁰ Zalimas, D. Legal Status of Lithuania's Armed Resistance to the Soviet Occupation in the Context of State Continuity. – Baltic Yearbook of International Law. Vol 11. 2011, lk 82.

²¹ Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel. – Riigi Teataja.

²² Salo, U, lk 214 viitab Maasing, R. Eesti ja NSVL sõjaväeliste delegatsioonide läbirääkimisi 1939. a. oktoobris. – Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas, II. Stockholm 1955, lk 49.

²³ Žilinskas, J. Status of Members of Anti-Soviet Armed Resistance (Partisan's War) of 1944-1953 in Lithuania under International Law. – Baltic International Yearbook of International Law. No 11. 2011, lk 42.

analoogne episood, kus Saksamaa 1938. a okupeeris Austria, on loonud pretsedendi, et rünnakuvalmis agressorile alistumine vastupanu osutamata ei muuda agressiooni seaduspäraseks.²⁴ Nimetatud kaasuse analoogia korras kasutamine annab aga aluse NSVL 1940. a sõjaliste agressioonide ja okupatsioonide järel tema suhetes Balti riikidega rahvusvahelise sõjaõiguse kohaldamise.

Ka Eestis 1998. a loodud Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Rahvusvaheline Komisjon jõudis 2004. a järeldusele, et „17. juunil 1940 okupeeris NSVL Eesti Vabariigi (nagu ka Läti ja Leedu), kasutades selleks sõjalise jõuga ähvardamist. NSVL eesmärk oli Balti riikide alaline liitmine oma territooriumiga. Lavastati Balti riikide “vabatahtlik” ühinemine NSVL-ga ja algas nende riikide sunniviisiline sovetiseerimine.“²⁵

Pole kahtlust, et 1940. a õigusvastased okupatsioonid, kaasnenud sovetiseerimine ja repressioonid mõjusid Balti riikidele raskelt, kuid seda enam kihutas see kohapealseid elanikke uutele võimudele kollektiivselt või iseseisvalt vastu astuma. Kõige silmapaistvamaks ja õiguslikult efektiivsemaks meelsuse väljendamise vormiks oli kõigis Balti riikides tekkinud relvastatud vastupanuliikumine.

1.1.2. Metsavendluse olemus, ideoloogiad ja tegevus

Selgitan järgnevalt, kes olid metsavennad ja mis ajendas okupeeritud Balti riikide mehi ja naisi koos lastega jätma oma kodusid, et varjuda metsas ning jätkata edasist elu kõigist õigustest ilmajätetu ja tagaaetuna. Üldiselt kujunes, arenes ja hääbus metsavendlus kõigis Balti riikides ühtmoodi. Kui mõnel juhul esineb Balti riikide vahel selle töö seisukohalt olulisi erinevusi, olen püüdnud need töös välja tuua.

Seletuskirjas Riigikogu otsuse eelnõule „Eesti kodanike relvavõitlusest NSV Liidu sõjalise okupatsiooni vastu” nimetatakse metsavendluseks relvavõitlust Nõukogude okupatsiooni vastu.²⁶ Ajaloolane ja taasiseseisvunud Eesti Vabariigi mitmekordne peaminister Mart Laar peab metsavendadeks inimesi, kes alates 1940-1941 aastatest varjasid end Nõukogude võimu eest ja/või võitlesid aktiivselt selle vastu. Seejuures ei varjutud üksnes metsas, vaid ka taludes ja isegi linnades.²⁷ Eesti historiograafias tähendab metsavendlus omaalgatuslikku vastupanu Eesti okupeerimisele ja vägivaldsele annekteerimisele ning sellele järgnenud Eesti kodanike

---

²⁴ Zalimas, D, lk 82.

²⁵ I etapp – Nõukogude okupatsioon Eestis aastatel 1940–1941, lk 7.

²⁶ Eesti kodanike relvavõitlusest NSV Liidu sõjalise okupatsiooni vastu (688 OE) otsuse eelnõu seletuskiri esimese lugemise juurde. – Koopia autori valduses.

²⁷ Laar, M. Metsavennad. Relvastatud vastupanu Eestis Teise Maailmasõja järel. Tallinn: Read 2013, lk 9.

massilisele jälitamisele.²⁸ Jurist Enn Sarv lisab, et „rahva enesekaitseks terrori vastu sündis metsavendlus ehk eesti rahva partisanisõda Nõukogude okupatsiooni vastu.“²⁹ Et rahvusvahelise õiguse kohaselt vastavad metsavennad tõepoolest kõige enam partisanide määratlusele ja nii on neid sageli nimetatud mitmetes töös kasutatud materjalides, olen kasutanud neid termineid sünonüümidenäna ehk olen käsitanud metsavendlust ühena mitmetest 20. sajandi regionaalsetest partisaniliikumistest.

Baaside lepingu³⁰ sõlmimise järel 1939. a oli Eestis veel säilinud valmisolek riigi iseseisvuse kaitsmiseks. Selle peamiseks väljundiks oli Kaitseliit, kuhu kuulus 32 000 meest, samal ajal kui Eesti rahuaja sõjaväe tegevteenistuses oli sel ajal umbes 15 000 meest (Läti vastavad näitajad olid 35 000 ja 25 000 ning Leedus 55 000 ja 20 000 meest).³¹ Eduka üldmobilisatsiooniga oleksid meeste koguarvud riigiti vähemalt kahekordistunud. Käsku vastupanuks aga ei antud ja Balti riikide poliitilised juhid otsustasid alistuda vastupanuta. Okupatsiooni järel oli uute võimude esimene eesmärk neutraliseerida igasugune potentsiaalne relvastatud vastupanu ning saavutada kontroll Balti riikide militaarsete ja paramilitaarsete organisatsioonide üle. Sõjaväed allutati Punaarmee kontrolli alla, paramilitaarsed organisatsioonid pidid oma relvastusest loobuma ja saadeti ametlikult laiali.³²

Riikide hävitamine ja võõrvõimu terror oli aga suurele osale rahvast vastuvõetamatu. Ettevalmistusi selleks polnud tehtud ja see oli organiseerimata, kuid sealt hakkas hoogu koguma rahva omaalgatuslik vastupanu. Eriti aktiivsed olid ses osas just endised paramilitaarsete organisatsioonide liikmed, kellel oli säilinud struktuur ja organisatsioonide likvideerimisest kõrvale pandud relvastus. Eestis sai massilisem metsa minek alguse pärast 1941. a juuniküüditamist³³, teistes Balti riikides 1944. a Nõukogude okupatsiooni ajal ehk kolm aastat hiljem.³⁴

Metsa varjumiseks oli metsavendadel erinevaid põhjuseid. Domineerivad olid siiski kolm:

- Vältida arreteerimist, küüditamist või hukkamist.

²⁸ Noormets, T. Eesti metsavennad 1944-1957. Dokumentide kogumik. Tartu 2014, lk 19 viitab Eesti Entsüklopeedia, 12. Eesti A-Ü. Tallinn, 2003, lk 334 (artikkel “metsavennad”).

²⁹ Sarv, E. Õiguse vastu ei saa ükski. Eesti taotlused ja rahvusvaheline õigus. Tartu: OÜ Greif / Tartu Ülikooli Kirjastus 1997, lk 69 viitab: Koguteos Eesti riik ja rahvas II maailmasõjas. Köited IV, V, VI. Stockholm, kirjastus EMP, 1957-58 jt.

³⁰ Eesti Vabariigi ja NSVL vaheline vastastikuse abistamise pakt, millega Eesti nõustus Punaarmee üksuste paigutamise oma territooriumile.

³¹ Ilmjärv, M, lk 684 viitab Hannula memorandum 8.11.1939. Sark P 1726/4.

³² I etapp – Nõukogude okupatsioon Eestis aastatel 1940–1941, lk 5; Laar, M, lk 17; Nollendorfs, V. jt. The Three Occupations of Latvia 1940-1991. Soviet and Nazi Take-overs and Their Consequences. – Latvijas Okupācijas Muzeja Biedriba. Riga 2016, lk 17.

³³ Laar, M, lk 20.

³⁴ Ibidem, lk 53.

- Vältida mobiliseerimist NSVL vägedesse.
- Osutada Nõukogude võimule põhimõttelist vastuhakkamist.

Kõigi metsavendade põhiliseks eesmärgiks oli iseseisvate Balti riikide taastamine.³⁵ Sellega sooviti muuhulgas tagada põhiliste inimõiguste rikkumiste lõpetamine (demokraatia, eraomanduse ja usuvabaduse kaotamine või piiramine jm) ja vabaneda Nõukogude propagandast, mis mõjus vastupidiselt oma eesmärkidele (viha õhutamine kõige vana, endiste vabariikide ja endise elu vastu ning kommunistliku tuleviku ülistamine).³⁶ Kui põhieesmärk jääb saavutamata, siis vähemalt kaitsta rahva elu ja vara vaenlaste vägivallategude vastu, nagu röövimised, tapmised ja vägistamised³⁷ ning näidata, et Nõukogude võim oli kehtestatud rahva soovi vastaselt ja et seda polnud suudetud kehtestada kogu õigusvastaselt annekteeritud riigi territooriumil.³⁸

Ükski Balti riikide liikumistest ei olnud eesmärgiks seadnud okupatsioonivõimude kukutamist iseseisvalt. Kuna suuremad lääneriigid Balti riikide liitmist NSVL-ga samuti ametlikult ei tunnustanud, siis arvati, et Nõukogude võim, julgeolekuüksuste ja hävituspataljonide terror ning metsas varjumine saab olla vaid lühiajaline. Oodati, et lääneriigid alustavad Balti riikide okupatsiooni lõpetamiseks Nõukogude Liidu vastu sõda, misjärel metsavennad samuti aktiivset võitlust alustavad, et iseseisvad riigid taastada. Kuni selle hetkeni oli peamiseks ülesandeks ellu jääda.³⁹ Kui hiljem selgus, et lääneriikide sekkumist ei tule, meelestati end iseseisvuse taastamiseks olema valmis pikaajaliseks partisanivõitluseks.⁴⁰

Selle töö raames on oluline nii Eestis kui teistes Balti riikides metsavendade liigitada kaheks: relvastatud vastupanuvõitluses aktiivseteks ja passiivseteks. Passiivsed metsavennad üksnes varjasid end või piirdusid propagandaga (levitasid lendlehti, heiskasid rahvuslippu elanikkonna vastupanuvaimu ülalhoidmiseks), aktiivsed osalesid vahetus sõjategevuses: korraldasid rünnakuid julgeolekutöötajate ning punaarmeeleaste vastu, aga ka Nõukogude ja parteiaktiivi ning valdade täitekomiteede vastu ning tegid isegi rongirööve.⁴¹ Selles töös on keskendutud just viimastele ehk neile, kes osutasid okupatsioonirežiimile relvastatud vastupanu.

Metsavennad osutasid NSVL okupatsioonile aktiivset relvastatud vastupanu 1941-1953 aastatel, kus kõige aktiivsem periood oli 1944-1946 aastatel.⁴² Teisisõnu, samal ajal kui Kesk-

³⁵ Kuusk, P, lk 46 viitab Leetmaa, M. Sõjas ja ikestatud Eesti. Stockholm 1979, lk 230-231.

³⁶ Noormets, T. Vastupanuvõitlus Lätis. – Kultuur ja Elu. Nr 4. 2007, lk 45-49.

³⁷ Kuusk, P, lk 230-231.

³⁸ Zubkova, J. Baltimaad ja Kreml 1940-1953. Tallinn: Varrak 2009, lk 162.

³⁹ Herem, M, lk 22-23.

⁴⁰ Zalimas, D, lk 74.

⁴¹ Mandel, M. Eesti metsavennad – kurjategijad või vabadusvõitlejad? – Kultuur ja Elu. Nr 1. 2016.

⁴² Andreller, M. Rahvuslikud partisanid ehk metsavendlus Lätis. – Kaitse Kodu. Nr 4. 2018, lk 48.

Euroopas lõppes Teine maailmasõda ja Nürnbergis peeti kohut kaotajate üle, oli Balti riikide partisanisõda just saavutanud oma haripunkti. Metsavennad osalesid paljudes lahingutes ja mittetäieliku formeerituse, viletsa varustuse ja jõudude ebavõrdsuse tõttu kandsid suuri inimkaotusi.⁴³ Siiski ei suutnud Nõukogude võim neid sõjaväega ega sõjaliste operatsioonide abil hävitada. Pärast 1946. a hakkasid metsavennad loobuma avatud sõjapidamisest ja 1954. aastaks oli metsavendlus praktiliselt raugenud.⁴⁴

1949. a ühinesid Leedu kõikide piirkondade metsavennad ühtsesse organisatsiooni Leedu Vabadussõja Liikumine, võtsid 16.02.1949 nõukogus vastu deklaratsiooni Leedu tulevikust ning valisid endale ühtse juhi – kindral Jonas Žemaitise. Nimetatud Leedu metsavendade juhtide poolt vastu võetud deklaratsioon pani paika Leedu relvastatud vastupanu õiguslikud ja poliitilised alused, legitimeeris Leedu Vabadussõja Liikumise kui organiseeritud relvastatud vastupanu NSVL okupatsioonile ja organisatsiooni nõukogu kui ainsa legitiimse valitsuse Leedus.⁴⁵ Samuti deklareeriti, et Leedus valitseb alates NSVL esimesest okupeerimisest 15.06.1940 sõjaseisukord.⁴⁶ Igapäevases tegevuses seati eesmärgiks käituda igati kui sõjavägi. Tegemist oli väga oluliste saavutustega, kus Leedu vastupanuliikumise organiseeritus teisi Balti riike väga pikalt edestas.

Lühikeses perspektiivis metsavennad kaotasid selle võitluse kuna Balti riikide iseseisvus jäi taastamata ning nad ei suutnud päästa ei ennast ega oma lähedasi. Pikemas perspektiivis oli nende tegevus siiski edukas, kuna nende eemärgid lõpuks siiski täitusid – Nõukogude võim varises ning Balti riigid ja nende inimesed vabanesid võõrvõimust. Kuigi selleks läks oluliselt rohkem aega kui jätkus metsavendade vastupanu, osutus õigeks ka ootus ja vajadus lääneriikide toetuse järele. Kõigi Balti riikide metsavendade aktiivne ja üleriigiline vastupanu oli selgeks signaaliks rahvusvahelisele kogukonnale ja tänaseni ümberlukkamatuks tõendiks, mis kinnitab, et Balti riikide ühendamise NSVL-ga ei olnud vabatahtlik.⁴⁷

Eesti erinevatel aegadel olnud metsavendade arvu on hinnatud 15 000 inimeseni,⁴⁸ kellest võitluses langes üle 1500 ja kuni 6000 legaliseeriti.⁴⁹ Lätis oli umbes 20 000 partisani, kellest langes 2500⁵⁰ ja Leedus üle 50 000 partisani, kellest hukkus rohkem kui 20 000 partisani.⁵¹

---

⁴³ Žilinskas, J, lk 35.

⁴⁴ Noormets (viide 28), lk 629.

⁴⁵ Seadus Leedu Vabadussõja Liikumise Nõukogu 16. veebruari 1949. a deklaratsiooni kohta. – Leedu ametlikud teadaanded VIII-1021.

⁴⁶ Zalimas, D, lk 78.

⁴⁷ Laar, M, lk 322-323.

⁴⁸ Andreller, M. Metsavendlus Eestis – rahvuslik vastupanu parimas mõttes. – Kaitse Kodu. Nr 5. 2018, lk 64.

⁴⁹ Noormets (viide 28), lk 630-631.

⁵⁰ Andreller, (viide 42), lk 49.

⁵¹ EIKo 28859/16, Drelingas vs Leedu, punkt 52, lk 13-14; Andreller, (viide 42), lk 40-41.

1.2. NSVL ressursid ja taktika Balti riikide metsavendluse likvideerimiseks

1941. a suvel tekkinud ja 1944. a veelgi suuremalt tagasi tulnud sedavõrd ulatuslik omaalgatuslik relvastatud vastupanu oli NSVL jaoks kahtlemata halvaks üllatuseks. Moskvast nõuti pidevalt kodanlik-natsionalistliku nõukogudevastase relvastatud vastupanu kiiret ja lõplikku mahasurumist, kuid see nõudis paljude järgmiste aastate jooksul NSVL-lt suuri pingutusi.

Nõukogude propagandast hoolimata mõisteti Nõukogude võimu kõrgemate teenistujate poolt väga hästi, mille vastu nad võitlesid. Näiteks on Banditismivastase Võitluse Osakonna (BVVO) ülem Vladimir Glušagin banditismivastase võitluse 1945. a esimesel poolel kokku võtnud järgmiselt: „kõik banded ilma erandita on püstitanud oma eesmärgiks relvastatud võitluse teel kehtiv kord kukutada ja taastada Eestis kodanlik-natsionalistlik võim enne 1940. a kehtinud konstitutsiooni alusel“. Glušagini koostatud banditismi iseloomustuse järgi pärines selline info enam kui kahesajalt arreteeritud „bandiidilt“.⁵²

Metsavendade nimetamine bandiitideks on tuletatud Teise maailmasõja aegses NSVL-s kasutatud terminist „banditism“. Vene NFSV 1926. a Kriminaalkoodeksi § 59³ kohaselt tähendas banditism relvastatud rühmituste organiseerimist eesmärgiga rünnata Nõukogude asutusi, ettevõtteid või üksikisikuid või hävitada raudtee- ja sideühendusi, samuti osalemist sellistes rühmitustes ja nende toimepandud rünnakutes. Nimetatud tegude eest oli ette nähtud vähemalt kolme-aastane vangistus osaliselt või kogu vara konfiskeerimisega ning eriti raskendavatel asjaoludel surmanuhtlus kogu vara konfiskeerimisega.⁵³ Õiguslikus mõttes kohtles see metsavendlust võrdväärselt tavapärase kriminaalkuritegevusega. Kuigi ametkondlikult jälgiti NSVL-s metsavendade poliitilist banditismi kui nõukogudevastast tegevust eraldi juba varem, siis Kremli otsus viia metsavendade vastane võitlus Siseministeriumist Julgeolekuministeriumi alla muutis selle eristuse nähtavaks. NSVL poolt okupeeritud aladel tekkinud omaalgatuslikku vastupanu ehk poliitilist banditismi hakati lahendama teistmoodi kui NSVL vanades liiduvabariikides esinevat kriminaalset banditismi. Seda hakati käsutama kui võitlust poliitiliselt Nõukogude võimu vastu meelestatud kohalike elanikega. Kuigi nõukogudevastase tegevuse lisamine kuritegevusstatistikasse aitas Balti riike

---

⁵² Кууск, Р, lk 74-75.

⁵³ Уголовный кодекс РСФСР. Редакции 1926 года.

näidata sarnasemalt teistele liiduvabariikidele, esines kriminaalkuritegevust Balti riikides siiski vähe – 1946. a tegutses Balti riikides 5.6% NSVL-s registreeritud kriminaalbandedest.⁵⁴

Metsavendade mahasurumiseks rakendas NSVL erinevatel perioodidel mitmesuguseid taktikaid ja võitlusmeetodeid, võttes 1944. a muuhulgas kasutusele sõjalised ressursid ja operatsioonid. Võitluseks metsavendadega loodi eraldi relvastatud üksused nagu Siseasjade Rahvakomissariaadi (SARK) BVVO, Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi (RJM) osakond 2N, hävituspataljonid, aga kaasati veel kõik muud NSVL käsutuses olevad relvajõud nagu siseväed, Punaarmee, spioonid, „mõrvar-agendid“, sõjaväe vastuluureorgan „Smers“, miilits, piirivalve jne. Erinevate üksuste rolli ja ülesannete paremaks mõistmiseks tutvustan viit olulisemat neist pisut lähemalt.

SARK operatiivgrupp sisenes Eestisse 1940. a koos Punaarmee üksustega või vahetult nende järel. Nende ülesandeks oli esialgu Eesti kõrgemate politsei- ja sõjaväeametnike, kaitseliitlaste, kohtunike, ministrite ja kommunistmivastaste aktivistide ning eriti siinsete endiste Vene valgekaartlaste organisatsioonide liikmete arreteerimine ja vangistamine.⁵⁵ Keskenduti kõige aktiivsemale osa ühiskonnast, kes oli suuteline rahvast mobiliseerima ja korraldama vastupanu. 1941. a Suvesõja puhkemise järel loodi Eestis SARK alla BVVO, mis jäi Eestis peamiseks metsavendade vastaseks jõuks kuni 1947. aastani. Siis anti BVVO koos hävituspataljonidega üle RJM vastutusalasse.⁵⁶ Eesti SARK üksuste koosseisu kuulus 1945. a märtsis 950 inimest, kellest 93 olid SARK operatiiv- ja miilitsatöötajad, 58 ohvitserid ning 799 allohvitserid ja reakoosseisu sõdurid. Samaaegselt oli ajutise abijõuna moodustatud ENSV Riikliku Julgeoleku Rahvakomissariaadi 831-liikmeline operatiivgrupp, mis suunati metsavendade vastu Võru- ja Valgamaal ja mis oli sarnase jõujaotusega: 56 rahvakomissariaatide operatiivtöötajat, 60 ohvitseri ning 715 allohvitseri ja reakoosseisu sõdurit. Juba sama aasta suvel loodi mitmeid uusi operatiivgruppe ja võitlejate numbrid mitmekordistati.⁵⁷ Analoogsed protsessid toimusid Lätis ja Leedus.

Leedus on SARK sõdurite ja relvastatud isikute peamiste ülesannetena kirjeldatud avalikku võitlust relvastatud vastupanuga, sh metsadest metsavennapunkrite otsimine ja nende ründamine, haarangute korraldamine ning metsavendasid toetavate tsiviilelanike karistusoperatsioonid, nagu külade põletamine ning küüditamise organiseerimine ja

---

⁵⁴ Kaasik, P; Kiudsoo, M; Kuusk, P. Keda võib nimetada metsavendadeks. – Metsavennad. Imeline Ajalugu. Tartu: AS Kroonpress 2020; Võitlus vabaduse eest. Dokumendid Nõukogude okupatsioonivõimu tegevusest metsavendluse hävitamisel 1950.-tel aastatel. – Kaitsepolitsei ameti aastaraamat 2018, lk 46-47; Kuusk, P, lk 54; Zubkova, J, lk 151-155.

⁵⁵ I etapp – Nõukogude okupatsioon Eestis aastatel 1940–1941, lk 8.

⁵⁶ Kuusk, P, lk 133 viitab NSVL Siseministeeriumi ja RJM 21.01.1947 ühiskäskkirri nr 0074/0029.

⁵⁷ Kuusk, P, lk 55-75 viitab Riikliku Julgeoleku Komitee materjalid Eesti Riigiarhiivi Filiaali fondis 131SM.

läbiviimine.⁵⁸ 1951. a töötas Leedu Siseministeeriumi alluvuses 27 000 inimest, kes moodustasid kogu maad katva agentide võrgustiku.⁵⁹

Liiduvabariikide RJM osakond 2N täitis metsavendade ehk banditismi likvideerimise juhtrolli 1947-1953 aastatel ehk aktiivse relvastatud vastupanu lõpuni.⁶⁰ Eesti NSV julgeolekuministri 25.03.1947 direktiivi nr 487 kohaselt hõlmasid BVVO ja RJM maakonnaosakondade ülesanded järgnevat:

- Banditismi organiseerivate Nõukogudevastaste organisatsioonide ja gruppide, bandiitlik-terroristlike ja bandiitlik-diversantlike formeeringute, üksikbandiitide ja nende toetajate väljaselgitamine, operatiivtöötlus, arvestus ja likvideerimine.
- Illegaalide, olenemata kuriteo liigist, operatiivtöötlus ja jälitus. Illegaalide legaliseerimise korraldamine koostöös parteiorganitega.
- Legaliseeritute, olenemata kuriteo liigist, arvestus ja agentuur-operatiivtöötlus. End uuesti varjama asunud legaliseeritute jälitus.
- Nõukogude armee RJM vägede ja hävituspataljonide desertööride jälitus ja kinnipidamine.
- Relvastuse, laskemoona ja lõhkeainete konfiskeerimine kohalikult elanikkonnalt, illegaalidelt ja bandiitidelt.
- Kurjategijate jälitus ja kinnipidamine, kes on toime pannud poliitilise motiiviga kuritegusid, nagu rünnakud Nõukogude parteitöötajate, hävituspataljonide liikmete, uusmaasaajate, RJM vägede ja Nõukogude armee sõdurite vastu.
- Poliitiliste bandede, illegaalide, legaliseeritute ja teiste nõukogudevastaste elementide poolt toime pandud riigiasutuste (valdade tarbijakooperatiivide, koperatiivkaupluste) röövide uurimine.
- Teadmata kadunud Nõukogude parteiaktiivi liikmete tagaotsimine.
- Hävituspataljonide tegevuse suunamine, valdade tarbijakooperatiivide, koperatiivkaupluste jt riigiasutuste valve korraldamine.⁶¹

---

⁵⁸ Žilinskas, J, lk 37 viitab J. Stakauskas. „The NKVD-MGB army“, in A. Anušauskas (ed), The Anti-Soviet Resistance in the Baltic States (Pasauliui apie ms, Vilnius, 2006), lk 46-62.

⁵⁹ Andreller, M. Hästi organiseeritud partisanid ehk metsavendlus Leedus. – Kaitse Kodu. Nr 2. 2018, lk 41.

⁶⁰ Võitlus vabaduse eest, lk 47.

⁶¹ Kuusk, P, lk 134-135.

Püstitatud eesmärkide saavutamiseks infiltreeruti oma agentidega metsavendade ridadesse ja isegi juhtkonda. Saadud infot kasutati metsavendade juhtide ja aktivistide tapmiseks ning arreteerimiseks.

NSVL RJM nõudmised relvastatud vastupanu kiireks ja lõplikuks mahasurumiseks tõid kaasa, et metsavennad jäid ilma elementaarsematestki inimõigustest ja paremate tulemuste saavutamiseks võttis regionaalne RJM kasutusele järjest alatumaid ja jõhkramaid meetodeid. Oma mastaapsuse ja ohvriterohkete tagajärgede poolest on tuntuimaks operatsiooniks 1949. a Balti riikides korraldatud massiküüditamine, mis ühe sihtgrupina käsitas nii tabamata kui juba mõrvatud metsavendade kaitseta perekonnaliikmeid – vanemaid, naisi ja lapsi.⁶² See nõrgestas metsavendade toetusbaasi elanikkonna hulgas ja tõestas veelkord vastaspoole jõudude suurt ülekaalu, mistõttu sai sellest murdepunkt vastupanutegevuse hääbumisele. Metsavendade arreteerimised aga jätkusid veel pärast seda, kui partisanid olid lahingutegevusest loobunud.⁶³

Punaarmee puhul oli tegemist NSVL suurimate maavägedega, kelle peamine eesmärk oli sõjalise vastupanu osutamine välisele vaenlasele, uute territooriumite hõivamine ning võõrvägede sissetungi ärahoidmine. Punaarmee toodi metsavendade vastases võitluses appi neis olukordades, kus SARK metsavendade mahasurumisega hätta jäi. Näiteks 1946. a NSVL Ülemnõukogu valimiste läbiviimiseks Leedus toodi lisaks kahele SARK divisjonile valimisi turvalisemaks muutma veel 18 000 võitlejat Punaarmee üksustest.⁶⁴ Punaarmee puhul on kõigist enam välja toodud tsiviilisikute vastu suunatud kuritegusid, nagu röövimised, tapmised, vägistamised, enda kasuks tööle sundimine, alusetu ähvardamine ja karistamine, mis arusaadavatel põhjustel elanikes nende vastu viha tekitas.⁶⁵ Seda tunnistasid isegi teised NSVL struktuurid. Näiteks öeldakse ENSV siseasjade rahvakomissari 27.11.1945 kirjas Leningradi sõjaväeringkonna juhatajale, et sama aasta jooksvas kolmandas kvartalis oli 176 kriminaalkuriteost 45, s.o 25%, toime pannud sõjaväelased.⁶⁶ Paljud Punaarmee poolt toime pandud röövimised ja tapmised kirjutati ametlikus statistikas metsavendade diskrediteerimiseks samuti banditismiilmingute hulka.⁶⁷

Hävituspataljonid (tuntud ka kui rahvakaitsepataljonid) olid mõlema NSVL okupatsiooni ajal linnade ja maakondade SARK osakondade juurde okupatsioonivõimudele lojaalsetest elanikest moodustatud 100-200-mehelised „kohalikud üksused“, kelle ülesanne oli võidelda relvastatud vastupanuliikumise ja luua muljet Eesti sisese klassivõitlusest ja kodusõjast, mida

---

⁶² Võitlus vabaduse eest, lk 47.

⁶³ Zubkova, J, lk 159-160.

⁶⁴ Žilinskas, J, lk 37.

⁶⁵ Ibidem, lk 149.

⁶⁶ Noormets (viide 28), lk 91.

⁶⁷ Kuusk, P, lk 84-85.

Nõukogude propaganda siis aktiivselt võimendada sai. Nende ülesanneteks oli veel Punaarmee tagalas kaitsta majandusobjekte ja Nõukogude asutusi, patrullida asulates, korraldada haaranguid ja otsinguid bandiitide võimalikes paiknemiskohtades. Esialgu vaid vabatahtlikest moodustatud üksustesse viidi alates 1946. a sisse palgalised töökohad.⁶⁸ Hävituspataljonide puhul rakendati sõjaväelist struktuuri, ametikohti ja auastmeid, kuid neil puudus vormiriietus. Operatsioonidel osaleti tsiviilrõivastes, millele olid äratundmiseks lisatud käesidemed või rätikud.⁶⁹ Neid kasutati kõige aktiivsemalt NSVL teise okupatsiooni algusaastatel. 1945. a kuulus Eestis sinna 5500, Lätis 15 000 ja Leedus 11 000 võitlejat.⁷⁰ Üldse kuulus Leedus metsavendluse likvideerimiseks moodustatud hävituspataljonidesse umbes 20 000 kuni 22 000 liiget.⁷¹ Hävituspataljonid saadeti laiali 1954. a, kui metsavendade vastupanu oli likvideeritud. Mõrvaragente kutsuti vene keeles *агент-боевик* ehk agent-võitleja, kelle puhul oli tegemist riiklike julgeolekuorganite agentidega, kes täitsid eriülesandeid sõjaliste vahenditega.⁷² Nende ülesandeks oli imbumine metsavendade hulka, nende usalduse võitmine ning metsavendade ja eriti nende juhtide likvideerimine. Ohvriteks võisid olla ka metsavendade avalikult elavad toetajad. See meetod oli eriti efektiivne metsavendade viimasel perioodil ja võimaldas likvideerida neid, kes seni olid jäänud tabamata.⁷³ Mõrvaragendid tegutsesid enamasti üksinda ja sageli värvati mõrvaragente otse metsavendade hulgast, kasutades selleks kompromiteerivaid materjale kas värvatavate või nende lähedaste sugulaste kohta või ähvardades repressioonidega. 1952. a ehk mõrvaragentide kõrgajal oli Eesti NSV RJM arvel 23 mõrvaragenti. Kokku võis Eestis pärast Teist Maailmasõda olla Riiklik Julgeolekukomitee (RJK) teenistuses umbes 50-60 mõrvaragenti.⁷⁴ Leedus oli 1956. a ainuüksi nende metsavendade ühe juhi Adolfas Ramanauskase tabamiseks värvatud rohkem kui 30 kirjeldatud agenti.⁷⁵

---

⁶⁸ Kuusk, P, lk 120.

⁶⁹ Noormets (viide 28), lk 53-54.

⁷⁰ Zubkova, J, lk 167-182.

⁷¹ Andreller (viide 59), lk 41.

⁷² Noormets (viide 28), lk 467 viitab Kontrazvedōvatelnōi slovar, NSVL RJK Dzeržinski nimeline kõrgem kool, 1972, lk 7.

⁷³ Žilinskas, J, lk 37 viitab Statiev, A. The Soviet Counterinsurgency in the Western Borderlands. Cambridge University Press, New York 2010, lk 209-249.

⁷⁴ Hävitusagent. – Estonica Entsüklopeedia Eestist.

⁷⁵ EIKo 28859/16, *Drelingas vs Leedu*, lk 3-4 viitab Leedu NSV KGB esimehe 18. oktoobri raport Nõugkoude Liidu KGB esimehele.

1.3. Metsavendade ja NSVL julgeolekuorganite relvastatud vastasseisu tulemused

1941. a suvesõda ja 1944-1946 aastate kõige intensiivsem metsavendade relvastatud vastupanu tõestas veenvalt, et tegemist ei ole üksnes üksikute gruppide ühekordsete okupatsioonivõimude vastaste väljaastumistega, vaid need väljendavad rahva püsivat poliitilist meelsust okupatsioonivõimud kukutada ja taastada Balti riikide iseseisvad riigikorrad. Isegi kui metsavendade tegevus mitte ainult liiduvabariikide vahel, vaid igas okupeeritud Balti riigis ja isegi piirkondlikult oli ühtse juhtimiseta ja koordineerimata, ei saanud kohapealsed võimuorganid relvastatud vastasseisu metsavendadega ignoreerida ega Moskva eest varjata. Vähemalt 1945. a alates ei käsitanud NSVL võitlust metsavendadega kui tavapärast kuritegevust, vaid kui võitlust poliitiliselt Nõukogude võimu vastu meelestatud kohalike elanikega. Metsavendade arvukusest ja nendele laialdasest toetusest hoolimata oli jõudude tasakaal mitmekordselt NSVL kasuks ning võimuorganitel oli selge arusaam, et kui relvastatud vastupanu kiirelt ja otsustavalt ei suudeta murda, lastes sel tugevamaks muutuda ja end paremini organiseerida, kujuneks see okupatsioonivõimu püsimisele ohtlikuks. Metsavendade vastupanu intensiivsus ja eesmärgid sundisid NSVL muutma taktikat ning käsitama metsavendaid avaliku korra rikkujate asemel kui riiklikku julgeolekuohtu. Kui kriminaalse banditismi mahasurumisega tegeles vaid kriminaalmiilits, siis metsavendade vastasse võitluse ja nende hävitamiseks kaasati kõik olemasolevad relvajõud ning rakendati mitmesugused sõjapidamismeetodid ja operatsioonid. Väidan, et Teise maailmasõja lõppedes kujunes vastasseis Balti riikide metsavendadega NSVL kõige olulisemaks lahendamist vajavaks relvakonfliktiks.

Kuigi poliitilise konflikti lahendamiseks rakendas NSVL sõjalisi vahendeid ja meetodeid, siis õiguslikus tähenduses ei suhtunud metsavendadesse kui irregulaarsesse või mistahes muul viisil liigitatud sõjajõudu, vaid kui õigusvastastesse võitlejatesse kodusõjas või klassivõitluses. Kinnipeetud võitlejaid ei koheldud sõjavangidena, isegi kui nende kaasuseid arutasid tihti sõjatribunalid.⁷⁶ Nad olid kohtu all NSVL kodanikena Nõukogude Venemaa kriminaalkoodeksi alusel. Nõukogude võimude jaoks ei omanud tähtsust, kas partisanivõitlejad käitusid

---

⁷⁶ Herbert Lindmäe on 1995. a Riigikohtu praktikale tuginedes välja toonud, et nõukogude okupatsiooni tingimustes mõistsid Vene NFSV kriminaalkoodeksi ja NSVL õigusaktide järgi kohut kontrrevolutsioonilisi ja riiklikke kuritegusid pannud Eesti Vabariigi kodanike üle järgmised tribunaliid: Eesti NSV Siseministeeriumi vägede sõjatribunal, Leningradi sõjaväeringkonna sõjatribunal, Balti sõjaväeringkonna sõjatribunal, Riikliku Julgeoleku Ministeeriumi vägede Leningradi oblasti sõjatribunal, Leningradi ringkonna RJM vägede sõjatribunal, Põhja-Balti Laevastiku sõjatribunal, Läti ja Eesti Riikliku Merelaevanduse sõjatribunal, 10. Kaardiväearmee sõjatribunal, sõjaväeosa 02912 sõjatribunal, sõjaväeosa 10727 sõjatribunal, sõjaväeosa 99378 sõjatribunal, Tallinna Garnisoni sõjatribunal, samuti Kesk-Aasia sõjaväeringkonna Taškendi garnisoni sõjatribunal, Kesk-Aasia sõjaväeringkonna Ašhabadi sõjatribunal, NKVD vägede Kemerovo oblasti sõjatribunal. Lindmäe, H. Nõukogude okupatsioonirežiimi ohvrite rehabiliteerimisest Riigikohtus. – Juridica. Nr 10. 1995, lk 9.

organiseeritud sõjajõududena ja täitsid Haagi maasõja konventsiooni lisa artikkel 1 nõudeid või mitte.⁷⁷ Sellega demonstreeris NSVL, et rahvusvahelise sõjaõiguse tähenduses ei tunnista ta metsavendade relvakonflikti teise osapoolena. Tuleb tunnistada, et Teise maailmasõja aegu praktiseerisid Natsi-Saksamaa, Itaalia, Jaapan ja teised okupandid partisanide suhtes NSVL-ga sarnast poliitikat: kinnipeetud partisanid määrati mahalaskmisele tihti koha peal või kui bandiidid massihukkamise käigus.⁷⁸ Teise maailmasõja järgne USA Sõjatribunal on partisanidele sõjavangide privileegide eiramist käsitanud järgmiselt: „Paljud kohtualused paistavad eeldavat, et isiku liigitamine partisaniks on piisav, et ta võib maha lasta /.../ Kui partisanid on organiseeritud ja tegutsevad rahvusvahelise õiguse käsituse järgi seadusliku sõjapidamisega oma riigi kaitsel, on neil õigus olla kaitstud kui võitlejad.“⁷⁹

Kui metsavendade võitlejateks määratlemine võib olla vaieldav, kasutas NSVL mitmeid keelatud sõjapidamisviise, nagu näiteks metsavendade reeturlik tapmine mõrvaragentide poolt, alistunud metsavendade tapmine, metsavendade vastasesse võitlusesse okupeeritud riigi kodanike sundkorras kaasamine või nendelt vägivald kasutamise või ilma info väljapressimine metsavendade kohta ning kõige lõpuks metsavendade perekonnaliikmete massiküüditamine. Sellega muutusid relvastatud vastupanu osutavate metsavendade kõrval inimsusevastaste kuritegude ohvriteks rahumeelsed tsiviilisikud. Samuti on andmeid Nõukogude võimude metsikutest ja brutaalsetest karistusoperatsioonidest nagu näiteks barbaarne praktika presenteerida surmatud partisanide katmata tükeldatud ja kokku seotud kehaosad rahvarohketes kohtades nagu kirikuaiad, linnaplatsid, jne.⁸⁰

Juhtivate lääneriikide ja mitmete endiste kommunistlike juhtidega üleminekuriikide vastuseisu tõttu ei õnnestunud NSVL lagunemise järel moodustada Nürnbergiga sarnast rahvusvahelist sõjatribunali, mis NSVL raskeid kuritegusid oleks uurinud ja rahvusvahelise õiguse kohaselt okupatsioonirežiimi kuritegude toimepanemise eest vastutajate osas teinud oma otsuse. Seetõttu jäi kommunismikuritegude uurimine sõltuma üksnes okupatsiooni alt vabanenud riikide sisepoliitilisest tahtest ja võimekusest neid küsimusi lahendada, seda aga alles aastakümneid pärast nõukogude kuritegude toimepanemist.⁸¹

Nimetatud puudusele juhtis 2006. aastal tähelepanu Euroopa Nõukogu Parlamentaarne Assamblee, mille resolutsiooni 1481 üheks järelduseks on, et Kesk- ja Ida-Euroopa

---

⁷⁷ EIK-So 35343/05, *Vasiliauskas vs Leedu*, lk 10, 19.

⁷⁸ Žilinskas, J, lk 44-46.

⁷⁹ Mallison, W. T.; Mallison, S. V. The Juridical Status of Irregular Combatants under the International Humanitarian Law of Armed Conflict. – Case Western Reserve Journal of International Law. Vol 9. No 1. 1977, lk 46 viitab *United States vs Ohlendorf*, “The Einsatzgruppen case,” 4 U.S. Trials of War Crim. 1, 1949.

⁸⁰ Zalimas, D, lk 77; Žilinskas, J, lk 64.

⁸¹ Antons, K. jt. Kommunistlike režiimide kuritegudest. Õppematerjal. OÜ Infotrükk 2009, lk 18.

totalitaarsete kommunistlike režiimide langemisele kõigil juhtudel ei ole järgnenud selle režiimi poolt toime pandud kuritegude rahvusvahelist uurimist ning natsikuritegudega võrreldes on kommunismikuritegude eest vastutajad rahvusvahelise kogukonna poolt kohtu alla andmata.⁸² Kuigi resolutsioonil puudub vahetu õigusmõju, on Balti riikide jaoks tegemist olulise muutusega Euroopa poliitikas. Enn Sarv on öelnud, et „ENPA resolutsioon oli rahvusvahelise üldsuse esimene hukkamõist kommunistlikele ja, kui arvestada ENPA koosseisu, Euroopa demokraatlike jõudude suur võit.“⁸³

NSVL ei ole tunnistanud Balti riikide territooriumeid enda poolt okupeerituks ega olukorda selliseks, mis võiks kuuluda rahvusvahelise õiguse reguleerimisalasse. Samuti pole Venemaa Föderatsioon NSVL järglasriigina rahvusvahelistes suhetes (nt ÜRO) ja rahvusvahelistes lepingutes metsavendade ja rahumeelsete tsiviilisikute vastu toimepandud aegumatute kuritegude eest seni võtnud ei poliitilist ega õiguslikku vastutust. Selle asemel kritiseerib Venemaa jätkuvalt, et Balti riigid ja NATO glorifitseerivad metsavendi, keda Venemaa nimetab fašistideks, natside kaastöölisteks ja sõjakurjategijateks või siis endiselt bandiitideks.⁸⁴

---

⁸² Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee resolutsioon 1481 (2006) totalitaarsete kommunistlike režiimide hukkamõistmise vajalikkusest.

⁸³ Sarv, E. Okupatsioonikuriteod ja nende karistamine Eestis. Ettekanne Memento konverentsil 13.06.2006. – Sirp 23.02.2007.

⁸⁴ Russian Foreign Ministry Official Slams NATO Film on Baltic Resistance. – The Moscow Times 13.07.2017.

2. OKUPATSIOONILE VASTUPANU OSUTAMISE VÕIMALUSED RAHVUSVAHELISES ÕIGUSES

Kirjeldasin eelnevalt, kuidas nii rahvusvahelisi lepinguid kui NSVL kahepoolseid lepinguid Balti riikidega oluliselt rikkudes Balti riigid 1940. aastal suvel NSVL poolt okupeeriti. Seejuures alistusid iseseisvad Eesti, Läti ja Leedu agressioonile ja okupatsioonile võitluseta, ei üritanud sellele oma relvajõududega vastu hakata ega kuulutanud välja üldmobilisatsiooni. NSVL poolt rahvusvahelise õiguse normide rikkumised ei lõppenud ebaseadusliku okupeerimise ja annekteerimisega, vaid jätkusid okupeeriva riigi kohustuste rikkumisega Balti riikide territooriumitel. Näiteks saab välja tuua Balti riikide elanike mobiliseerimist NSVL kaugematesse sõjaväeüksustesse ja kohapealsete üksuste poolt toime pandud rüüstamisi, millega rikuti Haagi 1907. a maasõja konventsiooni lisa artiklite 45 ja 47 nõudeid. Need on vaid mõned näited miks Eesti, Läti ja Leedu rahvas okupatsiooniga ei leppinud, ei olnud valmis iseseisvusest loobuma ega allutama endid NSVL kontrollile.

Millised sellises olukorras olid 1940.-te aastate Balti riikide elanikkonna võimalused enese ja riigi iseseisvuse kaitseks võõrvõimule vastu hakata? Vastused nendele küsimustele peavad selguma tol ajal kehtinud rahvusvahelisest õigusest.

Rahvusvahelise õiguse allikate loetelu on toodud ÜRO harta juurde kuuluva Rahvusvahelise Kohtu statuudi⁸⁵ artikkel 38 lõikes 1 ning see hõlmab järgnevat:

- rahvusvahelisi üld- ja erikonventsioone, mis sisaldavad vaidlevate riikide poolt sõnaselgelt tunnustatud sätteid;
- rahvusvahelist tava kui õigusnormina tunnustatud üldist praktikat (*opinio juris*);
- õiguse üldprintsipe, mida tunnustavad tsiviliseeritud rahvad;
- kohtuotsuseid ja erinevate rahvaste kõrge kvalifikatsiooniga õigusteadlaste õpetusi kui abistavaid allikaid õigusnormide määratlemisel.

Relvakonfliktide lahendamiseks kasutatav rahvusvaheline sõjaõigus on arenenud peamiselt läbi üksikute konfliktiolukordade lahendamise. Esimesed rahvusvahelised rahuläbirääkimised, mis ei olnud suunatud konkreetse konfliktiolukorra lahendamiseks ja jõudsid reaalsete tulemusteni, toimusid 1899. ja 1907. aastatel Hollandis Haagis.⁸⁶

---

⁸⁵ RT II 1996, 24, 95.

⁸⁶ The Proceedings of the Hague Peace Conferences. Translation of the Official Texts. The Conference of 1899. Carnegie Endowment for International Peace. New York: Oxford University Press 1920, prefatory note.

Haagi 1899. a maasõja õiguse ja tavade konventsioon (II) (edaspidi Haagi 1899. a maasõja konventsioon) oli esimene rahvusvaheline leping, mis kehtestas konfliktiosaliseks kvalifitseerimise tingimused ja Teise maailmasõja järel 1949. a Genfi rahuläbirääkimistel tehtud muutustega on toonane regulatsioon püsinud tänaseni.⁸⁷ Kuna metsavendade aktiivne tegevus jätkus pärast Teise maailmasõja järgseid Genfi rahuläbirääkimisi, on Haagi konventsioonide kõrval asjakohane uurida ka Genfi samadel teemal jätkunud arutelusid ja nende mõju töö uurimisküsimuste lahendamisel.

2.1. Rahvusvaheline sõjaõigus enne Teist maailmasõda

Haagi rahuläbirääkimiste eesmärgiks oli üle vaadata sõjapidamise üldised seadused ja tavad, et neid kas täpsustada või sõjapidamisega kaasnevaid tõsiseid tagajärgi piirata nii palju kui võimalik. Mõlemad rahuläbirääkimiste tulemusena valminud konventsioonid olid inspireeritud soovist vähendada sõjakoledusi nii palju kui sõjalised nõuded lubavad ning olid mõeldud toimima kui käitumise põhireeglid sõdivatele pooltele nii nende vastastikustes suhetes, kui suhetes elanikkonnaga. Mõlemal konverentsil rõhutati konfliktiosalise staatust kui ühte olulisemat ja delikaatsemat küsimust, kuna see määratleb isikud, kellele rakenduvad sõjaõigusega seotud kohustused ning õigused.

Haagi 1899. a maasõja konventsiooni puudusena ei ole see kunagi saanud mitmepoolsena lepinguna siduvaks, kuna ei jõudnud ühegi valitsuse poolt ratifitseerimiseni. Seetõttu asendati see teise rahukonverentsi väikeste muudatuste järel Haagi 1907. a maasõja konventsiooniga.

Enne Haagi konventsioonide kohaldumise kontrollimist ja konventsioonis kirjeldatud sõjategevuses osalevate isikute erisuste põhjalikumalt lahti kirjutamist pean oluliseks välja tuua, et Haagi läbirääkimiste ajal olid kasutatavad sõjapidamise viisid piiratamad tänapäevasest ning sellest, mida kasutasid NSVL okupatsiooni vastu võidelnud metsavennad. Näiteks oli mittekonventsionaalne sõjapidamine ehk sissisõda Haagi rahuläbirääkimiste aegses militaarpraktikas veel tundmatu. Nii toob Haagi 1899. a konventsiooni läbirääkimiste ametlik protokoll, rahvusvahelises õiguses tuntud kui *travaux préparatoires*, välja Hollandi saadiku sõnavõtu, et iga riigi huvides on enne relvade järgi haaramist organiseeritud sõjajõududele seatud tingimuste täitmine. Hollandi saadik pidas ümberlökkamatuks faktiks, et distsiplineerimata ja organiseerimata vägede viimine tulevahetusse, on neile üksnes hukatuslik.

---

⁸⁷ Haagi 1899. a rahukonverentsi konfliktiosalise kriteeriumid on peaaegu sõna sõnalt üle võetud 1874. a Venemaa tsaar Aleksander II initsiatiivil koostatud Brüsseli deklaratsioonist. Project of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War. Brussels, 27 August 1874, artiklid 9-11.

Väikesed riigid peavad mõistma vajadust organiseerida oma rahvuslikud relvajõud kõige efektiivsemal viisil rahuajal ehk enne konflikti tekkimist.⁸⁸ Kui sisuliselt on selline seisukoht ka täna asjakohane, ei lahenda see probleemi, mille ees seisid Eesti, Läti ja Leedu rahvad pärast NSVL okupatsiooni ja anneksiooni, kui okupatsioonivõimud oli alustanud nende ühiskondade sovetiseerimisega.

2.1.1. Haagi maasõja konventsioonide kohaldatavus

Haagi konventsioonide kohaldatavuse kontrollimisel tuleb esmalt tuvastada, kas Balti riigid ja NSVL relvakonflikti toimumise ajal olid selle konventsiooni osalised ning eitava vastuse korral, et kas Haagi maasõja konventsioonid nimetatud perioodil olid rakendatavad osana rahvusvahelisest tavaõigusest. Kui on saadud kinnitus Haagi 1907. a konventsiooni kohaldatavuse kohta, alles seejärel on alus edasi liikuda konventsiooni konkreetsete sätete kohaldamiseks ehk püüda kvalifitseerida metsavennad üheks seal kirjeldatud gruppidest. Arvestades enne Teist maailmasõda toimunud arenguid rahvusvahelises sõjaõiguses tuleb ühtlasi tuvastada, kas ja millist mõju omab eelnevale sõjavangide kohtlemise 27.07.1929. a Genfi konventsioon,⁸⁹ mis rakendamisel on aluseks võtnud Haagi 1907. a konventsioonis määratletud võitlejagrupid.

Ükski Balti riikidest ei ole Haagi 1899. a ega 1907. a maasõja konventsiooni siduvust rahvusvahelise aktiga kunagi kinnitanud, nagu ka mitte NSVL. Siiski on oluline, et NSVL eelkäija Vene Keisririik oli Haagi 1899. a ja 1907. a rahuläbirääkimiste üks algatajaid ning 18.10.1907. a üks esimestest konventsiooni teksti allkirjastajatest, mis alates 27.11.1909. a muutis selle lepingu Vene Keisririigi suhtes siduvaks. Kui Rahvusvahelise Punase Risti Komitee (RPRK) täna esitab Venemaa Föderatsiooni 29.07.1899 Haagi 1899. a maasõja konventsiooni allkirjastajana⁹⁰ ja 18.10.1907. a Haagi 1907. a maasõja konventsiooni allkirjastajana,⁹¹ saab see toimuda üksnes rahvusvahelistes lepingutes järjepidevuse alusel Vene Keisririigist kuni Venemaa Föderatsioonini.

---

⁸⁸ Ibidem, lk 549.

⁸⁹ Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929. – International Committee of the Red Cross.

⁹⁰ Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899. – International Committee of the Red Cross. Treaties, States Parties and Commentaries.

⁹¹ Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. – International Committee of the Red Cross. Treaties, States Parties and Commentaries.

Moskva Ülikooli rahvusvahelise õiguse professor ja Haagi rahukonverentsidel asutatud Alalise Vahekohtu liige Jevgeni Korovin on 1920.-tel aastatel leidnud, et kuna Nõukogude Venemaa ei olnud Haagi 1907. a maasõja konventsiooniga ühinemist denonsseerinud, oli ta sellega jätkuvalt seotud.⁹² Samas on ta Venemaal oluliseks pidanud ka *rebus sic stantibus* ehk asjaolude muutumise printsiibi rakendamist, mille järgi iga rahvusvaheline kokkulepe on kehtiva sotsiaalse korra väljendus ja teatud tasakaalus ühiste huvidega. *Pacta sunt servanda* põhimõtet järgides on lepingud jõus ja neid tuleb täita kuni sotsiaalne kord püsib. Kui aga sotsiaalse kataklüsmi käigus riigijuhtimisel üks klass asendub teisega, et majandusidemetega ümberkorraldamise kõrval muuta ka sise- ja välispoliitilisi valitsuspõhimõtteid, muutuvad revolutsiooni käigus hävinud valitsuskorda peegeldavad kokkulepped tühiseks.⁹³

Teistsuguse seisukoha on võtnud Euroopa Inimõiguste Kohtu Suurkoda (EIK-S) kohtuasjas *Kononov vs Läti*, mille järgi 1944. a olid Haagi 1907. a maasõja konventsiooni põhimõtted laialdaselt tunnustatud, oma olemuselt universaalsed ja kujunenud *ius in bello* ehk rahvusvahelises sõjaõiguses fundamentaalseks tavaõiguseks.⁹⁴ Seejuures viidatakse, et Haagi 1907. a maasõja konventsiooni on tavaõiguseks käsitatud juba 1946. a Nürnbergi Rahvusvahelises Sõjatribunalis, mis kohtualuste sõjakuritegude lahendamisel maasõja õiguste ja tavade puhul võttis aluseks Haagi 1907 a. maasõja konventsiooni ja sõjavangide kohtlemise osas Genfi 1929. a konventsiooni. Mõned kohtualused vaidlesid vastu, et lahendatava kaasuse puhul Haagi konventsioon ei ole rakendatav, kuna kõik sõdivad pooled pole konventsiooni artikkel 2 järgi selle lepinguosalisel. Tribunal ei pidanud selle küsimuse lahendamist vajalikuks, kuna konventsioonis väljendatud maasõja pidamise reeglid nende vastuvõtmise ajal väljaspool kahtlust väljendasid edasiliikumist võrreldes seni kehtinud rahvusvahelise õigusega. Seejuures andis konventsioon sõnaselgelt teada, et tegemist on katsega parandada üldist sõjaõigust ja tavasid, millega tunnistas selliste seaduste ja tavade olemasolu. Autorile arusaadavalt seisnes Haagi 1907. a maasõja konventsiooni peamine väärtus rahvusvahelise õiguse arendamisel asjaolus, et sinna jõudsid paljude aastate vältel globaalselt rakendatavad sõjapidamise väljakujunenud reeglid ja tavad, mis konventsiooni jõustumisega muutusid konventsiooniosaliste vahel õiguslikult siduvaks, kvalifitseeris konventsiooni rikkumised kuritegudeks ja pani aluse kuritegude toimepanemisega kaasnevale vastutusele. Tribunali seisukohalt 1939. aastaks (s.o. Teise maailmasõja alguseks – autori märkus) oli konventsioonis toodud reegleid tunnustanud kõik tsiviliseeritud rahvad, mistõttu peetakse neid sõjapidamise

---

⁹² Коровин, Е. Международное право переходного времени. Москва: Государственное издательство Москва-Петроград 1924, с 110.

⁹³ Korovin, E. Soviet Treaties and International Law. – American Journal of International Law 22. No 4. 1928, page 763.

⁹⁴ EIK-So 36376/04, *Kononov vs Läti*, lk 50.

seadusteks ja tavadeks, millele viidatakse Nürnbergi rahvusvahelise Sõjatribunali 1945. a põhikirja artiklis 6.(b).⁹⁵ Lühidalt öeldes leidis Tribunal, et Haagi 1907. a maasõja konventsioon on rakendatav ka selliste konfliktiosaliste riikide vahel, kellest vähemalt üks ei ole kõnealuse konventsiooniga ametlikult ühinenud. Arvestades Nürnbergile järgnenud 1948. a Kaug-Ida Rahvusvahelise Sõjatribunali ja 1947-1948 aastate Nürnbergi USA Sõjatribunali otsust Pantvangi kohtuasjas Wilhelm Listi ja teiste osas, ei ole liitumise ja ratifitseerimise otsuse puudumine Haagi maasõja konventsioonide rakendamisel takistuseks.⁹⁶

Teadmata täpseid põhjuseid, miks Balti riigid esimeste iseseisvusaastate järel Haagi maasõja konventsiooniga ei ühinenud, on alust spekuloida, et vähemalt Eestis peeti Haagi konventsioone osaks tavaõigusest oluliselt varem. Näiteks deklareerib Tartu Ülikooli rahvusvahelise õiguse professor, endine Eesti Vabariigi riigivanem ja mitmekordne välisminister⁹⁷ Ants Piip juba 1927. a järgnevat: „Samuti 1907. a Haagi teisel konverentsil esinesid ainult 40 riiki, kuid suur osa riike jäi sel ajal väljaspoole. Kuid Haagi reeglid on üldise rahvusvahelise õigusena tunnustatud ka mitteosavõtnud riikide poolt, muu seas ka meil, kuigi meie ühegi Haagi 1907. a konverentsiga liitunud pole, kuid neid sisaldavad reegleid, eriti sõjaõiguse alal, enestele sunduslikuks tunnustame - universaalse (*allgemeines Völkerrecht*) ehk üleüldise rahvusvahelise õiguse nime all.“⁹⁸ Kuigi ta 1936. a kordab oma seisukohta nimetades Haagi konventsioone üldise rahvusvahelise õiguse kodifikatsiooniks⁹⁹, väljendab ta samas Haagi konventsioonide vahetu rakendamise kohustuse osas ka kahtlevamaid seisukohti: „Üldiselt leidsid need eeskirjad täitmist ka maailmasõjas, kuigi nende sunduslikkus kadus seetõttu, et Haagi lepingute normid on rakendatavad vaid siis, kui kõik sõdijad on lepinguosalisel (*clausula si omnes*); tegelikult aga oli sõdijate hulgas palju riike, kes polnud sidunud end Haagi lepingutega. Seega oli nende lepingute normidel vaid moraalne tähendus; äärmisel juhul võidi neid vaadelda tavaõiguslike normidena. See märkus on kehtiv ka Eesti suhtes, kes pole liitunud ühegi Haagi lepinguga.“¹⁰⁰

Olenemata sellest, kas Piibu seisukohad olid oma ajast mõnevõrra ees või mitte, on Nürnbergi Rahvusvahelise Tribunali seisukohad kaalukad, et lugeda Haagi 1907. a maasõja konventsioon 1939. a seisuga osaks tavaõigusest ja metsavendade aktiivsel tegevusperioodil Balti riikide ja NSVL vahelistes suhetes rahvusvahelise õiguse üldiste põhimõtetenähtena siduvaks. Siiski võime Balti riikide poolt näha vähemalt kaudselt väljendatud tahteavaldust Haagi 1907. a maasõja

⁹⁵ The Charter and Judgment of the Nürnberg Tribunal, lk 64 viitab otsuse punktile 83.

⁹⁶ Žilinskas, J, lk 39-40.

⁹⁷ Luts-Sootak, M; Siimets-Gross, H. Eesti õiguse 100 aastat. Tallinn: Post Factum 2019, lk 82.

⁹⁸ Piip, A. Rahvusvahelise õiguse süsteem. Tartu: K./O.-Ü Loodus 1927, lk 9.

⁹⁹ Piip (viide 12), lk 20.

¹⁰⁰ Ibidem, lk 303.

konventsiooniga liitumiseks. Nimelt on kõik Balti riigid ühinenud Genfi 27.07.1929. a konventsiooniga sõjavangide kohtlemise kohta, kus konventsiooniga kaitstud isikute defineerimise asemel on tehtud viide Haagi 1907 a. konventsiooni lisa artiklites 1 ja 2 kirjeldatud gruppidele. Esimesena ühines nimetatud konventsiooniga Läti (14.10.1931), järgmisena Eesti (11.06.1936) ja kolmandana Leedu (27.02.1939).¹⁰¹ Genfi 1929. a sõjavangide konventsioon oli mõeldud Haagi 1907 a. maasõja konventsiooni põhimõtete edasi arendamiseks selle konventsiooni kõige olulisemas reguleerimisalas. Ehkki Balti riike saab pidada Haagi 1907 a. maasõja konventsiooniga liitunud „tsiviliseeritud rahvaste“ klubisse kuuluvaks Vene Keisririigi õigusjärglastena, ei ole mõeldav nende riikide poolt Genfi 1929. a sõjavangide konventsiooniga liitumine, kui Haagi 1907 a. maasõja konventsioonis kirjeldatud kaitstud isikute määratlus poleks olnud neile vastuvõetav. Kinnituse selle kohta annab 1933. a välisministri ametist vabanenud Ants Piip, kes 1936. a sõdijate defineerimisel Haagi 1907. a konventsioonist tuntud määratluse kohaselt jaotab nad relvajõududeks (võitlejad ja mittevõitlejad) ja *levée en masse*, keda ta nimetab potentsiaalseteks ehk vaikivateks võitlejateks. Partisanivõitluse kohta lisab ta, et „raskem on otsustada küsimust, kas on rahulikult rahval õigus maal viibivate vaenlase vägede vastu relva kätte võtta. Üksmeelselt on aga otsusele tulnud, et säärast õigust ei võiks olla.“¹⁰²

2.1.2. Haagi maasõja konventsioonidega kaitstud isikud

Haagi 1907. a maasõja konventsiooni kohaselt saab lepinguga seotud osapoole sõjategevusest aktiivselt osavõtvad isikud jagada kolme gruppi: organiseeritud sõjajõud, *levée en masse* ja mittekonventsionaalsed võitlejad ehk need organiseeritud üksuste või individuaalsed võitlejad, kes ei kvalifitseeru kahte esimesse gruppi.¹⁰³ Neist kahe esimese puhul kuulumine sõdiva poole relvastatud jõudude hulka hõlmas nii võitlejaid kui mittevõitlejaid ning kinnivõtmisel kehtis sõjavangina tunnustamine neile mõlemile. Selline jaotus ja õiguskaitse võeti muudatusi tegemata üle 1874. a Brüsseli deklaratsioonist.

---

¹⁰¹ Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929. State Parties. – International Committee of the Red Cross.

¹⁰² Ibidem, lk 296-299.

¹⁰³ Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 1960. Article A 4: Prisoners of War. – International Committee of the Red Cross. Treaties, States Parties and Commentaries.

2.1.2.1. Organiseeritud sõjajõud (relvajõud, maakaitseväed ja vabatahtlike üksused)

Organiseeritud sõjajõudude puhul käsitatakse maakaitsevägeid ja vabatahtlike üksusi koos ja võrdselt relvajõududega. Rahvusvahelise tavaõiguse kohaselt tähendab see, et konfliktiosalise poolel relvakonfliktides osalevaid tavakodanikest võitlejaid, sh neid kes kuuluvad organiseeritud vastupanuliikumistesse, koheldakse võrdväärselt professionaalsete sõduritega selle riigi regulaarväe üksustes.¹⁰⁴ Kõigile neile rakenduvad samad Haagi 1907. a maasõja konventsiooni lisa artiklis 1 toodud tingimused, et nad peavad olema juhitud vastutava isiku poolt, kandma kinnitatud ja selgelt eristatavaid eraldusmärke, kandma relvi avalikult ning oma sõjalisi operatsioone läbi viima kooskõlas sõjapidamise seaduste ja tavadega.

Juhin tähelepanu, et rahvusvahelises sõjaõiguses ei räägita mitte ühtse vormiriietuse, vaid eraldusmärkide kandmise kohustusest. Eraldusmärkidest kirjutatakse juba 1874. a Brüsseli deklaratsioonis. *International Review of the Red Cross* peatoimetaja Toni Pfanner kirjutab, et isegi kui sõjaväes on praktika kanda vormiriietust, puudub rahvusvahelises humanitaarõiguses kohustus nende kandmiseks. 20. sajandil on olnud mitmeid sõjavägeid, kes tavapärase vormiriietuse puudumisel on ainult kandnud kindlat värvi kaelinti või muud äratuntavat märki, mis viitab kummale poolele võitleja kuulub. Vormiriietuse kasutamise kõrval on lihtsate kaelintide kasutamine erandlikes olukordades olnud sõjavägede poolt aktsepteeritud, kuna on võimaldanud neil võitleja tuvastamist ja sidumist konfliktiosalisega. Rahvusvahelises õiguses on oluline vaid see, et võitlejad oleksid eristatavad tsiviilelanikkonnast. Võimalus võitlejate äratundmiseks on eriti oluline vaenlase vägedele, seda nii sõjalistel põhjustel kui tsiviilohvrite ärahoidmisel.¹⁰⁵

Kuigi Saksamaa esitas 1907. a läbirääkimistel ettepaneku, et vastaspoolt tuleb kaugelt äratuntavatest eraldusmärkidest ette teavitada, pidas enamus seda relvade avaliku kandmise kohustuse kõrval ebavajalikuks.¹⁰⁶ Olemasolevat regulatsiooni peeti ajalooliseks kompromissiks irregulaarse sõjapidamise keelamise ja riigikaitse absoluutse koostöö-õiguse vahel.¹⁰⁷

---

¹⁰⁴ Rule 4. Definition of Armed Forces. – International Committee of the Red Cross. Customary International Humanitarian Law.

¹⁰⁵ Pfanner, T. Military uniforms and the law of war. – *International Review of the Red Cross*. Vol 86. No 853. 2004, lk 104-106.

¹⁰⁶ The Proceedings of the Hague Peace Conferences. Translation of the Official Texts. Conference of 1907. Vol III. Carnegie Endowment for International Peace. New York: Oxford University Press 1921, lk 6, 17, 101.

¹⁰⁷ *Ibidem*, lk 1037.

2.1.2.2. *Levée en masse*

Haagi maasõja konventsioonid käsitlevad konfliktiosalisena ka okupeerimata territooriumide elanikke, kes on vaenlase lähenemisel omal algatusel relvastunud, et osutada sissetungijale vastupanu ning kes ei ole jõudnud formeeruda regulaarväe üksusteks, eeldusel, et nad kannavad relvi avalikult ning austavad sõjapidamise seadusi ja tavasid. Seda Haagi 1907. a maasõja konventsiooni lisa artiklis 2 kirjeldatud vastupanuviisi tähistatakse rahvusvahelises õiguses terminiga *levée en masse*. See on omaalgatusliku vastupanu õigus, mis pärineb 18. sajandi lõpu Prantsuse revolutsiooni aegadest ning tähistab tsiviilelanike spontaanset vastuhakku agressorile. Sõjaõigusesse jõudis see termin esmakordselt USA kodusõja ajal läbi Lieberi koodeksi,¹⁰⁸ mille artikkel 51 järgi vaenlase poolt okupeerimata territooriumi elanikud võivad vaenuliku sõjaväe lähenemisel *levée en masse* õiguse alusel sissetungijale vastupanu osutada, mis muudab nad avalikeks vaenlasteks ja kinnipidamisel sõjavangideks. Sinna juurde kuulus artikkel 52, mis sätestas, et ühelgi võitlejal pole õigust kuulutada, et kohtleb kinni peetud *levée en masse* relvastatuses meest kui maanteeröövlit või bandiiti. Kui siiski mingi maa või selle osa rahvas sõjaväe poolt juba okupeeritud alal alustab ülestõusu, on nad sõjaõiguse rikkujad ja ei saa loota okupeeriva riigi kaitsele.¹⁰⁹ See säte aetas *levée en masse* kasutamise väga piiratud ajaraami.

1899. a Haagi rahukonverentsil otsustati, et *levée en masse* võitlejad on oma erakorralise olukorra tõttu vabastatud konventsiooni lisa artiklis 1 toodud kolmest peamisest sõjapidamise tingimusest, milleks on vastutava juhi olemasolu, kindlate ja eristatavate eraldusmärkide kasutamine ning relvade kandmine avalikult. Siiski olid nad kohustatud kinni pidama sõjapidamise seadustest ja tavadest. 1907. a Haagi läbirääkimiste tulemusena muutus kohustuslikuks ka relvade kandmine avalikult.

2.1.2.3. Mittekonventsionaalsed konfliktiosalised

Haagi 1899. a maasõja konventsiooni vastuvõtmise seisukohalt tekitas kriitilise olukorra küsimus, kas okupeeritud territooriumil okupatsioonivõimudele vastuhakkajaid tuleks käsitada seaduspäraste võitlejate või kriminaalidena. Euroopa suuremad sõjajõud nagu Venemaa ja

---

¹⁰⁸ Lieberi koodeks ehk USA president A. Lincoln'i 1863 allkirjastatud üldkorraldus No 100, mis reguleeris sõdurite käitumist sõja ajal.

¹⁰⁹ International Committee of the Red Cross. Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code). 24 April 1863. – International Committee of the Red Cross. Treaties, States Parties and Commentaries.

Saksamaa leidsid, et selliseid isikuid tuleb käsitada kui *francs-tireurs* ehk lindpriidena ja nad tuleb hukata. Väiksemad Euroopa riigid eesotsas Belgiaga, kes olid kannatanud samade suurte riikide korduvaid invasioone, olid igasuguse okupatsioonivastase võitluse piiramisele vastu ja soovisid neile võitleja staatust.¹¹⁰ Väiksemate riikide toetuseks esitas Suurbritannia ettepaneku täiendada võitlejaks määratlemise regulatsiooni klausliga et, sissetungi alla sattunud riigi elanikkonnale jääb alati õigus sissetungija vastu kõigi õiguspäraste vahenditega kõige energilisema patriootliku vastupanu osutamiseks, kuid see ettepanek jäi üldise toetuseta.¹¹¹ Belgia saadik väljendas seisukohta, et sõjaseisukorra lubamine üksnes riikide vahel jätab kodanikud selles võitluses teatud mõttes kõrvaltvaatajateks, kui vähendab võimalusi realiseerida kõige võimsamat motivaatorit vastupanu osutamiseks, milleks on isamaa-armastus. Ta lisas, et kas pole mitte iga kodaniku esmane kohus kaitsta oma riiki ja kas mitte selle kohustuse täitmisele ei võlgne me kõige ilusamaid lehekülgi oma rahvuslikust ajaloost? Eriti just väikeste riikide jaoks on oluline, et nad oma riigi kaitseks kõik ressursid saavad kasutusse võtta.¹¹² Olukorra lahendas läbirääkimisi juhtinud Vene õigusteadlane Friedrich Martens,¹¹³ kes mõistis samuti väiksemate riikide vajadust kaitsta end kõigi oma ressurssidega, sh elanikkond, ning et leping oma lisas toodud võitlejate määratlusega ei peaks seda võimalust piirama. Seejuures lisas Martens, et iga rahva õigus end kaitsta on sama püha kui nende valitsuste kohustus sõja huvides hoiduda ebavajalikest ohvritest. Elanikkonnal sõjalistes operatsioonides osalemiseks pidas ta Venemaa valitsuse poolt 1874. a välja pakutud sõjapidamise tingimusi (tõenäoliselt viitas Martens käesolevas töös organiseeritud sõjajõudude juures välja toodud tingimustele – autori märkus), lihtsasti täidetavateks. Ta lisas, et läbirääkimiste eesmärk ei ole seada patriotismi väljendamisele piiranguid, vaid jõuda riikidevahelisele kokkuleppele elanikkonna õiguste ja kohustuslike tingimuste osas nendele, kes õiguspäraselt ihaldavad oma maa eest võidelda. Asjaolusid arvestades soovitas ta selle küsimuse tol ajahetkel rahvusvahelistes lepingutes jätta reguleerimata.¹¹⁴

Martensi soov oli igal juhul vältida 1874. a Brüsseli rahvusvahelise konverentsil juhtunu kordumist, kus ta samuti osales ja kus samas küsimuses lahendamata erimeelsuste tõttu konventsiooni vastuvõtmiseni ei jõutudki. Kuna 25 aasta jooksul peetud kahe järjestikuse

---

¹¹⁰ Cassese, A. The Martens Clause: Half a Loaf or Simply Pie in the Sky? – European Journal of International Law. Vol 11. No 1. 2000.), lk 193-196.

¹¹¹ The Proceedings of the Hague Peace Conferences. The Conference of 1899, lk 550-555.

¹¹² Ibidem, lk 504.

¹¹³ Friedrich Fromhold von Martens (1845-1909) oli Pärnus sündinud jurist, diplomaat, vahekohtunik ja rahvusvahelise õiguse spetsialist, kes osales Haagi 1899. a ja 1907. aastate rahukonverentsidel Venemaa delegaadi ja komisjonide eesistujana. Uibopuu, H.-J. Friedrich von Martens kui õigusteadlane, jurist, poliitik ja humanist: tema tähtsus tänapäeva rahvusvahelises õiguses ja rahvusvahelistes suhetes. – Acta Societatis Martensis. Nr 2. 2006, lk 26-47.

¹¹⁴ The Proceedings of the Hague Peace Conferences. The Conference of 1899, lk 547.

rahukonverentsi läbikukkumine Martensi arvates oleks demonstreerinud riikide suutmatust sõjaseaduste osas kokkuleppe saavutamiseks ning seetõttu oleks võinud kaasa tuua fataalsed ja katastroofilised tagajärjed,¹¹⁵ luges ta kompromissina ette deklaratsiooni, mille ta esialgselt soovis lisada Haagi 1899. a rahuläbirääkimiste protokollile¹¹⁶ ja mille kõige tähtsam osa kõlas järgmiselt: “Kuni sõjaõiguse terviklikuma kodifikatsiooni väljaandmiseni peavad Kõrged Lepinguosalised õigeks deklareerida, et nende poolt vastu võetud regulatsioonis mittesisalduvate juhtumite korral jäävad nii elanikkond kui konfliktiosalised rahvusvahelise õiguse põhimõtete kaitse ja valitsemise alla, nii nagu need tulenevad tsiviliseeritud rahvaste vahel juurdunud tavadest, humaansusseadustest ja avaliku südametunnistuse nõudmistest.” Otsides Martensi poolt pakutud lahendusele kõige sobivamat kohta, kirjutati see lõpuks Haagi 1899. a maasõja konventsiooni preambula lõikesse 9. Kohe selle järele lisati uus lõige, et äsja kirjeldatud põhimõtet rakendatakse ennekõike just konventsiooni lisa artiklite 1 ja 2 puhul, mis käsitavad kvalifitseerimist konfliktiosaliseks. See kompromissettepanek on rahvusvahelise õiguses hiljem tuntuks saanud Martensi klauslina. Ettepanek oli algselt mõeldud selleks, et pakkuda täiendavat kaitset okupeeritud territooriumide elanikele, eriti relvastatud vastupanuliikumise liikmetele ja saavutada sellega väikeriikide nõusolek konventsiooni vastuvõtmiseks. Martensi klausli mõju Haagi 1899. a maasõja konventsioonis analüüsinud Itaalia rahvusvahelise õiguse eksperdi ja endise Jugoslaavia Rahvusvahelise Kriminaaltribunali presidendi Antonio Cassese järelduste kohaselt tähendas see praktikas siiski, et juba okupeeritud territooriumil tsiviilisikud ja partisanisõja võitlejaid ei saanud konventsiooniga õigust okupeerivale jõule relvastatud vastupanu osutamiseks ehk väikeriigid olid läbirääkimistel osavalt üle mängitud.¹¹⁷ Muus osas säilitas Haagi 1899. a. konventsioon sõjas konfliktiosalisena tunnustamisel sõnastuse, mis oli kokku lepitud 1874. a. Brüsseli deklaratsioonis.¹¹⁸ Mõistan eelnevast, et konfliktiosalise staatuse saamiseks jäi okupeeritud riikide elanikkonna ainsaks võimaluseks vastupanuvõimelise organisatsiooni ehitamine ja vaenlase jõuga väljatõrjumine. Balti riikide näitel teame, et sellise plaani elluviimine võib olla äärmiselt keeruline või teostamatu, kui ülekaalukas okupatsioonivõim samal ajal ilma takistusteta saab kasutada rahvusvahelise õigusega vastuolus olevaid meetmeid, et igasugused organiseerumise katsed juba eos saaksid lämmatatud. Järeldan sellest, et Haagi 1907. a maasõja konventsioon vastuvõetud kujul ei jätnud okupeeritud Balti riikide elanikkonnale

---

¹¹⁵ Ibidem, lk 507.

¹¹⁶ Ibidem, lk 547; Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 2016. Article 63 : Denunciation, p 3286 – International Committee of the Red Cross. Treaties, States Parties and Commentaries.

¹¹⁷ Cassese, A, lk 197-198.

¹¹⁸ The Proceedings of the Hague Peace Conferences. The Conference of 1899, lk 566-567.

konventsioonis kirjeldatud võimalust õiguspärase konfliktiosalisena enesekaitseks ja NSVL okupatsioonivõimudele relvastatud vastupanu osutamiseks.

Sõna sõnalt on Martensi klausel hiljem jõudnud Haagi 1907. a maasõja konventsiooni preambulasse ja veel mitmetesse teistesse rahvusvahelistesse lepingutesse. Seejuures ei ole seda käsitatud mitte ainult konfliktiosalise staatuse ja elanikkonna relvastatud vastupanu küsimusena, vaid see on kujunenud üheks rahvusvahelise tavaõiguse põhimõtteks.¹¹⁹

Eeltoodust tulenevalt kvalifitseerin mittekonventsionaalseteks konfliktiosalisteks selliseid organiseeritud üksuste või individuaalseid võitlejaid, kes eelnevalt välja toodud kahte võitlejate gruppi ei kvalifitseeru, sest ei täida konfliktiosaliste vajalikke tingimusi, aga kes siiski kuuluvad rahvusvahelise õiguse põhimõtete kaitse alla. Sellist võitlejate gruppi Haagi konventsioonides sõjapidamise aktiivsete osalistena eraldi kirjeldatud ei ole, mistõttu olen kasutusele võtnud termini, mis minu arvates on selles olukorras sobivaim. Välja pakutud termin on tuletatud tänapäeval üsna sagedasti kasutatud sõnadest konventsionaalne vs mittekonventsionaalne sõjapidamine. Kuigi välja pakutud lähenemine ei ole kooskõlas rahvusvahelise õiguse peavoolu seisukohtadega, võib ingliskeelsest õiguskirjandusest minu kirjeldatud grupi kohta leida veel alternatiivselt kasutatud termineid, nagu irregulaarsed võitlejad (*irregular combatants*)¹²⁰, õigusvastased võitlejad (*unlawful combatants*)¹²¹, privilegeerimata võitlejad (*unprivileged combatants*),¹²² jne. RPRK loeb mittekonventsionaalse konfliktiosalise võitlejateks on vaenlase poolt juba okupeeritud territooriumil relvastatud vastupanu osutavad elanikud; isikud, kes omal initsiatiivil vaid aegajalt osalevad sõjategevuses ja siis naasevad tsiviilellu ning isikud, kes territooriumi okupeerimata aladel oma riigi teenimiseks avaldavad isoleeritud vastupanu.¹²³ USA Harvardi Ülikooli professori ja ÜRO Rahvusvahelise Kohtu kohtuniku Richard Reeve Baxteri seisukohalt on rahvusvahelises õiguses privilegeerimata võitlejate kaitse teadlikult reguleerimata, kuna nende teod on vastaspoolele ohtlikud.¹²⁴ Oluline on teadmine, et on mitmeid rahvusvahelise õiguse allikaid, mis Haagi konventsioonide lisa artiklites 1 ja 2 kirjeldatud konfliktiosaliste kõrval tunnistavad veel kolmandat, konventsioonis kirjeldamata konfliktiosalist ja enamasti ei pea sellisel viisil võitluses osalemist *a priori* ebaseaduslikuks.

---

¹¹⁹ Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Commentary of 2016, p 3288-3289.

¹²⁰ Mallison, W. T.

¹²¹ Dinstein, Y. Unlawful Combatancy. – International Law Studies Series. Vol 79. 2003.

¹²² Baxter, R. R. So-Called Unprivileged Belligerency: Spies, Guerrillas, and Saboteurs. –British Year Book of International Law. Vol 28. 1951.

¹²³ Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary of 1960 viitab Report of the International Committee of the Red Cross on its activities during the Second World War (September 1, 1939-June 30, 1947). Vol. I, General Activities, Geneva 1948, lk 48.

¹²⁴ Baxter, R.R., lk 343.

2.1.2.4. Elanikkond

Kuigi elanikkonnale (hilisemates rahvusvahelistes lepingutes sagedamini kasutatud kui tsiviilisikutele) kaasnevad Haagi 1907. a maasõja konventsiooniga mitmed õigused, on see grupp ja tema käitumine konventsioonis täpsemalt määratlemata. Konventsiooni artiklite 45 ja 52 kohaselt on keelatud okupeeritud territooriumi elanike sundimine vaenulikule jõule oma truudust avaldama ja osalema sõjalistes operatsioonides oma riigi vastu. Üldiseks tavaks on, et elanikkond ei osale sõjategevuses. Siiski on sellest ajast õhus mitmeid vastuseta küsimusi, nagu näiteks, et millise määrani on elanikkond vaba väljendama truudust riigile, mis on vaenuliku jõu poolt okupeeritud ja milliste kriteeriumite alusel tuleks neid eristada konfliktiosalise mittevõitlejatest. Nende küsimuste lahendamine jäi rahvusvahelises õiguses hilisemateks aastateks ja tekitab vaidlusi veel tänagi.

2.1.3. Metsavendluse kvalifitseerimine Haagi konventsioonide järgi

Konventsioonides kirjeldatud relvastatud vastupanu osutamise võimalusi analüüsid selgus üha enam, et metsavendade kvalifitseerimine rahvusvahelise õiguse kohaselt ei ole kerge ülesanne, kuna metsavendade grupid olid üksteisest väga erinevad ja palju sõltub sellest, et millist konkreetset ajaperioodi vaadelda. Ajaloodoktor Mati Mandeli seisukohalt oli metsavendlus oluline osa Nõukogude impeeriumi rüpest vabaneda püüdivate rahvaste vabadusvõitlusest, kuid iga metsavend käitus selles võitluses vastavalt väljakujunenud vaadetele, isikuomadustele ja situatsioonile, kuhu ta sattus. Seega saab hinnangu anda vaid iga inimese tegevusele eraldi.¹²⁵ Kuna selle töö eesmärk ei ole analüüsida konkreetsete üksikisikute tegevust, on üldistuste tegemine vältimatu ning metsavendade kvalifitseerimisel rahvusvahelise õiguse järgi tuleb otsustada selle põhjal, kuidas kättesaadavate ajalooandmete kohaselt mingil ajaperioodil käitus enamus isikute grupist, kes okupatsioonivõimudele vastu hakkasid. Kordan varemöeldut, et keskendun oma uurimuses üksnes okupatsioonile relvastatud vastupanu osutavatele metsavendadele, kuna passiivseid, enda varjamisega või okupatsioonivõimu vastase propagandaga tegelevaid metsavendi ei ole ühelgi juhul põhjust käsitada teistmoodi, kui tsiviilelanikena.

Organiseeritud sõjajõududesks määratlemisel valmistas Haagi 1907. a maasõja konventsiooni lisa artikkel 1 tingimuste täitmine probleeme kõigis Balti riikides, kuid kõige paremini organiseeritud, kõige tugevam ja kestvam vastupanu oli NSVL teisele okupatsioonile Leedus

---

¹²⁵ Mandel, M, lk 4.

1944-1946 aastatel, mistõttu sobib see esimeseks võrdluseks hästi. Leedu päritolu rahvusvahelise humanitaarõiguse spetsialist ja Mykloas Romeris Ülikooli rahvusvahelise ja Euroopa Liidu õiguse instituudi professor Justinas Žilinskas tõdeb, et Nõukogude repressiivorganite (SARK, RJM) operatsioonid pärssisid üsna efektiivselt Leedu partisanide püüdlusi hoida omaalgatuslikku vastupanu ühtsena, mistõttu oli partisanide üksuste tegevus enamiku ajast koordineeritud vaid piiratud ulatuses. Seejuures oli Leedu partisaniliikumise eesmärgiks sõjaline vastupanu kõrval poliitiliste võimaluste otsimine Leedu iseseisvuse taastamiseks. Kuna partisanid pidasid end Leedu ainsaks legitiimseks valitsuseks, tegelesid nad ka õigusloomega. Midagi võrdväärset teistel Balti riikidel vastu panna ei olnud.¹²⁶ Käsitades partisanide juhtorganit Leedu ainsa valitsusena, saavutaksid nad sellega sõdiva poole staatuse ja partisanidest saaksid organiseeritud sõjajõud. Analoogselt nagu tehti seda Teise maailmasõja ajal marssal Tito partisanidega Balkanil.¹²⁷ Peamiseks probleemiks jääb siiski, et Leedu vastupanuliikumine oli ilma rahvusvahelise tunnustusega.

Leedu vastupanuliikumiste liikmeskonna moodustasid peamiselt endised sõjaväelased, mistõttu oldi harjutud sõjalise hierarhia, juhivastutuse, käskudele kuuletumise ja distsipliiniga. 1944. a alates olid olemas sõjaväelised eeskirjad ja regionaalne sõjaväeline viietasandiline vastutusalade jaotus, mis tervikuna lahendab ühtse juhtimise küsimuse.

Kuigi Leedu partisanide hulgas oli vormikandmine kohustuslik, ei jagunud seda kõigile ja uut varustust polnud peale tulemas. Seetõttu piirduti rohkem eraldusmärkidega, mida kanti aktiivselt. Eraldusmärgid küll erinesid üksuste lõikes, kuid kõige sagedastemaks oli vormimüts Leedu riigivapiga, kolmevärvilised käesidemed jne. Partisanide juhid tundsid rahvusvahelist sõjaõigust. Näiteks saab tuua piirkonnajuht Juozas Vitkus-Kazimieraitise 17.12.1945. a juhust metsavendadele, mille kohaselt enne mistahes operatsiooni läbiviimist vaenlase vastu, pidid partisanid tagama oma riietusel eraldusmärgid ja kandma relvi avalikult.¹²⁸ Kahtlemata esines selliseidki juhtumeid, kus partisanid võitluses eelise saamiseks oma võitleja isikut varjasid, kuid teadaolevalt võideldi paljudel juhtudel vaenlasega avalikult.

Kohustus järgida operatsioonide läbiviimisel sõjapidamise seaduseid ja tavaid jäi oma üldise sõnastuse poolest paljudele lõpuni arusaamatuks. Üldiselt mõistetakse selle all vastastikust nõuet, et konfliktiosalise privileege saab kasutada üksnes see, kes võimaldab sama oma

---

¹²⁶ Zalimas, D, lk 68

¹²⁷ Marssal Tito, tegeliku nimega Josip Brož, oli Balkani kommunistlike partisanide juht, kes teadlikult ja tahtlikult sidus end lahti endisest teljeriikidele alistunud Jugoslaavist. Tito vägedel polnud mingit ametlikku sidet endise riigiga, ometi tunnustati neid võitlejatena ja osana liitlasvägedest. Žilinskas, J, lk 56-57; Mallison, W. T., lk 53-55.

¹²⁸ Žilinskas, J, lk 59 viitab M. Luobikis, 'Partizany statutai', 13 Karo archyvas (2008) lk 318 ja 335.

vastaspoolele.¹²⁹ USA maasõja seaduses kirjeldati sõjapidamise seaduste ja tavade rikkumisi järgmiselt: reeturlikkus, armuandmise välistamine, sõjavangide, haavatute või hukkunute väärkohtlemine, vaherahu pakkumise väärkäsitamine, rüüstamine, ebavajalik vägivald ja hävitamine.¹³⁰ Tuleb tunnistada, et ennekõike oma operatsioonide sihtmärkide tõttu oli sõjapidamise seaduste ja tavade järgimine Leedu metsavendade poolt problemaatiline. Kuigi võideldi NSVL erinevate relvajõudude vastu (SARK, Punaarmee, RJM, RJK, Nõukogude miilits jt), olid sageli sihtmärkideks NSVL kollaborandid: kommunistliku partei ametnikud, piirkonnajuhid ja nendega aktiivset koostööd tegevad isikud (reeturid, spioonid, informatorid), kes õiguslikus tähenduses kvalifitseerusid tsiviilisikuteks. Kuna kollaborandid olid tihti võitlejatega samast rahvusest (leedulased), ei saanud rääkida okupatsioonivägede vastu suunatud rünnakutest, vaid konfliktis sai presenteerida kodusõja elemente. Viimastel puhkudel oli operatsiooni ajendiks sageli isiklik kättemaks.¹³¹ Arvestades, et enamik tuvastatud asjaoludest pärineb eelnevalt tutvustatud Žilinskaselt, pole põhjust kahelda tema kallutatuses esitada järeldusi metsavendade jaoks ebasoodsamalt. Olemasolevate andmete põhjal on aga isegi Leedu metsavendade kõige paremini koordineeritud tegevusperioodil keeruline jõuda objektiivse järelduseni, et täideti kõiki organiseeritud sõjajõududeks kvalifitseerimise tingimusi.

Teistes Balti riikides ei olnud rünnakute sihtmärgid sugugi teistsugused, kuid lisandusid muud probleemid. Ajalooandmed näitavad Eesti ja Läti metsavendade sõjalise ja poliitilise organiseerituse asemel hoopis suuremat individuaalsust, mis võtab ära võimaluse tõendada Haagi maasõja konventsioonide järgi konfliktiosalise staatuse jaoks vajalikku ühtset juhtimist ja kuuluvust riigi juurde. Seetõttu teen järelduse, et üksikuid regionaalseid ja ajalisi erandeid arvestamata Balti riikide metsavennad ei kvalifitseerunud organiseeritud sõjajõududeks Haagi 1907. a maasõja konventsiooni artikkel 1 tähenduses.

Leian, et metsavennad üheski Balti riigis ei sobi ka *levée en masse* määratluse alla. 1940. a suvel toimunud sissetungide järel välistas selle võimaluse NSVL kiire tegutsemise territooriumite oma kontrolli alla saamisel ja uue korra kehtestamisel. Kuigi metsavendade vastuseis oli algusest peale spontaanne ehk omaalgatuslik, ei olnud see niivõrd mitte 1940. a agressioonile ja okupatsioonile, vaid järgnevate aastate jooksul läbimõeldult ning suuremate operatsioonide korral omavahel koordineeritult anneksioonile ja juba kehtestatud võõrale režiimile. 1941. a suvel alanud relvastatud vastupanu eesmärk oli 1940. a kaotatud iseseisvuse

---

¹²⁹ Ibidem, lk 62.

¹³⁰ Mallison, W. T., lk 59 viitab Field Manual 27-10. The Law of Land Warfare Art 64. Department of the Army, 1956.

¹³¹ Žilinskas, J, lk 62-63.

taastamine. Rangelt *levée en masse* määratlust järgides järeldan, et ajaaken selle vastupanuvormi kasutamiseks avanes 1939. a oktoobris baaside lepingu alusel Punaarmee üksuste sissetoomisel ja sulgus 1940. a augustis Balti riikide ebaseadusliku annekteerimisega NSVL koosseisu.

Kuna eelneva analüüsi tulemusena metsavennad Haagi 1907. a maasõja konventsioonis kirjeldatud konfliktiosaliseks ei kvalifitseerunud, järeldan sellest, et metsavennad ei olnud õigustatud kandma õiguspärase konfliktiosalise privileege ja relvastatud vastupanu osutamisel saavad kvalifitseeruda üksnes mittekonventsionaalseteks konfliktiosalisteks. Selle tõsiseid õiguslikke tagajärgi on käsitatud USA Sõjatribunali otsuses Wilhelm Listi ja teiste üle ehk nn Pantvangi kohtuasjas Natsi-Saksamaa sõjakuritegude üle. Nimetatud kaasuses tuli kohtul muuhulgas käsitada metsavendadega sarnast võitlust pidanud partisanide tegevust Jugoslaavias ja Kreekas, mis mõlemad 1941. a olid okupeeritud Natsi-Saksamaa poolt. Sealgi tärkas vastupanuliikumine pärast vaenlase poolt okupeerimist ning arenes kiirelt transpordi ja sideliinide saboteerimise ja partisanisõjani. Samuti suutsid partisanid riikide erinevates osades mitmel korral kontrolli ajutiselt enda kätte saada. Tribunal tuginedes peamiselt Saksa armee dokumentidele, leidis veenvaid tõendeid, et mõned vastupanu grupid Jugoslaavias ja Kreekas täitsid rahvusvahelises õiguses toodud tingimused, et tagada neile õiguspärase konfliktiosalise staatus. Kuna suurem osa partisanide gruppidest ei suutnud sõjapidamise nõudeid täita, otsustas Tribunal nii Jugoslaavia ja Kreeka partisaaniüksustele *in corpore* õiguspärase konfliktiosalise staatust mitte anda. Tribunal põhjendas, et kuigi grupid olid mõnikord sõjaväeliselt organiseeritud ja viidud ühtse juhtimise alla (nt marssal Tito ja Draža Mihajlovic Jugoslaavias ning Napoleon Zervas Kreekas), puudus neil ühtne vorm ja eraldusmärgid ning relva kanti avalikult üksnes siis, kui see oli kasulik. Kuna enamiku gruppide puhul oli õiguspärase konfliktiosaliste nõuete täitmine tõendamata, leidis Tribunal, et ebaseaduslike gruppide liikmete kinnipidamisel ei saa neid kohelda sõjavangidena. Tribunali seisukohalt ei saanud Natsi-Saksamaa kohtualuseid süüdistada kuriteos, mis seisnes kinnipeetud vastupanujõudude liikmete tapmises, kes olid lindpriid. Kuigi samas otsuses tõdeti partisanivõitluse raskusi, võrdsustati mitteõiguspäraseid konfliktiosalised olemuslikult spioonidega. Tribunal leidis, et olgugi sõjaõiguse järgi spioonide kasutamine lubatud, on samaaegselt vastaspoole konfliktiosalise jaoks lubatud spiooni kinnipidamisel tema sõjakurjategijana mahalaskmine. Kirjeldatud vastupanuliikumiste liikmed pidid valitud võitlusviisiga kaasnevaid riske endale tunnistama. Sellega tunnistas kolmeliikmeline USA kohtunikest koosnev Tribunal valitsuse toetuseta ehk mitteõiguspärase konfliktiosalisena tegutsenud relvastatud vastupanu ühemõtteliselt kriminaalseks ja selliste kinnipeetud partisanide hukkamist juhtinud Saksamaa

relvajõudude komandör W. Listi konkreetses süüdistuses õigeks.¹³² Seda tehti olukorras, kus samas kohtuasjas oli tõendatud Natsi-Saksamaa poolt tuhandete süütute tsiviilisikute ning 1943. a sakslastele alistunud Itaalia kuningliku armees Bergamo Divisioni kõrgemate ohvitseride meelevaldselt partisanideks määramine, mis seejärel võimaldas ilma kohtupidamiseta nende kiiret hukkamist. On mõistetav, et konkreetne otsustus pälvis paljude Euroopa riikide jõulise kriitika.¹³³ Kirjeldatud Nürnbergi kohtuasi oli üks nendest, millele tuginedes võttis ÜRO vastu konventsiooni millega keelustada genotsiid kui rahvaste massiline hävitamine rahvusliku poliitika instrumendina.¹³⁴ Autori arvates tuleb seda käsitada kui rahvusvahelisest reaktsiooni USA Tribunali otsusele. Nagu järgmises peatükis kirjeldatud, on seda konventsiooni partisanide vastu toimepandud kuritegude puhul efektiivselt kasutatud.

Pantvangide kohtuasja puhul tuleb rõhutada, et selle peamiseks kohtuvaidluse küsimusteks oli õigusemõistmine Natsi-Saksamaa selliste tegude üle nagu tsiviilisikute pantvangi võtmine muu elanikkonna distsiplineerimiseks ja nende massiline hukkamine kättemaksuks iga enda üksustest kaotatud võitleja eest. Selles kohtuasjas Jugoslaavia ja Kreeka partisanivõitlejad kohtualuste hulka ei kuulunud ja nende staatuse üle otsustamine toimus tagaselja. Seetõttu pean ekslikuks võimalikku järeldust, et selle otsuse põhjal tuleb kõiki mitteõiguspärase konfliktiosaliste partisanivõitlejaid käsitada kriminaalidena, vaid Tribunali otsust tuleb vaadata üksnes kui ühes kohtuvaidluse küsimuses õigeks mõistvat otsust Wilhelm Listi ja temaga koos olnud teiste kohtualuste osas. Pantvangide kohtuasjas partisanide kohta tehtud üksikotsus ei olnud nende suhtes vahetult siduv ega toonud kaasa sanktsioone. Samuti ei eksisteeri rahvusvahelises kriminaalõiguses sellist pretsedendiõiguse printsiipi, mis Pantvangide kohtuasjas tehtud üksikotsuse põhjal muudaks kõik mitteõiguspärase konfliktiosaliste partisaanid kriminaalideks.

Rahvusvahelisest humanitaarõiguse puhul on asjakohane peatuda veel küsimustel, kas ja kuidas muudab metsavendade olukorda asjaolu, et NSVL okupatsioonid ja sellele järgnenud Balti riikide sovetiseerimine viidi läbi rahvusvahelise õiguse normide raskete rikkumistega. Siinkohal jõudsin taas äsja käsitatud Pantvangide kohtuasjani kus Tribunal konstateeris, et Saksamaa kallaletung Jugoslaaviale ja Kreekale ning nende riikide okupeerimine oli Kellogg-Briandi pakti otsene rikkumine ja seega kriminaalse iseloomuga. See aga ei tähendanud, et mistahes Saksamaa okupatsioonivägede tegu isikute või vara vastu oleks kuritegu või et

---

¹³² Law Reports of Trials of War Criminals. Selected and prepared by United Nations War Crimes Commission. Vol VIII. London 1949. lk 56-59 ja 75; 61. Taylor, T. The Nuremberg War Crimes Trials. – International Conciliation. No 27. 1949, lk 320-322.

¹³³ Taylor, T, lk 341.

¹³⁴ William Caming, H.W. Nuremberg Trials: Partisans, Hostages and Reprisals. – Judge Advocate Journal. Volume 4. 1950, p 17-18.

okupeeritud territooriumi elanikkonna mistahes tegu Saksamaa okupatsioonivägede vastu muutuks legitiimseks enesekaitseks. Rahvusvaheline õigus okupeeriva riigi kohustuste ja okupeeritud territooriumi elanikkonna sätetes ei erista, kas okupatsioon oli õiguspärane või mitte. Rahvusvaheline õigus on oma olemuselt keelav õigus. Olenemata sõja põhjusest või kas see põhjus on õigustatud, kehtivad konfliktiosaliste vahel ja suhetes neutraalsete riikidega samad rahvusvahelise õiguse keelud ja kohustused.¹³⁵

Põhimõtteliselt võib selline lihtne lähenemine ju õige olla, kuid see töötab ennekõike tugevate sõjajõudude huvides, kuna ahendab oluliselt okupeeritud riigi elanikkonna võimalusi võõrvõimule relvastatud vastupanu osutamiseks ja aitab tsementeerida okupatsiooni neil aladel. Katsed leida Genfi 1949. a konventsioonidele eelnevast ajastust Wilhelm Listi kohtuasja kõrvale alternatiivsete vaadetega rahvusvahelise kohtu lahendeid osutusid edutuks. Nagu eelmise küsimuse puhul on siingi analoogia korras hinnangu andmisel asjakohasem kasutada kaasust, kus õigusliku seisukoha kujundamiseks oleks kohtus ära kuulatud mõlema poole esindajad.

Isegi kui mitte partisanivõitluse osas, vaid Natsi-Saksamaa poolt okupeeritud territooriumite elanikkonna vastu suunatud ebainimlikke repressioone kommenteerides, on USA rahvusvaheliste suhete spetsialist ja õpetlane Dr Iur E. Hammer öelnud, et kui okupeeriv jõud tsiviilelanikkonna vastu on rikkunud kõiki oma kohustusi, vabastab see automaatselt vallutatud rahva kuulekuskohustusest – neile ei saa keelata enesekaitset.¹³⁶ Paraku ei ole need mõtted sama selgelt käsitamist leidnud Haagi 1907. a maasõja konventsiooni lisas.

Selge on see, et Haagi konventsioonide kujunemine tavaõiguseks ei võimalda mööda minna puudustest, mis takistasid metsavendade kvalifitseerimist õiguspäraseks konfliktiosaliseks. Selline lähenemine muudaks tühiseks eelnevalt analüüsitud Haagi neli organiseeritud sõjajõudude kriteeriumi, mis on tähtsal kohal ka Genfi 1949. a konventsioonides. Kas ja millises osas on metsavendade relvakonfliktis NSVL-ga Haagi konventsioonid siis üldse tavaõigusena rakendatavad? Ehkki ma ei leidnud sellele juriidilist kinnitust, esineb Haagi 1907. a maasõja konventsiooni lisas ka selliseid norme, kus konfliktiosalise tunnustust tingimusena ei ole välja toodud ja mille rakendamine okupeeritud territooriumi rahumeelsete elanike suhtes näib keeruline. Pean siinkohal silmas ennekõike artiklis 23 toodud üldisi sõjapidamise piiranguid, mis on järgmised:

---

¹³⁵ Law Reports of Trials of War Criminals, lk 59.

¹³⁶ Hammer, E; Salvin, M. The Taking of Hostages in Theory and Practice. – American Journal of international Law. Vol 38. No 1. 1944, lk 27.

- Keeld mürgi ja mürgitatud relvade kasutamiseks.
- Keeld tappa või vigastada reeturlikult isikuid, kes kuuluvad vaenulikku rahvuse või sõjajõu koosseisu.
- Keeld tappa või vigastada vaenlast, kes on oma relvad maha pannud, tema kaitsevahendid on ammendunud või ta on tingimusteta alla andnud.
- Keeld kuulutada, et armu ei anta.
- Keeld kasutada relvasid, laskekehasid või materjale, mis põhjustavad põhjendamatuid piinu.
- Keeld rahulipu, rahvuslipu, vaenlase sõjaliste eraldusmärkide ja vormi või Genfi konventsioonide eraldusmärkide väärkasutuseks.
- Keeld vaenlase vara hävitamiseks või kinni pidamiseks, kui selliseks tegevuseks ei kohusta sõjavajadused.
- Keeld kuulutada vaenuliku poole kodanike õigused ja teod kohtupidamisel tühiseks, peatatuks või vastuvõetamatuks. Konfliktiosalisel on ühtlasi keelatud vaenuliku poole kodanikke osalema sõjalistes operatsioonides oma riigi vastu, isegi kui nad olid konfliktiosalise teenistuses enne sõjategevuse algust.

Nimetatud keeldusid peeti tabuks juba 1863. a Lieberi „modernse“ sõjapidamise koodeksis. Samuti esinesid need Euroopa 1874. a Brüsseli deklaratsioonis ja Rahvusvahelise Õiguse Instituudi 1880. a Oxfordi maasõjaseadustikus. Leian, et seeläbi olid need sätted osana Haagi 1907. a maasõja konventsioonist muutunud tavaõiguseks viisil, millele keskendus selle konventsiooni preambula lõige 8 ehk kuulus Martensi klausel: tegemist oli regulatsioonis mittesisalduvate juhtumitega ning keelud tulenesid tsiviliseeritud rahvaste vahel juurdunud tavadest ja humaansusseadustest. Väidan, et osana tavaõigusest muutusid nad sõjapidamisel universaalselt rakendatavateks normideks ehk relvastatud konflikti puhul rakendusid need kõigile sõjategevuses osalevatele konfliktiosalistele, nii konventsionaalsetele kui mittekonventsionaalsetele konfliktiosalistele, sh ka Balti riikide metsavendadele.

ÜRO Peaassamblee 11.12.1946 resolutsioon nr 95(I) tunnistab, et Nürnbergi harta väljendab rahvusvahelise õiguse põhimõtteid. See aga võimaldab Haagi 1907. a maasõja konventsiooni artikkel 23 sätete universaalsel rakendamisel metsavendade vastu keelatud sõjapidamisviiside kasutamise tõttu sõjakuritegude eest vastutusele võtta NSVL julgeolekutöötajaid, ennekõike aga suure osa nende reeturlikult tegutsenud mörvaragentide võrgustikust.

2.2. Rahvusvaheline humanitaarõigus pärast Teist maailmasõda

Esimese ja Teise maailmasõja kogemus oli veenvalt tõestanud, et Haagi maasõja konventsioonid ei ole piisavad riikide käitumise reguleerimiseks sõjaolukordades, kuna sõjatööstuse ja sõjapidamise arengud olid kaasa toonud raskeid kahjusid ja kohutavaid kannatusi tsiviilisikutele. Genfi 1949. a läbirääkimiste tulemustena lepiti kokku neli konventsiooni, millega parendati olemasolevaid regulatsioone sõjast aktiivselt mitte-osavõtivate isikute ja sõjavangide kaitsmisel ning kirjutati alla täiesti eraldiseisev konventsioon relvakonfliktides tsiviilisikute kaitsmiseks.¹³⁷

Selle töö seisukohalt olulisena laiendati Genfi III konventsiooniga nende isikute ringi, keda saab kinnipidamisel pidada sõjavangideks. See tulenes Teise maailmasõja mõjudest Euroopas, kus sõja käigus olid muutunud riigipiirid, palju riike oli okupeeritud, annekteeritud ja nende varem iseseisvad valitsused lõpetanud toimimise või jätkasid seda eksiilis. Mitmetes annekteeritud riikides hoidis iseseisvuse peatse taastamise lootust eksiilvalitsuse kõrval elus rahvuslikult meelestatud gruppide alustatud partisanivõitlus. Tekkinud kaootilises olukorras oli tavapärane, et sõjalise konflikti vastaspool isegi distsiplineeritud partisanüksusi rahvusvahelise õiguse mõistes konfliktiosalisena ei tunnustanud ja olenemata sellest kas võideldi okupeeritud territooriumil või sellest väljaspool, käsitati neid võitlejate asemel pigem lindpriidena.¹³⁸

Sõjavangide kohtlemise 12. augusti 1949 Genfi (III) konventsioonis¹³⁹ on kaitstud isikute ringi täpsustavalt laiendatud, kus relvajõududest eraldi vaadeldakse maakaitseväge ja vabatahtlike üksusi, kes ei kuulu riigi relvajõudude koosseisu ja kus on eraldi välja toodud organiseeritud vastupanuliikumisest osavõtjad. Genfi läbirääkimiste ajal oli see RPRK üks peamisi probleeme, kuna Teise maailmasõja ajal oli vaenlase kätte vangi langenud selliste võitlejate staatus tekitanud tõsiseid vaidlusi. Rahvuslike gruppide osalemine sõjategevuses oli laialt levinud praktika ja partisanid võitlesid enamasti ühtsete üksustena okupeeritud territooriumitel või väljaspool oma koduriiki, isegi kui vastaspool nende kombatandi staatust ei tunnistanud. 1949. a konventsioonid lisasid kaitstud isikute hulka organiseeritud vastupanuliikumisest osavõtjad, kes võitlesid okupatsioonivõimude vastu, isegi siis kui okupatsioonivõim oli kogu territooriumi täielikult oma kontrolli alla saanud. Tehtud täiendus tagas organiseeritud vastupanuliikumisest osavõtjatele kaitstud isiku staatuse nii sõjas vangi langedes kui haige või haavatuna. Eriti oluline on tehtud täiendus just Genfi III konventsioonis, kuna piiras vaenlase kätte langenud

---

¹³⁷ RT II 1999, 20, 120.

¹³⁸ Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Commentary of 1960.

¹³⁹ RT II 1999, 19, 117.

partisanide omakohtu korras karistamist.¹⁴⁰ Seejuures jäid relvajõududest eraldi tegutsevatele üksustele kehtima Brüsseli deklaratsioonist tuttavad eritingimused, mis said neile õigusliku kaitse omistamise aluseks: ühtne juhtimine, selgelt eristatavate kinnitatud eraldusmärkide kasutamine, relvade avalik kandmine ning maasõja õiguse ja tavade järgimine. Lisati aga veel viies, rohkem varjatud tingimus – nad pidid kuuluma ühele konfliktiosalisele (*belonging to a Party to the conflict* – ingl k) ehk sõdima mõne riigi nimel.

Genfi 1949. a konventsioonide kohaldamise kontrolli metsavendade relvakonfliktis NSVL-ga tuleb alustada taas nende riikide poolt konventsioonidega ühinemisest.

Okupeeritud Balti riikide võimalused tol ajastul Genfi konventsioonidega ühinemiseks või ratifitseerimiseks olid parimal juhul teoreetilised. Okupeeritud Balti riigid Genfi rahuläbirääkimistel esindatud ei olnud ja kuigi Balti riikide poolt välisriikidesse loodud diplomaatilisi esindusi okupatsiooni ajal tunnustati, polnud ühtki välisriiki, kes tunnustanuks mõnda Eesti eksiilvalitsustest.¹⁴¹ Leedul puudus samuti eksiilvalitsus ning metsavennad, kes olid kuulutanud end ainsaks legitiimiseks valitsuseks okupeeritud Leedus, olid samuti ära lõigatud võimalusest neid konventsioone tunnustada või rakendada.¹⁴² Johtuvalt sai Balti riikide ühinemine Genfi 1949.a konventsioonidega võimalikuks pärast nende iseseisvuse taastamist ja ratifitseerimist, mis Lätis toimus 24.12.1991, Eestis 18.01.1993 ja Leedus 03.10.1996.¹⁴³

Isegi kui NSVL Genfi diplomaatilistel läbirääkimistel osales ja konventsioonidele 1949. a alla kirjutas, ratifitseerisid nad Genfi konventsioonid 05.10.1954. a¹⁴⁴ ning need jõustusid kuue kuu möödudes pärast ratifitseerimisdokumendi deponeerimist.¹⁴⁵ Teadmata lepingute täpset deopeerimise aega, ei saa NSVL puhul nende konventsioonide siduvusest rääkida mitte varem kui 05.04.1955. Selleks ajaks oli metsavendade relvastatud vastupanu Balti riikides raugenud, enamik metsavendi aga kas hukkunud, hukatud, vangistatud, legaliseeritud või mis iganes muul põhjusel võitlusest julgeolekuorganitega loobunud.

Eeltoodust tulenevalt teen järelduse, et Genfi 1949. a konventsioonid Balti riikide metsavendade omaalgatuslikus relvastatud vastupanus NSVL vastu ei ole kohaldatavad ja metsavendade osutatud relvastatud vastupanu raugemiseni tuleb lähtuda Haagi 1907. a maasõja

---

¹⁴⁰ Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 1952. Article 13: Protected Persons. – International Committee of the Red Cross. Treaties, States Parties and Commentaries.

¹⁴¹ Mälksoo, L. Professor Uluots, the Estonia Government in Exile and the Continuity of the Republic of Estonia in International Law. – Nordic Journal of International Law. Vol 69. No 3. 2000, lk 299.

¹⁴² Žilinskis, J, lk 40.

¹⁴³ Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. States Parties. – International Committee of the Red Cross. Treaties, States Parties and Commentaries.

¹⁴⁴ Idem.

¹⁴⁵ Tegemist on standardsõnastusega, mis esineb kõigi Genfi 1949. a konventsioonide täitmise lõppsätete all. Näiteks Genfi (III) konventsiooni artikkel 138 lg 2 või Genfi (IV) konventsiooni artikkel 153 lg 2.

konventsioonist. Seetõttu pole Genfi 1949. a konventsioonidega edasine võrdlus vajalik, kuna see ei tugineks faktilistele asjaoludele, ei aitaks kaasa püstitatud uurimisküsimustele vastamisele ega töö eesmärkide saavutamisele.

3. KURITEOD METSAVENDADE VASTU

3.1. Kuritegude eeluurimisest ja kohtumenetlusest üldiselt

Hoolimata Balti riikide metsavendade likvideerimiseks suunatud NSVL ülekaalukatest inimressurssidest ja loendamatutest vägivallaaktidest, millest võime lugeda rohketest metsavendade mälestusraamatutest ning Nõukogude poliitiliste repressioonide kohta kirjutatud ajaloolistest uurimistöedest, on metsavendade vastu sooritatud kuritegusid kohtusse jõudnud kahetsusväärsest vähe. Arvestades metsavendade aktiivsest tegevusperioodist mööda läinud aega, on tänaseks muutunud äärmiselt vähetõenäoliseks, et selle töö raames käsitatavat ajajärgust võiks Balti riikide kohtutest lisanduda veel uusi lahendeid.

Kriminaalmenetluses kasutatavaid aegumistähtaegu arvestades on taasiseseisvunud Balti riigid saanud menetleda üksnes sellised kuritegusid, mis rahvusvahelise õiguse kohaselt on tunnistanud aegumatuteks. 26.11.1968 New Yorkis vastu võetud ÜRO Konventsioon aegumistähtaja mittekohaldamisest sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude suhtes (edaspidi Aegumatute kuritegude konventsioon)¹⁴⁶ artiklis 1 sätestab kaks sellist kuritegude koosseisu: sõjakuriteod (sh tõsised õiguserikkumised, mis on loetletud Genfi konventsioonides sõjaohvrite kaitse kohta 12.08.1949) ja inimsusevastased kuriteod (sh genotsiidikuriteod, mis on määratletud 1948. a genotsiidikuriteo tõkestamise ja karistamise konventsioonis¹⁴⁷). Aegumatute kuritegude konventsiooni on ratifitseerinud 56 riiki, sh Eesti 21.10.1991, Läti 14.04.1992, Leedu 01.02.1996 ja Venemaa (NSVL järjepidevuse kandjana) 22.04.1969.¹⁴⁸

Eesti Vabariigi Kriminaalkoodeksisse jõudsid inimsusevastased kuriteod Riigikogu poolt 09.11.1994 Eestis inimsusevastaseid kuritegusid või sõjakuritegusid toimepannud isikute kriminaalvastutuse seaduse¹⁴⁹ vastu võtmisega, mis võimaldas Kaitsepolitseiametil hakata neid kuritegusid uurima¹⁵⁰ ja nii on see püsinud tänaseni. 1995. aastast alates on Eesti kohtutes inimsusevastastes kuritegudes süüdi mõistetud 11 isikut: 8 isikut seoses 1949. a märtsiküüditamisega, millega NSVI okupatsioonivõimud saatsid Eestist välja ja asustasid sunniviisiliselt Siberisse rohkem kui 20 000 tsiviilisikut ning 3 isikut metsavendade tapmise eest. Mitte ühtegi inimsusevastase kuriteo süüdistusega kohtu alla antud isikut ei ole Eestis

---

¹⁴⁶ RT II 1994, 16, 50.

¹⁴⁷ RT II 1994, 27, 103.

¹⁴⁸ Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity, 26 November 1968. States Parties. – International Committee of the Red Cross.

¹⁴⁹ RT I 1994, 83, 1447.

¹⁵⁰ Aegumatute rahvusvaheliste kuritegude uurimine. – Kaitsepolitseiamet.

õigeks mõistetud. Mitmed inimsusevastaste kuritegude uurimiseks algatatud kriminaalasjad on lõpetatud tervislikel põhjustel (kahtlustatava surm või ravimatu haigus).¹⁵¹

Läti ja Leedu kohta nii täpsed andmed paraku puuduvad. Kui Leedus vähemalt mõned metsavendade vastu toime pandud kuriteod on jõudnud kohtuliku arutamiseni ning pälvinud juristide ja õigusteadlaste tähelepanu, siis Lätist selliseid kaasuseid leida ei õnnestunud. Tulemust ei andnud ka autori poolt Läti Riiklikule Julgeolekuteenistusele ja Läti kõrgeimale kohtule e-posti teel esitatud infopäringud.

Lätist on siiski teada otsused Alfons Noviksi¹⁵² ja Mihhails Farbtuhsi¹⁵³ süüdimõistmiseks genotsiidis nende aktiivse osalemise tõttu 1949. a märtsiküüditamises ehk operatsioonis Priboi (eesti keeles murdlainetus), kus Kremli juhiste kohaselt kõiki Balti riike hõlmava operatsiooni eesmärgiks oli kulakute ja nende perekondade kõrval metsavendade, nende perekondade ja nende toetajate perekondade massiküüditamine.¹⁵⁴ Täpsemate andmete puudumisel, et kui paljud küüditatutest olid metsavennad, otsustasin neid kaasuseid selles töös pikemalt mitte käsitada. Samal põhjusel pole ma pikemalt peatunud inimsusevastaste kuritegude eest süüdi mõistetud August Kolki¹⁵⁵ ja Piotr Kislõi kohtuasjal.¹⁵⁶

Järgnevalt välja toodud nelja inimsusevastaseks kuriteoks kvalifitseeritud kaasuse puhul on tähelepanuväärne, et kolm neist jõudsid EIK-sse. Kohtuotsuste käsitamisel olen kaasused järjestanud kronoloogiliselt ja alustades otsusest, mis jõustus esimesena. Tuleb kahetsusväärsetl tunnistada, et mul õnnestus oma käsutusse saada kohtuotsuste originaaltekstid üksnes Eestist, Leedu kaasuste puhul on ülevaade süütegudest ja kohtute olulisematest seisukohtadest antud avalikult kättesaadavate muude materjalide ja allikate põhjal.

---

¹⁵¹ Aegumatud rahvusvahelised kuriteod. – Kaitsepolitseiamet.

¹⁵² Ziemele, I. Judgment of the Supreme Court of the Republic of Latvia Concerning Genocide. – *Baltic Yearbook of International Law*. Vol 1. 2001, lk 261-299.

¹⁵³ EIKo 4672/02, *Farbtuhs vs Läti*; Smith, B. Soviet crimes in Spotlight. – Crimes against Humanity. Latvian Site.

¹⁵⁴ Kulakute ja nende perekondade, illegaalselt elavate või relvastatud kokkupõrgete ajal tapetud ning süüdimõistetud bandiitide ja natsionalistide perekondade, vastupanutegevust jätkavate legaliseeritud bandiitide ning nende perekondade, samuti repressseeritud bandiitide abistajate perekondade Leedu, Läti ning Eesti territooriumilt väljasaatmise kohta. NSVL Ministrite Nõukogu 29. jaanuar 1949 määrus nr 390-138ss.

¹⁵⁵ EIKo 23052/04, *Kolk vs Eesti*.

¹⁵⁶ EIKo 24018/04 *Kislõi vs Eesti*.

3.2 Karl-Leonhard Paulov

NSVL mõrvaragenti Karl-Leonhard Paulovit süüdistati selles, et ta 1945. a ühe kannatanuga episoodis ja 1946. a kahe kannatanuga episoodis Põlvamaal Veriora vallas Eesti NSV riikliku julgeoleku organite agendina tappis tahtlikult tulirelvaga mahalaskmise teel kolm okupatsioonivõimude repressioonide eest end metsas varjanud metsavenda jättes viimased ilma õigusest elule ja õiglasele kohtupidamisele. Põlva Maakohus tuvastas, et tapmised ei olnud toime pandud enesekaitseks, kohtualune töötas Nõukogude julgeolekuorganite agendina, tegutses nõukogudevastase rahvusliku liikumise vastu võitlemiseks kavandatud operatsiooni käigus ning mõlemad tapmise episoodid leidsid aset Nõukogude võimu teadmisel.¹⁵⁷

Paulovi otsuses on kohus välja toonud, et Nürnbergi põhikirja artikkel 8 kohaselt ei vabane süüdlane vastutusest ka siis, kui ta tegutses vastavalt valitsuse või endast kõrgemalseisva isiku käsule. Aegumatute kuritegude konventsiooni artikkel 1.(b) järgi olenemata sellest, kas kuriteod on toime pandud sõja või rahu ajal, ei kohaldata aegumistähtaegu inimsusevastaste kuritegude suhtes, nii nagu nad on määratletud Nürnbergi rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirjas ja kinnitatud ÜRO Peaassamblee 13.02.1946 resolutsiooniga 3(I)¹⁵⁸ ning 11.12.1946 resolutsiooniga 95(I).¹⁵⁹ Aegumatute kuritegude konventsiooni otsene viide Nürnbergi põhikirjale tunnistab inimsusevastaseks tsiviilelanike vastu toime pandud mõrvamised. Maakohus leidis, et kuigi kohtualuse poolt tapetud metsavennad kandsid relvi, tuleb neid lugeda rahvusvahelise õiguse normide järgi tsiviilisikuteks. Kannatanute määratlemisel on maakohus lähtunud 12.08.1949 Genfi konventsiooni 08.06.1977 (I) lisaprotokollis rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta¹⁶⁰ artikkel 50 punktist 1, mille kohaselt tsiviilisikuks on isik, kes ei kuulu ühtegi Genfi III konventsiooni artikkel 4 lõike A punktides 1, 2, 3 ja 6 ning artikkel 43 nimetatud kategooriasse. Kui kellegi puhul kaheldakse, kas ta on tsiviilisik, peetakse teda tsiviilisikuks. Kohus võttis aluseks 12.08.1949 Sõjavangide kohtlemise Genfi (III) konventsiooni artikkel 4 lõike A punkti 2, mille kohaselt peavad vabatahtlike üksused, sh organiseeritud vastupanuliikumise liikmed järgima, et neid juhib isik, kes vastutab alluvate eest; nad kannavad kindlaid kaugelt eristatavaid eraldusmärke; nad kannavad relvi avalikult ja nad järgivad sõjapidamise seadusi ja tavasid. Kuna kohtualuse poolt tapetud isikud nendele tunnustele ei vastanud, loeti nad tsiviilisikuteks, kes kuuluvad inimsusevastaste kuritegude eest

¹⁵⁷ PIMKo 1-055-00. – Koopia autori valduses, lk 6-7. (RKKKo 3-1-1-31-00 oli Põlva Maakohtu 26.10.1999 ja Tartu Ringkonnakohtu 13.12.1999 kohtuotsused samas asjas tühistanud ning saatnud kriminaalasja Põlva Maakohtule uueks arutamiseks teises kohtukoosseisus).

¹⁵⁸ UNGA resolution No A/RES/3 (I).

¹⁵⁹ UNGA resolution No A/RES/95 (I).

¹⁶⁰ RT II 1999, 21, 121.

kaitstud isikute gruppi. Kohtu põhjenduse kohaselt puudusid tõendid, et langenud metsavennad oleksid kuulunud mõne vastupanu osutava grupi koosseisu.¹⁶¹

Kohus Nürnbergi põhikirja artikkel 6.(c) järgi kvalifitseeris kohtualuse teod inimsusevastasteks kuritegudeks,¹⁶² kuna kohtualuse tahtlus tappa ei olnud suunatud mitte konkreetsete kannatanute vastu, vaid kannatanuks võis osutada suvaline inimene, kelle suhtes kohtualusele oleks selline ülesanne antud ning kannatanute tapmine toimus riiklike julgeoleku- ning siseasjade organite poolt kavandatud operatsiooni käigus. Esimese kannatanuga varjas Paulov end koos metsas, kuid ei tapnud enne, kui sai selleks ülesande. Teises episoodis kannatanuid kohtualune varem ei tundnud, millest kohus järeldas, et kohtualuse jaoks ei olnud tähtsust, kes tema käe läbi hukkus. Tema jaoks ei olnud inimesel väärtust.¹⁶³

Kohus nõustus, et kohtualuse poolt toime pandud kuriteod on õigesti kvalifitseeritud tol ajal kehtinud Kriminaalkoodeksi¹⁶⁴ § 61¹ lg 1 järgi inimsusevastasteks kuritegudeks. Genotsiidi kui inimsusevastase kuriteo alaliigi tunnuseid kohus kohtualuse käitumises ei tuvastanud, kuna tema käitumine ei olnud suunatud grupi vastu, kuhu kannatanud oleksid kuulunud mingite objektiivsete tunnuste põhjal.¹⁶⁵

Tartu Ringkonnakohus nõustus maakohtu poolt läbi viidud tõendite analüüsiga ning jättis Põlva Maakohtu otsuse muutmata.¹⁶⁶ Sellega jõustus Paulovi suhtes karistus kaheksa aastat vabadusekaotust kinnises vanglas, millest ta enne surma jõudis ära kanda vähem kui poolteist aastat.¹⁶⁷

Kuigi Paulovi kaasusest kujunes Eestis pretsedent, mis on leidnud viitamist mitmetes järgnevates kohtulahendites, on otsuses toodud põhjendused teeninud rahvusvahelise õiguse ekspertide tõsist kriitikat. Näiteks on käesoleva magistritöö juhendaja professor Lauri Mälksoo õiguslikust vaatenurgast seadnud kahtluse alla Paulovi genotsiidi asemel inimsusevastases süüteos süüdimõistmise, kuna Riigikohus 21.03.2000 otsuses nr 3-1-1-31-00 inimsusevastase kuriteo sisustamisel pole päriselt järginud rahvusvahelises jurisprudentsis ja õiguskirjanduses kirjeldatud seisukohti. Riigikohtu teoreetiline vastus väljendab, et inimsusevastase kuriteo puhul ei ole rünnak suunatud konkreetse kannatanu vastu, vaid kannatanuks võib olla igäüks. Ükskõiksus ohvri osas iseloomustab paljusid terroristirünnakuid, kuid neid enamasti ei

---

¹⁶¹ Ibidem, lk 8.

¹⁶² Nürnbergi põhikirja artikkel 6.(c) kohaselt on inimsusevastased kuriteod ükskõik missugune tsiviilelanikkonna vastu suunatud mõrvamine, hävitamine, orjastamine, ümberasustamine ja muud inimsusevastased teod enne sõda või sõja ajal; tagakiusamised poliitilisel, rassilisel või usulisel pinnal igasuguste Tribunali jurisdiktsioonile alluvate kuritegude toimepanemisel või seoses nende kuritegudega, olenemata sellest, kas rikuti või ei rikutud siseriiklikku seadust riigis, kus kuritegu toime pandi.

¹⁶³ Ibidem, lk 8-9.

¹⁶⁴ RT I 1999, 38, 485.

¹⁶⁵ Ibidem, lk 8.

¹⁶⁶ TrtRnKo 2-1-333/2000. – Koopia autori valduses, lk 3.

¹⁶⁷ Aegumatud rahvusvahelised kuriteod. – Kaitsepolitseiamet.

kvalifitseerita inimsusevastasteks kuritegudeks. Selle asemel peetakse rahvusvahelises õiguspraktikas inimsusevastase kuriteo olulisemaks süüteo koosseisu tunnuseks, et rünne tsiviilelanikkonna vastu on ulatuslik ja süstemaatiline. Mälksoo arvates on ajalugu näitanud, et Balti riikide metsavendade aktiivse võitluse perioodil olid ulatuslikud ja süstemaatilised rünnakuid tsiviilelanike vastu tõendatavad. Ta lisab, et kogu metsavendade vastupanuliikumine oli suuresti tsiviilelanike vastu suunatud NSVL repressiivpoliitika tagajärg. Sõjaline rünnak metsavendade vastu, kellest mõned ja mitte kõik osutasid NSVL vägedele relvastatud vastupanu, oli osa rünnakust tsiviilelanikkonna vastu. Paulovi kaasuses jäi see sisuline asjaolu kohtute poolt hindamata. Siiski tegi Riigikohus Paulovi kaasuses tänuväärset tööd, kuna juhtis tähelepanu tollase Kriminaalkoodeksi §-s 61¹ toodud objektiivsetele asjaoludele inimsusevastase kuriteo ja genotsiidi eristamisel, mis ebaõnnestunult ja segadust tekitavalt olid seadusandja poolt kokku seotud ühte paragrahvi.¹⁶⁸

3.3 Vladimir Penart ja Rudolf Tuvi

Tartu Ringkonnakohus 02.09.2003 mõistis endise ENSV Siseministeriumi Elva rajooniosakonna ülema Vladimir Penarti ja tema alluvuses töötanud mõrvaragendi Rudolf Tuvi süüdi 1953–1954 aastatel kolmes episoodis kolme metsavenna tahtlikus tapmises kvalifitseerides need inimsusevastasteks kuritegudeks Kriminaalkoodeksi § 61¹ lg 1 järgi.

1953. a juuni episoodis, mis lõppes ühe kannatanu tapmisega, värbas kohtualune julgeoleku erivolitustega agendi, andis talle relva ning käskis tappa end okupatsioonivõimude repressioonide eest metsas varjava metsavenna. Penarti volitused „bandiitide“ hävitamiseks tulenesid ENSV siseministri vastavasisulistest ringkirjadest. Kohtualune otsustas kannatanu tappa ilma kohtupidamiseta tema poliitiliste veendumuste ja eelnevalt Nõukogude võimule vastupanu osutamise eest. Kohtualune eeldas, et kuigi tema tegevus on vastuolus siseriikliku kui ka rahvusvahelise õigusega, teda selle eest ei karistata, sest ta täitis ametikohustusi ning pidas oma tegevust õigustatuks eelkõige ideoloogilistel kaalutlustel. Ringkonnakohus mõistis Penarti süüdi tsiviilelanikkonna vastu suunatud mõrvamises ehk inimsusevastases kuriteos.¹⁶⁹

Ringkonnakohus pidas tõendatuks kohtualuse süü inimsusevastaste kuritegude toimepanemisel ka kahes järgnenud episoodis: teise kannatanu sihiliku tapmise organiseerimises 1953. a septembris ning kolmanda kannatanu tapmise organiseerimises ja selles osalemises 1954. a

¹⁶⁸ Mälksoo, L. Soviet Genocide? Communist Mass Deportations in the Baltic States and International Law. – Leiden Journal of International Law. Vol. 14. No 4. 2001, lk 778-779.

¹⁶⁹ TrtRnKo 2-1-177/2003. – Koopia autori valduses, lk 13-15.

veebruaris. Mõlemad kannatanud tabati haarangu tulemusel ja tapeti kinnipidamisel, kuigi kannatanud alistusid relvastatud vastupanu osutamata. Kui esimene kuriteoohver tapeti lasuga kuklasse siis teised nende kinnipidamise ajal, kus nad olid rahumeelselt end juba välja andnud ja võimudele alistunud. Maakohtu järelduste kohaselt: „tegemist oli ennast varjavate isikutega, kes ei arendanud aktiivset tegevust võimude vastu ja kellede osas ei ole andmeid, et nad oleks kuritegusid toime pannud. Sellele vaatamata pidas kohtualune vajalikuks nad lasta tappa, sest tegemist oli omal ajal Nõukogude võimu vastu võidelnud isikutega. Seega olid nimetatud isikute jälitamise ja tapmise põhjuseks nende poliitilised veendumused.“¹⁷⁰

Maakohus oli inimsusevastaste kuritegude määratlemisel lähtunud Nürnbergi rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja artiklist 6.(c). NSVL esindaja võttis osa nimetatud põhikirja väljatöötamisest ning allkirjastas selle 08.08.1945. Sellega tunnistas NSVL inimsusevastaste kuritegude mõistet ning aktsepteeris selliste kuritegude eest karistamist. NSVL ühines 12.08.1949 Tsiiviilisikute sõjaaegse kaitse Genfi (IV) konventsiooniga (see oli konventsiooni vastuvõtmise kuupäev, NSVL ühines 5.10.1954 – autori märkus), mis artikkel 2 kohaselt reguleerib tsiiviilisikute kaitset kõigi kuulutatud sõdade ja muude relvakonfliktide korral. Sama konventsiooni artikkel 3 järgi, kui lepingupoole territooriumil tekib relvakonflikt, mis ei ole rahvusvaheline, peab konfliktiosaline kohaldama vähemalt järgmisi sätteid: sõjategevuses aktiivselt mitte osalevaid isikuid tuleb igas olukorras kohelda humaanselt ning selliste isikute suhtes on keelatud vägivald elu ja isiku vastu, esmajoones tapmine, samuti karistuse mõistmine ja täideviimine ilma eelneva otsuseta, mille on teinud tavapäraselt moodustatud kohus. Kohus märkis, et sisuliselt käsitles NSVL pärast Teist maailmasõda Eestis toimunud relvastatud konfliktina, kuna vastupanu kõrvaldamise ülesanne oli antud riigi julgeolekuorganite ja sõjaväevõimude pädevusse.¹⁷¹ Kuriteo ohvri tsiiviilisikuks määratlemisel lähtus kohus sarnaselt eelmisele kaasusele 12.08.1949. a Genfi III konventsioonist ja 08.06.1977 (I) lisaprotokollist.

Ringkonnakohus nõustus maakohtu põhjendustega kannatanu tsiiviilisikuks määratlemisel ja leidis, et samadel alustel tuleb tsiiviilisikutena käsitada ka teisi tapetuid ning johtuvalt kohtualuse poolt kannatanute tabamiseks korraldatud operatsioonid kvalifitseerida tsiiviilelanikkonna vastu suunatud mõrvamiseks, mis kuulub inimsusevastaste kuritegude hulka. Ringkonnakohus luges maakohtu järeldused Riigikohtu 21.03.2000 a otsuses nr 3-1-1-31-100 (Paulovi kohtuasi) toodud seisukohtadega kooskõlalas olevateks, mille kohaselt on tegemist inimsusevastase kuriteoga kui süüdlane teisi inimesi tappes asetab end mitmesugustel põhjustel (näiteks ideoloogilistel) väärtussüsteemist välja. Penart julgeolekutöötajana organiseeris

---

¹⁷⁰ Ibidem, lk 1-2 ja 15-16.

¹⁷¹ Ibidem, lk 7.

kannatanute tapmist banditismivastaseks võitluseks väljatöötatud plaanide alusel, mille eesmärk oli jätta okupeeritud riigi kodanikud ilma õigusest elule ja õiglasele kohtupidamisele. Need tapmised pandi toime okupatsioonivõimude huvides ja teadmisel arvestusega, et nende tegude eest ei järgne kriminaalvastutust ning seda ei järgnenudki.¹⁷²

Ringkonnakohus karistas Penartit rikkumiste kogumis kaheksa-aastase vangistusega kolme-aastase katseajaga. Eelnevalt käsitatud Nürnbergi põhikirja artikkel 8 alusel mõisteti koos Penartiga kõigis kirjeldatud inimsusevastastes kuritegudes süüdi ka mõrvaragent Tuvi, kes Penarti korraldusi järgides oli kõigi kirjeldatud kuritegude kaastäideviijaks. Tema karistuseks mõisteti samuti kaheksa aastat vangistust kolme-aastase katseajaga.¹⁷³

Samas asjas Riigikohus nõustus madalama kohtuastme järeldustega ning luges muuhulgas ekslikuks kassaatori väited, et terroristlikku gruppi kuulumise ja kuritegude toimepanemise tõttu ei kuulunud kannatanud tsiviilisikute hulka: „Isiku poolt kuriteo (ka kehtiva riigikorra vastu suunatud teo) toimepanemine ning terroristlikusse gruppi kuulumine võib olla tema suhtes kriminaalmenetluse alustamise, kuid mitte temalt tsiviilisiku staatuse võtmise aluseks. Tsiviilisiku ja võitleja eristamiseks 1953. a õiguslikus kontekstis on oluline analüüsida rahvusvahelise tavaõiguse kodifikatsiooniks oleva Haagi 1907. a (IV) Maasõja õiguste ja tavade konventsiooni lisa artikleid 1 ja 2./.../ Kõik isikuid, keda ei mainita eeltoodud artiklites on käsitatavad tsiviilisikutena.“ Riigikohtu hinnangul ükski episoodides esinenud kannatanu välja toodud tunnustele ei vastanud.¹⁷⁴ Kuna Penarti poolt toimepandud teod - tsiviilisikute tapmise organiseerimine banditismivastase võitluse egiidi all, oli 1953. a tsiviliseeritud rahvaste poolt tunnustatud õiguse üldpõhimõtete kohaselt käsitatav inimsusevastase kuriteona Nürnbergi põhikirja artikkel 6.(c) järgi, jäeti kassatsioonikaebus rahuldamata. Riigikohus lisas, et isegi juhul, kui kohtualust oleks kannatanute tapmisest keeldumise korral ähvardanud repressioonid ja kriminaalvastutus, ei välistaks see Nürnbergi põhikirja artikkel 8 kohaselt tema poolt toimepandud tegude õigusvastasust.¹⁷⁵

Penart pöördus seejärel kaebusega nr 14685/04 Eesti riigi vastu EIK-sse, kus tuginedes IPKK artiklile 7 väitis, et tema süüdimõistmine inimsusevastaste kuritegude eest toimus tagasiulatuvalt kohaldatud kriminaalõiguse alusel. Teod, mille ta 1953. ja 1954. aastatel toime oli pannud, ei olnud sel ajal kehtinud rahvusvahelise õiguse järgi inimsusevastased kuriteod.

---

¹⁷² Ibidem, lk 14-16.

¹⁷³ Ibidem, lk 16-17.

¹⁷⁴ RKKKo 3-1-1-140-03, p 8.

¹⁷⁵ Ibidem, p 10-11.

EIK tunnistas ühehäälselt Penarti poolt Eesti riigi vastu esitatud kaebuse vastuvõetamatuks ja põhjendas seda järgmiselt:

- Eesti kaotas oma iseseisvuse Saksamaa ja NSVL vahel 23.08.1939 sõlmitud mittekallaletungilepingu ja selle salajaste lisaprotokollide tagajärjel. Riigi seaduslik valitsus kukutati ja jõuga kehtestati Nõukogude kord. Välja arvatud Saksa okupatsioon 1941–1944 aastatel, jäi Eesti Nõukogude okupatsiooni alla kuni oma iseseisvuse taastamiseni 1991. a. Seega ei saanud Eesti riigina ajutiselt täita oma rahvusvahelisi kohustusi.
- Nürnbergi põhikirja artiklis 6.(c) käsitati tsiviilelanike tahtlikku tapmist selgesõnaliselt inimsusevastase kuriteona. Inimsusevastaste kuritegudega seonduvate põhimõtete üleüldist kehtivust on kinnitatud ÜRO Peaassamblee 11.12.1946 resolutsiooniga nr 95(I) ja hiljem Rahvusvahelise Õiguse Komisjon. EIK järeldas, et vastutust inimsusevastaste kuritegude eest ei saa piiritleda vaid teatud riikide kodanikega ja ainult Teise maailmasõja teatud ajavahemikus toime pandud tegudega. EIK rõhutas, et Aegumatute kuritegude konventsiooni artikkel 1.(b) sätestab selgelt, et inimsusevastastele kuritegudele ei kohaldata aegumistähtaegu, sõltumata nende toimepanemise ajast ja sellest, kas need pandi toime sõja või rahu ajal. Pärast eespool mainitud konventsiooniga ühinemist kohustus Eesti Vabariik nimetatud põhimõtteid rakendada.
- Isegi kui kaebaja (kohtualuse) toime pandud tegusid oleks olnud võimalik nende toimepanemise ajal näha Nõukogude seaduse järgi õiguspärastena, leidsid Eesti kohtud, et rahvusvahelise õiguse järgi olid need toimepanemise ajal inimsusevastased kuriteod. EIK ei näinud ühtki põhjust teistsugusele järeldusele jõudmiseks. EIK tuletas meelde, et NSVL oli 08.08.1945 Londoni lepingu liige, millega seadustati Nürnbergi põhikiri. Lisaks kinnitas ÜRO Peaassamblee 11.12.1946 Nürnbergi põhikirjas rahvusvahelise õiguse põhimõtete tunnustamist. Kuna NSVL oli ÜRO liikmesriik, ei ole võimalik väita, et NSVL võimud ei tundnud nimetatud põhimõtteid.¹⁷⁶

---

¹⁷⁶ EIKo 14685/04, Penart vs Eesti, lk 8-10.

3.4 Vytautas Vasiliauskas

Leedu rahvusest Vytautas Vasiliauskas töötas 1952-1975 aastatel Leedu NSV julgeolekuorganites alustades operatiivagendi assistendina ja lõpetades leitnant-koloneli auastmes RJK piirkondliku osakonnajuhatajana. 02.01.1953 osales ta operatsioonis, mille eesmärk oli kinni pidada ja kahjutuks teha kaks Leedu rahvusest partisanit. Kinnipidamise käigus avasid partisanid RJK ohvitseride ja NSVL sõdurite vastu tule, misjärel mõlemad partisanid tulevahetuses hukkusid. Arvestades, et Leedu NSV-s RJK peamiseks ülesandeks oli hävitada poliitiline grupp Leedu partisanid, kes osalesid nõukogudevastases võitluses ja Vasiliauskase teenistusleht kinnitas tema süüd eelnimetatud gruppi kuuluvate Leedu elanike tapmises, mõisteti ta Kaunase regioonikohtus 2004. a kehtinud kriminaalkoodeksi artikkel 71 lõike 2 järgi süüdi genotsiidis. Sarnaselt Eestile võimaldas Leedu elanike genotsiidi vastutuse seaduse artikkel 3 kriminaalvastutust genotsiidi kuritegude toimepanemise eest rakendada tagasiulatuvalt. Kohtualuse karistuseks mõisteti kuus aastat vangistust, mille kandmisest ta tervislikel põhjustel vabastati.¹⁷⁷

Vasiliauskas kaebas otsuse edasi apellatsioonikohtus, mis jättis esimese astme kohtuotsuse muutmata. Veelgi enam, apellatsioonikohtus leidis, et Vasiliauskase süü kõnealuses kaasuses on suurem, kuna tema tollane alluv ja kaasüdistatav oli Nõukogude võimudele ette näidanud metsavendade peidukoha, kohtualune osales kogu partisanide punkri piiramise ja nende vastupanu murdmise operatsioonis ja vastutas ühe kannatanu surmamise eest isiklikult. Veel arvestati, et kohtualune töötas okupatsioonivõimude jaoks vabatahtlikult ja selgelt teadis, et RJK eesmärgiks oli Leedu metsavennad kui osa Leedu rahvast füüsiliselt hävitada. Seega panid kohtualune ja tema alluvuses töötanud kaaskohtualune partisanide tapmise toime otsese tahtlusega.¹⁷⁸ Oluline on apellatsioonikohtu seisukoht, et taasiseseisvunud Leedu kriminaalkoodeksi artikkel 99 käsitleb genotsiidi laiemalt kui 1948. a ÜRO Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni artikkel 2, hõlmates kaitstud isikute ringi sotsiaalsed ja poliitilised grupid. Kohtu seisukohalt oli selline täiendus mõistlik ja kooskõlas reaalsusega. Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioonis laiemat tõlgendamist või selle keeldu ei käsitata. Kohus selgitas, et poliitiline grupp ühendab sarnaste poliitiliste vaadete ja uskumustega inimesi ning eesmärk selline grupp füüsiliselt hävitada tähendab samuti genotsiidi, kuna hõlmab kavatsust osa rahva hävitamiseks. Samas ei olnud partisanid mitte ainult poliitiline grupp, vaid samuti

¹⁷⁷ EIK-So 35343/05, Vasiliauskas vs Leedu, p 10-31.

¹⁷⁸ Ibidem p 35.

rahvuslik ja etniline grupp, mis on Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooniga hõlmatud.¹⁷⁹

Leedu kõrgeim kohus 2005. a kinnitas Vasiliauskase ja tema alluvuses töötanud kaassüüdistatava M.Ž. süüdimõistmise genotsiidis, sest nad võtsid osa selliste Leedu elanike hävitamisest, kes kuulusid eraldi poliitilisse gruppi Leedu partisanid ja kelle eesmärgiks oli vastupanu Nõukogude okupatsioonivõimule. Kõrgeim kohus nimetas 1944-1953 aastatel toimunud rahvuslikku relvatatud vastupanu NSVL okupatsioonivägedele ja okupatsioonirežiimi teistele struktuuridele partisanisõjaks. Kõrgeim kohus märkis, et 1996. a vastu võetud 1940-1990 aastate okupatsioonidele vastupanust osavõtjate õigusliku seisundi seaduse järgi on okupatsiooni vastu võidelnud partisanid kuulutatud vabadusvõitlejateks. 1998. ja 2001. aastatel omistati mõlemale hukkunud partisanile vabadusvõitleja õiguslik staatus, mis ühtlasi kinnitas, et nad olid täitnud samast seadusest tuleneva nõude, et vabadusvõitleja staatus antakse ainult isikutele, kes pole toime pannud inimsusevastaseid kuritegusid ega tapnud tsiviilisikuid.¹⁸⁰

Vasiliauskas leidis, et Leedu kohtud on tema süüdimõistmisel genotsiidi määratlust rahvusvahelise õigusega vastuolus laiendanud ja pöördus 30.05.2005 kaebusega nr 35343/05 IPKK artikkel 7 rikkumise tõttu Leedu riigi vastu EIK-sse. Muuhulgas viitas Vasiliauskas 18.03.2014 Leedu konstitutsioonikohtu otsusele, mis keskendus kriminaalkoodeksi artiklis 99 genotsiidi mõiste laiendamise ja tagasiulatuvalt rakendamise vastavust Leedu põhiseadusele.¹⁸¹ Veel vaidlustas Vasiliauskas, et hukkunud kannatanud kuulusid partisanide ja kaitstud rahvusliku grupi hulka, pidades neid endisteks Natsi-Saksamaa politseitöötajateks ja NSVLs süüdi mõistetud kurjategijateks. Isegi kui lugeda hukkunuid partisanideks, ei saa relvastatud vastupanu osutajate surmamist pidada genotsiidiks. Genotsiid tähendab tegevust relvastamata tsiviilisikute hävitamiseks, aga kaitstud isikute gruppi ei kuulu sõjavägi ja riigiülesed vabastusliikumised.

---

¹⁷⁹ Ibidem p 36.

¹⁸⁰ Ibidem, p 38-40.

¹⁸¹ 18.03.2014 Leedu konstitutsioonikohtu otsuses analüüsiti kriminaalkoodeksi artiklis 99 genotsiidi mõiste laiendamist sotsiaalsetele ja poliitilistele gruppidele ning toime pandud kuritegudele tagasiulatuvat rakendamist. Uurinud rahvusvahelise õiguse võimalusi, sh endise Jugoslaavia Rahvusvahelise Kriminaaltribunali ja Haagis asuva Rahvusvahelise Kohtu praktikat, asus konstitutsioonikohus seisukohale, et konkreetseid ajaloolisi, poliitilisi, sotsiaalseid ja kultuurilisi eripärasid arvestades on riikidel kaalutlusruum kehtestada siseriiklikus õiguses genotsiidi kuriteo laiem käsitus, kui rahvusvahelises õiguses. Kuna poliitiliste ja sotsiaalsete gruppide lisamine genotsiidi mõiste alla on toimunud konkreetse õiguslikus ja ajaloolises kontekstis – okupatsioonirežiimi poolt toime pandud rahvusvaheliste kuritegude tulemusena Leedu riigi vastu, on selline Kriminaalkoodeksi täiendus lubatud ja kooskõlas Põhiseadusega. Sellele vaatamata oleks kriminaalõiguses siseriiklikult genotsiidi mõiste sotsiaalsetele ja poliitilistele gruppidele laiendamise täiendusest tulenevate kuritegude eest tagasiulatava karistamise lubamine vastuolus Põhiseaduse ja õigusriigi põhimõtetega, täpsemalt *nullum crimen sine lege* and *nulla poena sine lege* põhimõtetega.

Leedu Valitsuse vastulause kordas paljuski varasemates kohtuotsustes kirjeldatud seisukohti. Ennekõike rõhutati aga vajadust mõista Nõukogude repressiivpoliitikat Leedus tervikuna. Leedu elanike vastu toime pandud kuriteod olid osa sihipärasest ja süstemaatilisest totalitaarpoliitikast eemärgiga hävitada riigis endine sotsiaalne ja poliitiline struktuur. Seetõttu olid repressioonid suunatud kõige aktiivsemate poliitiliste ja sotsiaalsete gruppide ehk partisanide ja nende toetajate vastu, tsiviil- ja riigiteenistujate vastu, avaliku elu tegelaste, intellektuaalide, akadeemikute, talunike ning nende perede vastu. Leedu partisanid olid nende rahva esindajad, kelle ainsaks eesmärgiks oli Leedu iseseisvuse taastamine ja NSVL riigist välja tõrjumine. Partisanid kandsid rahvuslikke sümboleid ja NSVL ränkadest repressioonidest hoolimata suutsid vastupanu osutada üle kümne aasta. Leedu Valitsuse andmetel oli 1940-1941 ja 1944-1953 aastatel tapetud umbes 20 000 olid partisani ja suur osa nende toetajatest vangistatud või küüditatud. Rahvusvahelise õiguse ning NSVL põhiseaduse ja muude seaduste rikkumistena kasutati partisanide survestamiseks nende piinamist, perekonnaliikmete ümberasustamist ja karistusoperatsioone, nagu külade põletamine ja kohtuvälised hukkamised.¹⁸² Kui Leedu Konstitutsioonikohus 18.03.2014 oli leidnud, et tagasiulatuv süüdimõistmine sotsiaalsete ja poliitiliste gruppide genotsiidis polnud õiguspärane, siis kindlate poliitiliste ja sotsiaalsete gruppide hävitamise eemärgil märkimisväärse osa rahvuslike, etniliste, rassiliste või religioossete gruppide hävitamine võiks kvalifitseeruda genotsiidiks üldtuntud rahvusvahelise õiguse normide alusel tingimusel, et gruppide hävitamine mõjutab kogu kaitstud grupi püsima jäämist.¹⁸³

EIK kohtumenetluse käigus sai kolmanda osapoolena sõna Venemaa, kes eitas NSVL soovi Leedu rahva hävitamiseks. Venemaa väitis, et kui pärast Natsi-Saksamaa vägede lahkumist 1944. a mõned kohalikud keeldusid relvade äraandmisest ja asusid Nõukogude vägedele ebaseaduslikult relvastatud vastupanu osutama, võideldi nendega seaduspäraselt ja nad võeti vastutusele vastavalt Leedu NSV seadustele. Samuti, et kuigi riikidel on voli genotsiidi mõistet laiendada, siis rahvusvahelisel tasandil tunnustatakse vaid seda lähenemist, mis on toodud Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioonis ja näiteks ühekordne poliitiliste gruppide mainimine ÜRO peaassamblee 1946 resolutsioonis 96 (I) ei muuda seda.¹⁸⁴

EIK tuvastas oma 20.10.2005 otsusega, et läbi NSVL poolt ratifitseeritud 1948. a Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni ja ÜRO Peaassamblee vastu võetud genotsiidi kuriteo resolutsiooni 96 (I), oli NSVL rahvusvahelise õiguse kohaselt genotsiidi keeluga seotud. Siiski on Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni artiklis 2 loetletud neli inimgruppi, kes on

---

¹⁸² EIK-So 35343/05, Vasiliauskas vs Leedu, p 131-134.

¹⁸³ Ibidem, p 146.

¹⁸⁴ Ibidem, p 147-152.

selle kuriteo eest kaitstud: need on rahvuslikud, etnilised, rassilised ja usulised inimgrupid. Konventsiooni teksti arutamise käigus on protokollitud, et poliitiliste gruppide kaitseta jätmine toimus teadlikult. Poliitilisi ja sotsiaalseid gruppe pole hõlmatud genotsiidi kuriteo alla ka hilisemates rahvusvahelise õiguse instrumentides nagu Sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude seadusest tulenevate piirangute mittekohaldatavuse konventsioon (1968), endise Jugoslaavia Rahvusvahelise Kriminaaltribunali statuut (1993), Ruanda Rahvusvahelise Kriminaaltribunali statuut (1994), Rahvusvahelise Kriminaalkohtu statuut (1998), jne. EIK seisukohalt puudub alus, et 1953. a rahvusvahelise tavaõiguse järgi poliitilised grupid kuuluksid genotsiidikuritegude kaitsealasse. EIK välistas ühtlasi võimaluse, et Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni artiklist 2 tulenevalt oli tegemist genotsiidiga rahvusliku grupi osaliseks hävitamiseks, kuna sellisel juhul peab olema tõendatud kavatsus hävitada vähemalt oluline osa (*substantial part* ingl keeles) kaitstud grupist. Samuti pole Leedu kohtud piisavalt põhjendanud, et millistel alustel järeldati, et partisanid moodustavad olulise osa Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooniga kaitstud rahvuslikust grupist.¹⁸⁵

EIK leppis, et riikidel on kaalutusõigus genotsiidi mõiste laiendamiseks, kuid Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni artikkel 5 ei luba seda rakendada tagasiulatuvalt. Selline laiendamine polnud kohtualusele partisanide hukkamisel ettenähtav. *Nullum crimen sine lege* ja *nulla poena sine lege* põhimõtetest tulenevalt IPKK artikkel 7 erandite puhul pole lubatud nende tagasiulatuva süüdistatavate kahjuks rakendamine. Seetõttu otsustas EIK Suurkoda hääletagega 9:8, et Vasiliauskase süüdimõistmisel genotsiidikuriteos on Leedu rikkunud IPKK artikkel 7 nõudeid.¹⁸⁶

3.5 Stanislovas Drelingas

Stanislovas Drelingas oli 1931. aastal sündinud Leedu kodanik, kes alates 1952. a töötas Leedu NSV RJM-s, mille peamine eesmärk oli võitlus rahvusliku vastupanuliikumisega. Kohtualune töötas divisjonis, kus tema ülesandeks oli Leedu vastupanuliikumise liikmete ja juhtide jälgimine. 1956. a (s.o kolm aastat pärast aktiivse vastupanu lõppu) kui tema kuriteos kannatanut kaks vastupanuvõitlejat kinni peeti, oli ta tõusnud kõrgema operatiivohvitseri ametikohale RJK-s. Kuriteos kannatanutest üks oli liikumise Leedu vabadusvõitlus kaitsejõudude juhataja Adolfas Ramanauskas hüüdnimega „Vanagas“ ja teine tema naine hüüdnimega „Vanda“. RJK jaoks oli Leedus säilinud banditismi likvideerimise plaani kohaselt

---

¹⁸⁵ Ibidem, p 165-178.

¹⁸⁶ Ibidem, p 179-191.

priorteediks seatud „Vanagase“ ja ta perekonna leidmine ja kinnipidamine. Kui „Vanagas“ 1956. a Kaunases kinni peeti, siis osales selles operatsioonis ka kohtualune. 1957. a Leedu NSV kõrgeima kohtu otsusega mõisteti „Vanagas“ süüdi kontrrevolutsioonilises kuriteos ja „emamaa“ reetmiseks ning teda karistati mahalaskmisega. „Vanda“ oli juba varem kaheksaks aastaks vangi mõistetud ja küüditatud Siberi vangilaagrisse.¹⁸⁷

2015. a mõistsid nii Kaunase piirkonnakohus kui apellatsioonikohus Drelingase kriminaalkoodeksi artikkel 99 järgi kaasosalisena genotsiidi kuriteos süüdi. Kohus rõhutas, et Leedu partisanid esindasid Leedu rahvuslikku gruppi ja Nõukogude genotsiidi kuriteod olid toime pandud just rahvuse kriteeriumi alusel. Vastupanuliikumise juhid kandsid olulist rolli kogu etniliste tunnustega Leedu rahvuse säilimisel, kuna takistasid Nõukogude okupatsioonivõimudel Leedu elanikkonna peal küüditamise ja muude repressiivmeetmete rakendamist. Kohtualune töötas RJM/RJK üksuses, mille peamine ülesanne oli selle Leedu rahva osa hävitamine, kes kuulusid Nõukogude okupatsioonivastasesse relvastatud vastupanuliikumisse ja moodustasid sellega eraldi rahvusliku, etnilise ja poliitilise grupi. Vabatahtlikult RJKs töötades ja selles organisatsioonis kõrgele ametikohale tõusnuna mõistis kohtualune repressiivorganite peamist eesmärki hävitada NSVL-le organiseeritud rahvuslikku vastupanu osutavad Leedu partisanid ja nende toetajad. „Vanagase“ kinnipidamise operatsioonis osalejana peeti kohtualune toimepandud kuritegude eest vastutavaks. Piirkonnakohtu poolt oli määratud Drelingasele karistuseks viie-aastane vabadusekaotus parandusasutuses.¹⁸⁸

Kohtuasi jõudis Leedu kõrgeimasse kohtusse, kes 2016. a mõistis kohtualuse samuti genotsiidis süüdi, kuid vähendas karisuse parandusasutuses viie kuuni, mille kohtualune oli otsuse tegemise ajaks ära kandnud. Tuginedes muuhulgas EIK otsusele Vasiliauskase kaasuses leidis kõrgeim kohus, et kuritegude toimepanemise ajal 1956. a oli genotsiid rahvusvahelise õiguse poolt tunnustatud kuriteoks ja kohtualuse RJM/RJK tausta arvestades, pidid talle teada olema nii genotsiidi keeld kui selle kuriteoga kaasnev kriminaalvastutus. Muus osas kordas ja toetas kõrgeim kohus madalamate kohtuastmete poolt väljendatud seisukohti.¹⁸⁹

Kohtualune leidis, et Leedu kohtud on tema süüdimõistmisel Leedu kiriminaalkoodeksi artiklit 99 rakendanud tagasiulatuvalt ja genotsiidi määratlust rahvusvahelise õigusega vastuolus laiendanud. Samuti, et tema süüdi on näidatud tegelikust suuremana, kui teda seostatakse kõigi NSVL okupatsioonide vältel hukkunud partisanide ja deporteeritud isikutega ning on pandud

---

¹⁸⁷ EIKo 28859/16, Drelingas vs Leedu, p 7-32.

¹⁸⁸ Ibidem, p 34-40.

¹⁸⁹ Ibidem, p 45-56.

vastutama hilisemate sündmuste eest, mis ei olnud kuidagi tema kontrolli all, nt Leedu NSV kõrgeima kohtu poolt kannatanute osas tehtud otsused ja nende täideviimine. Seetõttu pöördus Drelingas 18.05.2016 kaebusega nr 28859/16 IPKK artikkel 7 rikkumise tõttu Leedu riigi vastu EIK-sse.¹⁹⁰

12.03.2019 otsuses kordas EIK Vasiliauskase kaasuses väljendatud seisukohta, et ükski sõdur ei saa pimesi täita korraldusi, mis rikuvad räägelt rahvusvaheliselt tunnustatud inimõigusi ja eriti õigust elule, mis on inimõiguste hierarhias kõige kõrgemal positsioonil. Oma pikaajalisele kogemustele tuginedes pidi Drelingas ette nägema, et mõlemad kinnipeetud partisanid kõrvaldatakse. Asjaolu, et „Vanagas“ maha lasti ja „Vanda“ küüditati, ei vabasta kohtualust kriminaalvastutusest. EIK arvestas Leedu kõrgeima kohtu põhjalike selgitustega, mille järgi partisanid moodustasid olulise osa Leedu rahvusest kui rahvuslikust ja etnilisest grupist, partisanid kaitsesid Leedu rahva rahvuslikku identiteeti, kultuuri ja rahvuslikku enesemääratlust ning Nõukogude repressioonid ennekõike olid suunatud nende kui kõige aktiivsemate vastu. EIK järeldas sellest, et partisanid grupina moodustasid märkimisväärse osa kaitstud rahvuslikust ja etnilisest grupist ja nende hävitamine tähendas genotsiidi Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni artikkel 2 tähenduses. Samuti oli Leedu kohus vältinud ebselgust, mis tuvastati Vasiliauskase kaasuses ja oli parandanud oma siseriiklikku õiguspraktikat. Häältega viis kahe vastu otsustas kohus, et Leedu ei ole Drelingase partisaanide vastu toime pandud genotsiidikuriteo eest süüdi mõistmisel IPKK artikkel 7 nõudeid rikkunud.¹⁹¹

3.6 Kohtulahendite kokkuvõte

Ehkki okupatsioonirežiimi ohvrite arvuga võrreldes on metsavendade vastu toime pandud kuritegudega kohtusse jõudnud kaasuseid mikroskoopiliselt vähe, peegeldub juba neist vähestest hoolimatus inimeste vastu. Seda väljendavad muuhulgas kohtualustele esitatud süüdistused, mis kogutud tõendite põhjal on kinnitanud tahtlikku ja sihipärast tegevust elanikkonna vastu ja on andnud aluse kõiki rikkumisi menetleda kui inimsusevastaseid või koguni genotsiidikuritegusid.

---

¹⁹⁰ Ibidem, p 78-81.

¹⁹¹ Ibidem, p 97-111.

Käesolevat tööd läbivaks dilemmaks on olnud, et kas NSVL ja metsavendade vahelises relvastatud vastasseisus tuleb metsavendasid rahvusvahelise sõjaõiguse järgi käsitada kui tsiviilisikuid või kui kombatante.

Paulovi kohtuasjas nõustus ringkonnakohus maakohtu järeldusega, et kuigi kohtualuse poolt tapetud isikud kandsid relvi, tuli neid 12.08.1949 Genfi konventsioonide ja 08.06.1977 (I) lisaprotokolliga järgi lugeda tsiviilisikuteks. Samadel kaalutlustel määratles kannatanud tsiviilisikuteks ringkonnakohus Penart ja Tuvi kohtuasjas. Viimase kaasuse puhul Riigikohus tugines Haagi 1907. a maasõja konventsiooni lisa artiklitele 1 ja 2 ja määratles kannatanud tsiviilisikuteks selle järgi.¹⁹² Minu seisukohalt on korrektsest õigusaktist lähtunud Riigikohus, sest sellele eelnenud lahendites on kohtud metsavendade kvalifitseerimisel tsiviilisikuteks tuginenud normidele, mis metsavendade ja NSVL vahelises relvakonfliktis ei olnud tol ajahetkel õiguslikus kontekstis kasutatavad. Genfi konventsioonide 1977. a (I) lisaprotokolliga ühines NSVL alles 20.09.1989¹⁹³ ehk enam kui 40 aastat pärast Paulovi süütegusid ja nagu järeldatud peatükis 2.2 polnud ka Genfi 1949. a konventsioonid ühelgi juhul muutunud veel pooltele siduvaks. Kohtute põhjenduste kohaselt oli selline kontroll vajalik, sest Nürnbergi põhikirja artikkel 6.(c) järgi on inimsusevastaseid kuritegusid võimalik toime panna vaid tsiviilisikute vastu.¹⁹⁴ Seetõttu kujutab ennatlik tuginemine Genfi 1949. a konventsioonidele või nende lisaprotokollidele riski õiguse rakendamiseks *ex post facto*, mille keeld kuulub rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtete hulka ja on eriti oluline just kriminaalõiguses. Paulovi kohtuasjas viimases kohtuastmes on tsiviilisikuks määratlemine toimunud läbi normi tagasiulatuva kohaldamise ja see tõi kaasa kohtualuse olukorra halvenemise. Seetõttu saab seda vaadelda kui kohtu poolt õiguskindluse põhimõtte rikkumist.

Leedust EIK-sse jõudnud kaasuste puhul on Leedu kõrgeim kohus töös kasutatud mõlema kaasuse puhul deklareerinud, et 1944-1953 aastatel toimunud vastupanuvõitlust tuntakse Leedu sõja või partisanisõja nime all ning selle sõja käigus osutas okupantidele aktiivset relvastatud vastupanu vähemalt 50 000 Leedu partisaani. Kombatandi ja tsiviilisiku eristamise vajaduse rahvusvahelise õiguse rakendamisel tõi oma kaebuses EIK-le ühe argumendina välja Vasiliauskas, kelle järgi relvastatud vastupanuliikumise liikmete tapmist ei saa pidada genotsiidiks, kuna genotsiid eeldab tegevusi relvastamata tsiviilisikute hävitamiseks ja ei ole kohaldatav sõjaväe või ülemaaliste vabadusliikumiste suhtes.¹⁹⁵ Kui Vasiliauskast õigeks

---

¹⁹² RKKKo 3-1-1-140-03, p 8.

¹⁹³ Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. States Parties. – International Committee of the Red Cross.

¹⁹⁴ PIMko 1-055-00, lk 8; TrtRnKo 2-1-177/2003, lk 16.

¹⁹⁵ EIK-So 35343/05, *Vasiliauskas vs Leedu*, p 128.

mõistvas otsuses EIK seda küsimust ei käsitanud, tehti seda otsusele lisatud kohtunike Villiger, Power-Forde, Pinto de Albuquerque and Kuris ühises eriarvamuses. Eriarvamuse kohaselt ja viitega endise Jugoslaavia Rahvusvahelise Kriminaaltribunali 14.01.2000 kohtuotsusele nr IT-95-16-T (*Süüdistaja vs Zoran Kupreškić jt*) ja *mutatis mutandis* Rahvusvahelise Kohtu otsusele *Horvaatia vs Serbia*, pole rahvusvaheliste kohtute jaoks olnud takistuseks inimsusevastasteks kuritegudeks pidada tapmisi, mille ohvrid olid relvastatud. EIK seisukohalt veelgi enam rakendub selline põhimõte genotsiidikuritegude puhul. Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni artiklis 2 ei ole genotsiid defineeritud üksnes kuriteona tsiviiliskite vastu, mistõttu enesekaitseks relvad haaranud isikute välja arvamine konventsiooni kohaldamisalast läheks selle eesmärgiga vastuollu. Asjaolu, et ohvrid olid relvastatud partisanid, keda otsiti taga kuulumise eest kaitstud isikute rahvuslikku gruppi, ei välista kaebaja süüdi tunnistamist genotsiidis.¹⁹⁶ Rahvusvahelis-õiguslikult kõrvaldas see vajaduse võtta konkreetsem seisukoht metsavendade staatuse kohta. Drelingase kohtuasjas partisanide staatuse küsimust ei käsitatud.

Vasiliauskase ja Drelingase kohtuasjade juures tahan rõhutada, et Leedu prokuratuuri ja kohtute pingutuste tulemusena oleme saanud uusi õiguslikke teadmisi metsavendluse ja Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni rakendamise kohta laiemalt. Mõlemas kohtuasjas keskenduti sellele, et metsavendi tuleb käsitada kaitstud isikute grupina Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni tähenduses. *Vasiliauskas vs Leedu* kohtuasjas andis EIK õiguse kaebajale, kuna metsavennad kui poliitiline grupp ei ole Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni kaitsealas. Kuigi Leedu siseriiklikult oli genotsiidi kuriteo mõistet laiendanud poliitilistele ja sotsiaalsetele gruppidele, ei saanud tehtud laiendust ajas tagasiulatavalt kohtualuse kriminaalvastutusele võtmisel kasutada. Drelingase kohtuasjas jõudis Leedu kõrgeim kohus aga otsusele, et metsavennad moodustasid rahvusliku ja etnilise grupina märkimisväärse osa Leedu elanikkonnast. EIK leidis, et selles Leedu kõrgeima kohtu otsuses ei esine enam Vasiliauskase kaasuses tuvastatud ebaselgust ning Leedu kõrgeim kohus ei ole kaebaja õigusi rikkunud. Sellega kinnitas EIK Drelingase süüdi genotsiidi toimepanemises.

Metsavendadele kohalduva rahvusvahelise õiguse kaitse seisukohalt on Drelingase kaasuse näol tegemist äärmiselt olulise otsusega. See on loonud Balti riikides pretsedendi, et isegi kui agressiooni ja okupatsiooni ohver riigina on okupatsioonivõimudele sõjalise vastupanu osutamiseks halvatud ja omaalgatuslik relvastatud vastupanu pole võimeline täitma rahvusvahelises humanitaarõiguses kirjeldatud combatandiks kvalifitseerimise kriteeriume, võivad nad jätkuvalt loota kaitsele Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni ja Aegumatute kuritegude konventsiooni alusel. Paraku võib see pretsedent NSVL vastu sõdinud

---

¹⁹⁶ Ibidem, kohtunik Villiger M, jt eriarvamuse p 33-35.

metsavendade puhul jääda hilisema efektiivse kasutusega, kuna autoril puudub teadmine, et Balti riikide uurimisasutused või kohtuasutused mõne metsavendade vastu toime pandud kuriteo kohtueelse uurimisega või kohtus lahendamiseks veel aktiivselt tegeleksid. Teisisõnu on see otsus paljude metsavendade jaoks saanud kahetsusväärseks hilja. Sellele vaatamata pole kahtlust, et EIK otsus Drelingase vastu leiab ka hiljem analoogina aktiivset kasutamist, kuna EIK-s eriarvamusele jäänud kohtunik Iulia Antoanella Motoci kohaselt on tegemist esimese juhtumiga rahvusvahelises õiguse praktikas, kus rahvusvaheline kohus on tunnustanud etno-poliitilist genotsiidi ja sellega rahvusvahelises kriminaalõiguses genotsiidi kohaldamisala laiendanud.¹⁹⁷

---

¹⁹⁷ EIKo 28859/16, Drelingas vs Leedu, kohtunik Motoc I. A. eriarvamuse p 2.

4. METSAVENDADE ÕIGUSLIK REHABILITEERIMINE

Metsavendade peamine eesmärk täitus kui Balti riigid taastasid oma iseseisvused. Ülekaaluka vaenlase vastu võitlust pidanud meestele ja naistele ning Balti riikide elanikkonnale tervikuna on kahtlemata oluline, et millise õigusliku seisukoha on okupatsioonirežiimi poolt repressseeritud metsavendade osas võtnud taas iseseisvaks saanud Balti riigid. Eesti Vabariigi põhiseaduse § 146 järgi õigust mõistab ainult kohus, kes on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega.¹⁹⁸ Põhiseaduse kommenteeritud väljaandes selgitatakse: „Kohus ei ole õigusemõistmisel seotud siiski üksnes PS ja formaalsete seadustega, vaid ka muude õigusaktidega (mõistagi niivõrd, kui võrd need on kooskõlas kõrgema õigusjõuga aktidega). Samuti tuleneb PS § 3 lõikest 1, et Eesti õigussüsteemi lahutamatuks osaks on ka rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid.“¹⁹⁹

Haagi 1907. a maasõja konventsiooni lisa artikkel 45 kohaselt puudus Nõukogude Liidu poolt õigusvastaselt okupeeritud ja annekteeritud Balti riikide kodanikel lojaalsuskohustus NSVL ees. Neid ei saanud sundida loobuma oma sünnipärasest kodakondsusest ega asendada seda NSVL kodakondsusega. Samuti ei olnud lubatud nende sunniviisiline värbamine NSVL sõjaväeteenistusse. Johtuvalt oli neil okupeeritud riigi kodanikena seaduspärane õigus okupatsioonile vastupanu osutamiseks, selleks mistahes organisatsioonide ja ametiasutuste loomine ning selliste tegude toimepanemise eest polnud lubatud nende karistamine. Rahva vastupanu oli seaduslik ja väljendas okupeeritud riigi enesekaitset.²⁰⁰ Seevastu Vene NSFV 1926. a kriminaalkoodeksi järgi käsitati metsavendi ikkagi kui kontrrevolutsioonilist ja kriminaalset elementi ning kinnipidamisel ähvardas neid halvimal juhul hukkamine koha peal või kohtu poolt surma mõistmine. Rehabilitaerimist taotlenud metsavendade kohta tehtud NSVL sõjatribunalide otsustest paistab nõukogudevaenuliku meelestuse ja nõukogude võimu eest varjamisega kaasnev karistus hoopis sagedamini olevat vabadusekaotus 25 aastat paranduslike tööde laagris koos õiguste kaotusega viieks aastaks ja vara konfiskeerimisega.²⁰¹

Bernardas Gailius on oma doktoritöö väitekirjas 1944-1953 aastate partisanisõjast kaasaegse Leedu ajaloolises, poliitilises ja õigulikus kultuuris jõudnud järgmistele järeldustele:

- Leedu ajalootaju partisanisõjast on endiselt väga palju mõjutatud NSVL propagandas kasutatud kvaasiajaloolisest kodusõja käsitusest.

¹⁹⁸ RT 1992, 26, 349.

¹⁹⁹ Laidvee, J; Saarmets, V. PSK § 146/32. - Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Sihtasutus Iuridicum.

²⁰⁰ Zalimas, D, lk 85-88.

²⁰¹ RKKKo III-1/3-15/94; RKKKo III-1/3-41/94; RKKKo III-1/3-72/94; RKKKo III-1/3-19/95.

- Kodusõja versiooni mõjud jõudsid kaasaegsesse poliitikasse kui NSVL järgses ühiskonnas naasid võimule endised kommunistid, kes murendasid metsavendade suhtes ühtse seisukoha võtmist ja takistasid sellega Leedu ühiskonnal täielikku vabanemist Nõukogude totalitaarsest pettekujutusest.
- Väärettekujutus partisanisõjast on rehabiliteerimisprotsessis kandunud üle õiguslikule kohtumõistmisele. Rehabiliteerimise protsess võeti Leedu õigusesse üle Nõukogude õigustraditsioonidest, mis erineb tsiviliseeritud õigusteadusest. Sellega jätkus Nõukogude terror elus püsinud partisanivõitlejate ja poliitvangide üle. Nimetatud protsess tõestab kvaasiajaloo tugevat mõju Leedu õiguskultuuris.
- Nõukogude kvaasiajaloo ja kodusõjakäsituse saab ümber lükata üksnes tegelik käsitus 1944-1953 aastate partisanisõjast. Sellise käsituse aluseks peaks olema Nõukogude põhitõdede täielikule kõrvale heitmine, allikate kriitiline hindamine ja Leedu partisanisõja uurimine üldise Euroopa 20. sajandi kontekstis. Selline uurimine viiks tõenäoliselt järelduseni, et Leedu pidas NSVL vastu iseseisvussõda, kuna ideoloogiliselt olid Leedu vabatahtlikud võitlejad sarnased teistele Euroopa vastupanuliikumistele.²⁰²

Taasiseseisvunud Leedus metsavendade õigusliku rehabiliteerimise puhul on Gailius oluliste puudustena välja toonud, et juristid hoidsid menetluses kinni Nõukogude traditsioonidest, okupatsioonirežiimile vastupanu osutamise eest represseritud isikute rehabiliteerimise seadus lähtus sisuliselt kriminaalprotsessile vastupidiselt süü presumptsioonist ja ei arvestanud Leedu õiguse eripära. Rehabiliteerimine oleks Gailiuse järgi saanud olla võimalik ainult tingimustel, et Nõukogude režiimi poolt metsavendadele ette heidetud teod olid seda ka Leedu õiguse kohaselt, on tõendatud Leedu partisanivõitlejate kuulumine Nõukogude jurisdiktsiooni alla ning on tõendatud Nõukogude režiimi poolt kõigi kriminaalmenetluse normide järgimine. Antud juhul kvalifitseerisid paljud nõukogudevastased teod Leedu õiguse järgi riigikaitseks vaenlase agressiooni korral, kuid oli ka kokkulangevusi, nt tsiviilisikute tapmise keeld. Teiselt poolt oli Leedu partisanidel teatud võim tsiviilelanike üle, sh õigus kohaldada surmanuhtlust, mis muutis mõned hukkamised õigustatuks.²⁰³

Menetlusnormide puhul tuli järgida õigust kaitse abile, süüdistaja kohustust süü tõendamiseks väljaspool mõistlikku kahtlust (*beyond reasonable doubt* - ingl k) õigusliku standardi järgi ja muid tsiviliseeritud riikide põhinõudeid. NSVL-s toimus kohtumõistmine poliitiliste kurjategijate üle teistmoodi kui kriminaalkurjategijate üle – see toimus kas sõjatribunalis või troikas ehk SARK erinõupidamise vormis, mis mõlemad eirasid õiglase kohtupidamise

²⁰² Gailius, B. The Guerilla War of 1944-1953 in the Historical, Political and Legal Culture of Contemporary Lithuania. Summary of doctoral dissertation. Vilnius, 2009, lk 8.

²⁰³ Ibidem, lk 14-15.

reegleid.²⁰⁴ Kuigi Gailius muuhulgas kirjeldab metsavendade kui kombatantide rahvusvahelisest õigusest tulevat individuaalset õigust kinnipidamisel olla koheldud sõjavangidena, olen käesolevas töös ses küsimuses eelnevalt jõudnud vastupidisele järeldusele.

Eesti esimeseks õigusaktiks Nõukogude okupatsioonirežiimi ohvrite rehabiliteerimisel oli 07.12.1988 vastu võetud Eesti NSV seadus Kohtuväliste massirepressioonide kohta Nõukogude Eestis 1940–1950-il aastail²⁰⁵, millele järgnes Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 19.02.1990 vastu võetud seadlus kohtuväliselt represseeritud ja alusetult süüdimõistetud isikute rehabiliteerimisest²⁰⁶. Mõlemad õigusaktid keskendusid vaid küüditatute rehabiliteerimisele. Puudustena on õigusteadlane ja endine riigikohtunik Herbert Lindmäe välja toonud: „Mõlemad okupatsiooniaegsed õigusaktid ei arvestanud seda, et

- Eestis oli nõukogude okupatsioon ja kehtis rahvusvahelises õiguses sätestatud okupatsioonirežiim, mille vastu peetav võitlus on õiguspärane;
- ei tehtud vahet ühelt poolt okupatsioonivõimu kohtute otsuste ja teiselt poolt kuritegelike omakohtuorganite - kolmiku, kolleegiumi või erinõupidamise - otsuste vahel, mis on alati *eo ipso* (s.o iseendast) õigustühised.“²⁰⁷

Need puudused kõrvaldati 19.02.1992 Eesti Vabariigi seadusega kohtuväliselt represseeritud ja alusetult süüdimõistetud isikute rehabiliteerimise kohta.²⁰⁸ Lindmäe selgitab, et „uue“ seaduse kohaselt tähendab rehabiliteerimine „isiku õiguste, au ja väärkuse ennistamist, samuti Eesti Vabariigi nimel Eesti iseseisvuse eest ja Eesti rahvale tehtud ülekohtu vastu peetud võitluses osalejatele tunnustuse avaldamist. /.../ Samuti hõlmab rehabiliteerimine inimõigusi ja põhivabadusi rikkunud poliitilise režiimi ja okupatsioonivõimu hukkamõistmist.“²⁰⁹ Nimetatud seaduse kohaselt loeti automaatselt rehabiliteerituks isikud, keda oli represseeritud kohtuväliselt. Paragrahv 5 lõige 1 kohaselt suunati Eesti Vabariigi Ülemkohtu poole pöörduma need, kes pidasid tõendatuks, et ajavahemikus 16.06.1940 kuni 20.08.1991 Eestis või endise NSV Liidu territooriumil kohtus süüdimõistmise aluseks olnud teod olid võitluseks Eesti Vabariigi iseseisvuse eest või Eesti rahvale tehtud ülekohtu vastu. Lindmäele tuginedes oli Riigikohus 1995. a täielikult rehabiliteerinud 47, jätnud rehabiliteerimata 10 ja rehabiliteerinud osaliselt 5 süüdimõistetut.²¹⁰

---

²⁰⁴ Ibidem, lk 17.

²⁰⁵ ENSV Teataja 1988, 52, 754.

²⁰⁶ RT 1990, 7, 85.

²⁰⁷ Lindmäe, H, lk 1.

²⁰⁸ RT 1992, 7, 103.

²⁰⁹ Lindmäe, H, lk 3.

²¹⁰ Ibidem, lk 5 ja 8.

Riigikohtu kodulehe kaudu õnnestus sellest ajajärgust leida kuus lahendit, kus süüdimõistetud isikud ja ühel juhul tema järeltulija on avaldusega kohtusse pöördunud kohtuvigade parandamiseks erinevate sõjatribunalide otsustes. Kõigist 1994-1995 aastatel tehtud otsustest nähtub, et kohtuistungis protsessiosalisteks on märgitud süüdimõistetu või tema puudumisel avalduse esitanud isik ja Riigiprokuratuuri prokurör. Üheski protsessis pole märgitud vastukaaluks prokurörile juriidilise haridusega kaitsja osavõttu. Kohtuotsuste aluseks on olnud kriminaalasja materjalid ja prokuröri ärakuulamine. Kohtumenetluses on juhitud Apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustikust²¹¹ ning seadusest kohtuväliselt represseeritud ja alusetult süüdimõistetud isikute rehabiliteerimise kohta.²¹² Kõigi otsuste juures esineb Riigikohtule omaselt klausel, et need jõustuvad edasikaebamise võimaluseta.

Eelnev kinnitab, et Eesti kohus ei ole kaasuseid arutanud täies ulatuses ning kõiki tõendeid ja asjaolusid iseseisvalt uurides ja hinnates, vaid Riigikohus on käitunud viimase astme kohtuna NSVL sõjatribunalidele ning arutanud kriminaalasja esitatud avalduste piirides. Need süüdimõistetud, keda ei olnud paragrahvi 1 järgi automaatselt rehabiliteeritud ja kes Riigikohtule avaldust ei esitanud, jäid rehabiliteerimata. Olen seisukohal, et paragrahvi 5 kohaldamisalasse kuuluvate NSVL kohtute poolt süüdi mõistetud isikute kohtuasjade arutamisega üksnes avalduse esitanud isikute suhtes ja avaldustes toodud piirides on Eesti riik NSVL poolt represseeritud isikute suhtes väljendanud eelnevalt mainitud süü presumptsiooni.

Käsil olevas töös uuritud kaasustest neljal juhul kuuest otsustas Riigikohus sõjatribunali otsuste tühistamise ja süüdimõistetute rehabiliteerimise.²¹³ Ülejäänud kahes mitme episoodiga kohtuasjas toimus otsuste tühistamine ja süüdimõistetute rehabiliteerimine osaliselt. Õigeks mõistmist ja rehabiliteerimist ei toimunud nendes episoodides, mis puudutasid tsiviilisikute tapmist²¹⁴ või neile raskete kehavigastuste tekitamist.²¹⁵ Nagu öeldud tugines Riigikohus mõlemal juhul tõenditele, mis olid kogutud NSVL eeluurimise käigus ja millest tehtud järeldused on vaieldavad. Seetõttu on tõenäoline, et kohtuistungil kaitsja osalemine oleks kohtuistungite käiku ja kohtu otsust süüdimõistetutele kasulikus suunas mõjutanud.

Kirjeldatud kohtuasjade põhjal väidan, et Gailiuse töös esitatud etteheidetest ja järeldustest on mitmed olnud Eestile ülekantavad. Täpsemalt saab välja tuua süüdimõistetu süü presumptsiooni, menetluses kaitsja puudumist ja Nõukogude režiimi poolt kõigi

---

²¹¹ RT I 1993, 50, 695.

²¹² RT 1992, 7, 103.

²¹³ RKKKo III-1/3-41/94; RKKKo III-1/3-72/94; RKKKo III-1/3-2/95; RKKKo III-1/3-19/95.

²¹⁴ RKKKo III-1/3-88/94.

²¹⁵ RKKKo III-1/3-15/94.

kriminaalmenetluse normide järgimise üle. Samuti ei ole süüdimõistetutele võimaldatud otsuse edasikaebamist. Võib spekuloida, et metsavendade rehabiliteerimiseks NSVL sõjatribunalide otsuste ülevaatamise funktsiooni andmine Riigikohtule on olnud menetlusökonoomiline otsus riigi ressursside säästlikuks kasutamiseks. Sekundeerin ja jätkan Gailiuse mõttekäiku, et arvestades NSVL rohkeid rahvusvahelise õiguse rikkumisi, mis muuhulgas takistasid objektiivset, õiglast ja põhjalikku partisanisõja asjaolude väljaselgitamist, oluks õigem elus püsinud partisanivõitlejate austamiseks ja nende lojaalsuse tunnustamiseks kogu rehabiliteerimisprotsessi ärajätmine ja okupatsioonirežiimi poolt nende suhtes tehtud kriminaalotsuste tingimusteta tühistamine.²¹⁶ Nii nagu tehti seda omakohtuorganite otsustega. Eesti Õigusvastaselt Represseeritute Liidu „Memento“ ja Eesti muinsuskaitse seltsi 25.-26. märtsil 1994 a konverentsil „Eesti riigi ja rahva vastu toimepandud kuriteod“ vastu võetud resolutsioonis nimetati juriidiliseks nonsensiks, et taastatud Eesti Vabariigi õigusorganid teostasid veel 1994. a NSVL poolt teostatud poliitiliste repressioonide ohvrite nn rehabiliteerimist. Lindmäe sellega ei nõustunud ja tema kohaselt pidid metsavennad kinni pidama sõjapidamise tavadest ja normidest ning kui nende rikkumine oli kohtu korras vaieldamatult kindlaks tehtud, ei kuulunud süüdlased rehabiliteerimisele. Ta leidis, et „kui isiku on mõistnud süüdi okupeeriva riigi kompetentne kohtuorgan ning kriminaalasja arutamisel ja kohtuotsuse tegemisel on järgitud tollal kehtestatud protsessikorda, puudub õiguslik alus okupatsioonieelse kriminaalasja lõpetamiseks kuriteokoosseisu puudumise tõttu.“ Seejuures ei pidanud ta kaitsja puudumist tolleaegses nõukogude kriminaalmenetluses protsessikorra oluliseks rikkumiseks, mis oleks tinginud kohtuotsuse õigustühisuse ja süüdimõistetu rehabiliteerimise. Isegi kui ÜRO Peaassamblee 10.12.1948. a vastuvõetud inimõiguste ülddeklaratsiooni ja tsiviilisikute sõjaaegseks kaitseks vastu võetud 12.08.1949. a Genfi (IV) konventsiooni järgi tuli kohtualusele tagada õigus kvalifitseeritud kaitsele ja võimalus valida endale kaitsja.²¹⁷ Siinkohal jätab Lindmäe kommenteerimata süüdimõistetutel kaitsjate puudumise Eesti Vabariigi läbi viidud rehabiliteerimisprotsessis. Samuti on oluline, et Euroopa Nõukogu Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon (IPKK),²¹⁸ mis inimõiguste ülddeklaratsiooni eeskujul samuti käsitab õigust õiglasele kohtupidamisele jõustus Eesti Vabariigi suhtes mõned kuud pärast Lindmäe avaldatud artiklit ehk 16.04.1996.²¹⁹ Arvestades IPKK artikli 35 lõikes 1 toodud kaebuste vastuvõetavuse kriteeriume, oli rohkem kui kuus kuud

---

²¹⁶ Gailius, B, lk 18.

²¹⁷ Lindmäe, H, lk 5.

²¹⁸ RT II 1996, 11, 34.

²¹⁹ Chart of signatures and ratifications of Treaty 005. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005). – Council of Europe.

enne liitumist Riigikohtu poolt rehabiliteerimata jäetud isikute jaoks edasikaebamine EIK-sse endiselt perspektiivitu.

Et mitte jätta muljet Eesti rehabiliteerimispoliitika täielikust läbikukkumisest, leian Lindmäe artiklist ja kohtuotsustest ka positiivset praktikat. Näiteks mõistis Riigikohus metsavendade süütegusid „elu alalhoiuks vajalike elatusvahendite hankimiseks“, mis viisid kriminaalseaduste järgi kvalifitseeritavate varguste, röövimiste ja riisumisteni. Kui sellega ei kaasunud tsiviilelanike vastu relva kasutamist, luges kohus isikud rehabiliteerituks.²²⁰ Samuti ei loetud kuriteoks partisanivõitluse tingimustes tapmist, mis pandi toime nõukogude okupatsioonivõimude poolt esilekutsutud hädakaitse seisundis ning ühtlasi rehabiliteeriti isikud, kes hoidusid kõrvale NSVL mobilisatsioonist, deserteerusid või lahkusid omavoliliselt sõjatööstusest või seda teenindanud ettevõttest.²²¹

Teen järelduse, et metsavendade automaatne rehabiliteerimine NSVL omakohtuorganite otsuste eest, üldine rehabiliteerimispraktika ja eriti rehabiliteerimiskaebuste arutamise piiramine üksnes kolmandas kohtuastmes ning mõned aastad hiljaks jäänud liitumine IPKK-ga on peamisteks põhjusteks, miks erinevalt okupatsioonirežiimi esindajatest ei ole Eestist EIK-s arutamiseni jõudnud ühtki endiste metsavendade poolt esitatud kaebust. Usaldades Lindmäe Riigikohtu poolt rehabiliteeritute statistikat ja et selles puudus info automaatselt rehabiliteeritute kohta, ei saaks see number siiski olla väga suur.

Lätis kuulusid metsavennad rehabiliteerimisel poliitiliselt represseeritud isikute hulka.²²² Alates 1990. a rehabiliteeriti Läti residendid, kes NSVL kriminaalkodeksi alusel olid represseeritud ilma kohtuotsuseta, süüdi mõistetud või kelle suhtes kriminaalmenetlus oli lõpetatud mitte-rehabiliteeritavate asjaolude tõttu järgmiselt:

- Läti territooriumil enne 26.11.1940 NSVL kriminaalkodeksi jõustamist toime pandud teod, mis Läti Vabariigi õiguse kohaselt ei kvalifitseerunud kuriteoks.
- NSVL kriminaalkodeksi paragrahvides 58.1-58.14 kirjeldatud teod, v.a isikud, kes olid süüdi rahu- või inimsusevastastes kuritegudes, genotsiidi- või sõjakuritegudes või rahvusvahelise õiguse tähenduses mittevõitlejate vastu toime pandud kuritegudes, nagu ka need, kes olid süüdi võltsimises.

---

²²⁰ RKKKo III-1/3-19/95.

²²¹ Lindmäe, H, lk 6-7 viitab RKKKo III-1/3-17/94, III-1/3-56/94, III-1/3-10/94, III-1/3-68/94, III-1/3-74/94, III-1/3-76/94, III-1/3-93/94, III-1/3-14/95.

²²² Eesti või inglise keeles ametlike tõlgete puudumisel on selles alapeatükis läti keelsete õigusaktide mõistmiseks kasutatud Google tõlkemootori kõrval paralleelselt 2021. a valminud eesti ja läti keele kirjalike tekstide masintõlkijat EstLat Translator. Arvutivõrgus <https://estlat.tilde.com/>

- Ebaseaduslikult repressseeritud isikute rehabiliteerimise seaduse paragrahv 1 punktides 3 ja 4 toodud muud NSVL kriminaalkoodeksis kirjeldatud teod.²²³

Rehabiliteerimine hõlmas muuhulgas neid Läti residente, keda pärast 17.06.1940. a oli repressseeritud väljaspool Läti territooriumi.²²⁴ Vastutus rehabiliteerimistaotluste läbivaatamiseks oli jagatud Riigiprokuratuuri, piirkondlike rahvakohtute ja riigi kõrgeima kohtu vahel. Lahendati ka neid olukordi, kus NSVL kriminaaltoimik oli kadunud või hävitatud või isik ei nõustunud tema rehabiliteerimisest keelduva otsusega, kuna see ei tuginenud tegelikele asjaoludele. Kõigist Balti riikidest moodustas Läti ainsana komisjoni, kes vaataks üle kaasused, kus ilma kohtuotsuseta olid inimesed oma poliitiliste vaadete või tegevuse eest põhjendamatult paigutatud vaimuhaiglasse.²²⁵

Leedu Okupatsioonirežiimile vastupanu osutamise eest repressseeritud isikute rehabiliteerimise seadus jõustus 09.05.1990. a. Represseerimise tagajärjede kõrvaldamiseks ja õiguse taastamiseks tunnistati Leedu Vabariigi ees süütaks ja tsiviilõigused taastati Leedu residentidel, kes olid süüdi mõistetud ja vangistatud repressiivorganite poolt Leedus ja väljaspool, või muul viisil repressseeritud Vene NSFV 1926. a kriminaalkoodeksi, NSVL vabariikide kriminaalõiguse, Hitleri Saksamaa kriminaalõiguse või kohaliku õiguse (1941-1944) alusel agressioonile või okupatsioonirežiimile vastuhakkamise eest või Leedust 1940-1953 aastatel ümberasustatud ja süüdi mõistetud endise Leedu NSV kriminaalkoodeksi konkreetsete paragrahvide alusel. Nimetatud otsus ei puudutanud isikuid, kes olid osalenud genotsiidikuritegude toimepanemises või relvastamata tsiviilisikute massimõrvas või piinamistes.²²⁶ 1995. a tehti Leedu Vabariigi Seimi poolt seadusesse parandusi ja täiendusi, mis hakkas selgemalt reguleerima rehabiliteerimistunnistuste avalduste menetlemist ja otsuste vaidlustamist otsuse teinud asutuse juhile, misjärel pidi kaebused läbi vaatama selleks moodustatud kolmeliikmeline kohtunike paneel ja kes enne lõpliku otsuse tegemist sai kasutada Riigiprokuratuuri abi täiendavate uurimistoimingute tegemiseks.²²⁷ Sellega oli Leedu taas iseseisvunud Balti riikidest ainus, kes võimaldas rehabiliteerimisotsuste edasikaebamist.

---

²²³ Läti ebaseaduslikult repressseeritud isikute rehabiliteerimise seadus. – Läti Vabariigi Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja, 34, 23.08.1990.

²²⁴ Idem.

²²⁵ Läti otsus ebaseaduslikult repressseeritud isikute rehabiliteerimise seaduse jõustumise menetluskord. – Läti Vabariigi Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja, 34, 23.08.1990.

²²⁶ Leedu okupatsioonirežiimile vastupanu osutamise eest repressseeritud isikute rehabiliteerimise seadus. – Leedu ametlikud teadaanded I-80, 02.05.1990.

²²⁷ Leedu okupatsioonirežiimile vastupanu osutamise eest repressseeritud isikute rehabiliteerimise seaduse muutmise ja täiendamise seadus. – Leedu ametlikud teadaanded, I-1051, 28.09.1995.

Sarnaselt Eestiga võttis teistel Balti riikidel IPKK-ga ühinemine aastaid. Leedul ratifitseeris selle konventsiooni 20.06.1995 ja Läti 27.06.1997.²²⁸ Autoril puuduvad andmed, et kui aktiivne oli rehabiliteerimisavalduste esitamine ja kui efektiivne nende menetlemine, kuid EIK kohtulahendite andmebaasist ei leia ühtki metsavendade esitatud kaebust ka Lätist ega Leedust.

---

²²⁸ Chart of signatures and ratifications of Treaty 005. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005). – Council of Europe.

KOKKUVÕTE

Käesolev magistritöö uuris kuidas NSVL julgeolekuorganite ja neile omaalgatuslikku relvastatud vastupanu osutanud Balti riikide metsavendade tegevused on olnud kooskõlas tol ajal kehtinud rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtete ja normidega.

Uurimuse tulemusena olen jõudnud järgmiste järeldusteni:

1. NSVL 1940. a sõjalised agressioonid ja okupatsioonid tagasid nende suhetes Balti riikidega rahvusvahelise sõjaõiguse kohaldamise. 1941. a alanud ja 1944-1946 aastate kõige intensiivsem metsavendade relvastatud vastupanu tõestas, et tegemist ei ole üksikute elanikkonna gruppide ühekordsete okupatsioonivõimude vastaste väljaastumistega, vaid need väljendasid rahva püsivat poliitilist meelsust okupatsioonivõimude kukutamise ja taastada Balti riikide iseseisvaid riigikorrad. NSVL poolt loodi võitluseks metsavendadega mitmeid uusi relvastatud üksusi ja neisse suhtuti kui NSVL sisevaenlastesse, kes tuli kinni pidada ja hävitada. NSVL korraldused, koordineeritud militaaroperatsioonid, sagedased relvastatud kokkupõrked ja ohvrid mõlema sõdiva poole võitlejate hulgas on nii okupeeritud riikide kui NSVL poolt dokumenteeritud. Eeltoodust järeldan, et NSVL käsitas Balti riikide metsavendi sõjaõiguse tähenduses relvakonflikti teise osapoolena.
2. Poliitilise konflikti lahendamiseks rakendas NSVL sõjalisi vahendeid ja meetodeid, kuid õiguslikus tähenduses ei suhtunud metsavendadesse kui irregulaarsesse või mistahes muul viisil liigitatud sõjajõudu, vaid kui õigusvastastesse võitlejatesse kodusõjas või klassivõitluses. Kinnipeetud võitlejaid ei koheldud sõjavangidena, isegi kui tihti arutasid nende kaasuseid sõjatribunalid. Okupatsioonivõimude jaoks ei omanud tähtsust, kas partisanivõitlejad käitusid organiseeritud sõjajõududena ja täitsid rahvusvahelise sõjaõiguse reegleid või mitte. Sellega demonstreeris NSVL, et rahvusvahelise sõjaõiguse tähenduses ei tunnustatud metsavendasid relvakonflikti teise osapoolena.
3. Balti riikide ja NSVL vahelistes suhetes pärast NSVL 1940. a okupatsiooni kuulus kohaldamisele Haagi 1907. a maasõja konventsioon, mis Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali otsuse kohaselt oli 1939. a kujunenud osaks rahvusvahelisest tavaõigusest. Genfi 1949. a konventsioonid ja hilisemad lisaprotokollid Balti riikide metsavendade omaalgatuslikus relvastatud vastupanus NSVL vastu ei ole kohaldatavad, kuna metsavendade aktiivse vastupanu perioodil, mis lõppes 1953. a, polnud need ei Balti riikide ega NSVL jaoks muutunud õiguslikult siduvateks.

4. NSVL-le relvastatud vastupanu osutanud Balti riikide metsavennad ei olnud homogeenne inimgrupp, vaid iga metsavend või grupp käitus selles võitluses vastavalt väljakujunenud vaadetele, isikuomadustele ja situatsioonile, kuhu ta sattus. See on muutnud metsavendade kvalifitseerimise rahvusvahelise sõjaõiguse kohaselt keeruliseks ja olen otsustanud selle põhjal kuidas kättesaadavate ajalooandmete kohaselt mingil ajaperioodil käitus enamus isikute grupist, kes Nõukogude võimudele osutasid relvastatud vastupanu.

Haagi 1907. a maasõja konventsiooni kohaselt ei kvalifitseerunud Balti riikide metsavennad oma aktiivse vastupanu perioodil valdavas enamuses organiseeritud sõjajõudude hulka, kuna ei suutnud vastata konventsiooni lisa artiklis 1 toodud tingimustele, et nad peavad olema juhitud vastutava isiku poolt, kandma kinnitatud ja selgelt eristatavaid eraldusmärke, kandma relvi avalikult ning oma sõjalisi operatsioone läbi viima kooskõlas sõjapidamise seaduste ja tavadega. Kuna metsavendade tegevus ei mahtunud ka artikli 2 *levée en masse* spontaanse vastupanu alla, puudus metsavendadel konventsioonis kirjeldatud võimalus õiguspärase konfliktiosalisena enesekaitseks ja NSVL okupatsioonivõimudele relvastatud vastupanu osutamiseks.

Haagi 1907. a maasõja konventsiooni kohaldamisel on käesolevas töös mitmetele rahvusvahelise õiguse allikatele tuginedes, kuigi mitte kooskõlas rahvusvahelise õiguse peavoolu seisukohtadega, kvalifitseeritud okupatsioonivõimude vastases sõjategevuses osalenud metsavennad mittekonventsionaalseteks konfliktiosalisteks, mis jättis nad kombatantidena ilma konventsiooniosalise õigustest, sh olla kinnipidamisel koheldud kui sõjavangid.

5. Arvestades Haagi 1907. a maasõja konventsiooni kujunemist 1939. a tavaõiguseks ja selle konventsiooni preambula lõiget 8 ehk Martensi klauslit, tuli ka mittekonventsionaalsete konfliktiosaliste vastu rakendada konventsiooni lisa artiklis 23 toodud üldisi sõjapidamise piirangud nagu näiteks keeld mürgi kasutamiseks või tappa või vigastada reeturlikult isikuid, kes kuuluvad vaenulikku rahvuse või sõjajõu koosseisu.

6. NSVL poolt metsavendluse likvideerimiseks kasutatud meetmed olid sageli vastuolus rahvusvahelise sõjaõiguse nõuetega, kuna NSVL kasutas metsavendade vastu mitmeid keelatud sõjapidamisviise. Nendeks on tõendatult olnud Haagi 1907. a maasõja konventsiooni rikkumisteks kvalifitseerunud metsavendade reeturlik tapmine mõrvaragentide poolt konventsiooni lisa artikkel 23.(b) järgi ja kinnipidamisel alistunud metsavendade tapmine artikkel 23.(c) järgi. Samuti metsavendade vastasesse võitlusesse okupeeritud riigi kodanike sundkorras kaasamine artikkel 45 järgi või neilt

vägivalla kasutamise või ilma info väljapressimine metsavendade tegevuste või asukoha kohta artikkel 44 järgi.

7. Taasiseseisvunud Balti riikides lahendatud kohtuasjade kohtueelses menetluses on metsavendade vastu toime pandud kuriteod kvalifitseeritud kas inimsusevastasteks kuritegudeks või genotsiidi kuritegudeks, mis Aegumatute kuritegude konventsiooni kohaselt on võimaldanud neid rikkumisi menetleda ja süüdlasi vastutusele võtta kriminaalmenetluse tavapäraseid aegumistähtaegasid arvestamata.

Töös uuritud Paulovi kohtuasjas ning Penarti ja Tuvi kohtuasjades on Eesti kohtud oma otsustes inimsusevastaste kuritegude objektiivse koosseisu puhul Kriminaalkoodeksi § 61¹ lg 1 kohaselt lähtunud Nürnbergi Rahvusvahelise Sõjatribunali põhikirja artiklist 6.(c), mille järgi on üheks objektiivseks süüteo koosseisu tunnuseks teo toimepanemine tsiviilisikute vastu. Seejuures on kohtud mitmel juhul kuriteo ohvriteks olnud metsavennad tsiviilisikuteks määratletud 12.08.1949 Genfi konventsioonide ja 08.06.1977 (I) lisaprotokoll järgi, mis järelduse 3 kohaselt polnud teo toimepanemise ajal Balti riikide ega NSVL jaoks muutunud õiguslikult siduvateks. Tsiviilisikute määratlemine läbi normi tagasiulatava kohaldamise on Paulovi kohtuasjas kaasa toonud kohtualuse olukorra halvenemise ja on realiseerinud riski kohtu poolt õiguskindluse põhimõtte rikkumiseks.

8. Leedu kohtud EIK-sse jõudnud kaebuste nr 35343/05, *Vasiliauskas vs Leedu* ja nr 28859/16, *Drelingas vs Leedu* põhjal rahvusvahelise sõjaõiguse järgi metsavendade staatuse osas seisukohta võtnud ei ole, kuna Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni artikkel 2 järgi genotsiidikuriteo süükoosseis asjakohast objektiivset tunnust ei sisalda. Isegi kui kaebaja partisanide mittekvalifitseerimist tsiviilisikuteks enda süüd välistava asjaoluna kaebuses nr 35343/05, *Vasiliauskas vs Leedu* välja tõi, ei pidanud EIK sellele väitele reageerimist otsuses vajalikuks. Samale otsusele lisatud kohtunike Villiger, Power-Forde, Pinto de Albuquerque and Kuris ühises eriarvamuses viitega endise Jugoslaavia Rahvusvahelise Kriminaaltribunali kohtuotsusele nr IT-95-16-T (*Süüdistaja vs Zoran Kupreškić jt*) ja *mutatis mutandis* Rahvusvahelise Kohtu otsusele *Horvaatia vs Serbia* on öeldud, et rahvusvaheliste kohtute jaoks ei ole takistuseks inimsusevastasteks kuritegudeks pidada tapmisi, mille ohvrid olid relvastatud. Veelgi enam rakendub selline põhimõte genotsiidikuritegude puhul, kuna enesekaitseks relvad haaranud isikute välja arvamine konventsiooni kohaldamisalast läheks selle eesmärgiga vastuollu. Asjaolu, et ohvrid olid relvastatud partisanid, ei välista kellegi süüdi tunnustamist genotsiidis.

9. EIK-So 35343/05, *Vasiliauskas vs Leedu* ja EIKo 28859/16, *Drelingas vs Leedu* on andnud vajalikku kohtupraktikat Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni rakendatavusest metsavendade vastu toime pandud kuritegudes, kuna mõlemal juhul pidas Leedu kohus metsavendasid kaitstud isikute grupi hulka kuuluvaks selle konventsiooni tähenduses. Ajaliselt hilisemas Drelingase kaasuses nõustus EIK Leedu kõrgeima kohtu põhjendustega, et metsavennad moodustasid rahvusliku ja etnilise grupina märkimisväärse osa Leedu elanikkonnast ning EIK kinnitas Drelingase süüdi genotsiidi toimepanemises. Sellega loodi Balti riikides pretsedent, et isegi kui agressiooni ja okupatsiooni ohver riigina on okupatsioonivõimudele sõjalise vastupanu osutamiseks halvatud ja omaalgatuslik relvastatud vastupanu pole võimeline täitma rahvusvahelises sõjaõiguses kirjeldatud õiguspäraseks konfliktiosaliseks kvalifitseerimise kriteeriume, ei vabasta see partisanivõitlejate vastu toime pandud kuritegude puhul kurjategijaid vastutusest Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsiooni ning Aegumatute kuritegude konventsiooni koosmõjus.
10. Nõukogude okupatsiooniohvrite rehabiliteerimisega alustati Balti riikides juba Nõukogude Liidu viimastel aastatel ehk 1988-1991. Eesti puhul rehabiliteeriti esimeses järjekorras küüditatud ja need, kes olid süüdi mõistetud NSVL omakohtuorganite poolt. Alates 1992. aastast suunati uuesti kohtusse pöörduma need süüdimõistetud, kes pidasid tõendatuks, et ajavahemikus 16.06.1940 kuni 20.08.1991 Eestis või endise NSV Liidu territooriumil kohtus süüdimõistmise aluseks olnud teod olid võitluseks Eesti Vabariigi iseseisvuse eest või Eesti rahvale tehtud ülekohtu vastu. Selle töö raames analüüsitud Eestis Vabariigis tehtud kohtuotsustest ei selgu, et kohus oleks rehabiliteerimise taotlusi arutanud täies ulatuses ning kõiki tõendeid ja asjaolusid iseseisvalt uurides ja hinnates, vaid Riigikohus on käitunud kui viimase astme kohus NSVL sõjatribunalidele ning arutanud kriminaalasju esitatud avalduste piirides. Need süüdimõistetud, kes Riigikohtule avaldust ei esitanud ja keda ei olnud automaatselt rehabiliteeritud Nõukogude repressiivorganite kohtuväliste otsuste õigustühiseks tunnistamise kaudu, jäid rehabiliteerimata. Teen sellest järelduse, et NSVL sõjatribunalide poolt repressioneeritud isikute üle kohtumõistmisel on Eesti Vabariik üldisele kriminaalmenetluses valitsevale süütuse presumptsioonile vastupidiselt väljendanud repressioneeritute süü presumptsiooni.
11. Eesti Vabariik pole taganud metsavendade õigust õiglasele kohtupidamisele, kui lisaks süü presumptsioonile viidi rehabiliteerimise kohtuasjade arutamine läbi prokuröri osalemisel, kuid ilma kaitsjata ja otsuse edasi kaebamise võimaluseta. Arvestades NSVL rohkeid rahvusvahelise õiguse rikkumisi, mis muuhulgas takistasid objektiivset,

õiglast ja põhjalikku partisanisõja asjaolude väljaselgitamist, oluks õigem elus püsinud partisanivõitlejate austamiseks ja nende lojaalsuse tunnustamiseks kogu rehabiliteerimisprotsessi ärajätmine ja okupatsioonirežiimi poolt nende suhtes tehtud kriminaalotsuste tingimusteta tühistamine. Nii nagu tehti seda omakohtuorganite poolt süüdimõistetutega.

12. Erinevalt okupatsioonirežiimi esindajatest ei ole Eestist EIK-s arutamiseni jõudnud ühtki endiste metsavendade poolt esitatud kaebust. Peamiselt on selle ära hoidnud metsavendade automaatne rehabiliteerimine NSVL omakohtuorganite otsuste eest, kuid oma mõju võib olla ka asjaolul, et Riigikohtu poolt rehabiliteerimata jäetud isikutel puudus võimalus nende vastu tehtud otsuste edasikaebamiseks. Sarnaselt Eestile ei leia EIK kohtulahendite andmebaasist ühtki metsavendade esitatud kaebust Lätist ega Leedust.

Teise maailmasõja ajal Balti riikides läbi viidud okupatsioonid on andnud neile traagilise kuid väärtusliku kogemuse. 2022. a sündmused Ukrainas on aga järjekordseks kinnituseks, et Venemaa ettearvamatu ja agressiivne käitumine oma naabrite suhtes ei ole muutunud ning Balti riigid peavad igal ajahetkel valmis olema oma riiki kaitsma. Tagamaks seda, et Balti riigid potentsiaalse agressiooni korral võiksid lisaks NATO-le loota samaväärsele globaalsele toetusele, nagu on saanud seda Ukraina, tuleb kinni pidada rahvusvahelise humanitaarõiguse nõuetest. Kui Balti riikide metsavennad 1941-1953 aastatel NSVL-le vastuhakkamisel ei suutnud täita tingimusi, et kvalifitseeruda õiguspäraseks konfliktiosaliseks Haagi 1907. a maasõja konventsioonide järgi, siis samad tingimused on täna siduvad Genfi 1949. a konventsioonide kohaselt. On oluline tagada, et rahvusvahelise humanitaarõiguse põhinõudeid ja relvakonfliktis kombatandiks kvalifitseerumise tingimusi selgitatakse meie ajateenijatele, reservväelastele ja kaitseliitlastele, aga ka teistele, kes ühel eluhetkel on potentsiaalselt kohustatud riigikaitsest osa võtma.

Problems of the International Law Related to the Forest Brethren in Soviet Union Occupied and Annexed Estonia and Other Baltic States

Abstract

Baltic States had already been unlawfully occupied and annexed when forest brothers of Estonia, Latvia and Lithuania in 1941 initiated armed resistance against to the occupation regime of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR). In international law the closest term to describe forest brothers, would be partisans. Due to the resistance to the occupation powers, USSR regarded forest brothers *in corpore* as criminals and made vast efforts to destroy forest brethren.

This master's thesis researched how occupation regime of the USSR and the armed resistance initiated by the Baltic States' forest brothers are consistent with the generally-recognized principles and norms of international law that were applicable at those times.

Forest brethren related legally relevant research questions have been formulated as follows:

1. What was USSR legal approach to forest brothers pursuant to the international law of war (after 1949 Geneva Conventions better known as international humanitarian law) and how their implemented measures to destroy forest brothers consisted with the requirements of the international law?
2. Which legal obligations and protection applied to Baltic States forest brothers pursuant to the international law of war during their active period of resistance, i.e. between 1941-1953?
3. What are the most important judgments of the courts of Baltic States and European Court of Human Rights (ECtHR) regarding to the repressive measures used by USSR to destroy Baltic States' forest brothers?
4. What were the legal approaches of the re-independent Balti States to the forest brothers who had fought for their independence?

In order to answer the defined questions, a combination of analytical, historical and comparative method was used. Chosen topic for this thesis lies between the jurisprudence and historical science, as several legal problems covered by this thesis are also problematic in legal history. Historical articles, researches and collections of documents have been used to understand the essence of the forest brethren and find out facts about their ideology and activities. Collected information has been compared against the primary sources, which are conventions related to the law of war, humanitarian law and criminal law, their *travaux préparatoires*, later commentaries ja jurisprudential articles. Important part of sources are the international

judgments about the partisan fights in 20th century and later Baltic States judgments about the crimes committed against forest brothers, especially those that reached to ECtHR. Rehabilitation of the forest brothers is based mostly to the national legal acts and national judgments.

The military aggressions and occupations of the USSR in 1940 ensured the application of international law of war in their relations with the Baltic States. The most intense armed resistance of the forest brothers in 1944-1946 proved that it was not a spontaneous rebellion of individual population groups against the occupying powers, but an expression of the people's persistent political will to overthrow the occupying powers and to restore the independent Baltic states. The USSR established several new armed units to fight forest brothers and they were seen as an internal enemy of the USSR who had to be detained and destroyed. The USSR orders, coordinated military operations, frequent armed clashes and casualties among fighters on both sides have been documented by both the occupied states and the USSR. It demonstrates that the USSR regarded Baltic forest brothers as the other party to the armed conflict within the meaning of the law of war.

The USSR used military means and methods to resolve the political conflict, but in legal terms the forest brothers were not seen as an irregular or otherwise classified military force, but they were presented as illegal combatants in civil war or class struggle. The detained combatants were not treated as prisoners of war, even though their cases were often heard by military tribunals. It did not matter to the occupying authorities whether or not the partisan fighters acted as organized armed forces and complied with the rules of international law of war. With this the USSR demonstrated that forest brothers were not recognized as a party to the armed conflict within the meaning of international law of war.

Following to the USSR occupation of Baltic States in 1940, the Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land of 18 October 1907 (1907 Hague War on Land Convention) applied, which according to the judgment of the Nuremberg International Military Tribunal, had become a part of customary international law in 1939. The Geneva Conventions of 12 August 1949 and subsequent Additional Protocol of 8 June 1977 in case of the armed resistance of the Baltic forest brothers against the USSR were not applicable, as during the period of active resistance of the forest brothers that ended in 1953, those did not become legally binding for either the Baltic States nor the USSR.

The forest brothers of the Baltic States who fought against the USSR were not a homogeneous group of people, but each forest brother or group behaved in this struggle according to the individual views, personal characteristics and the situation in which it found itself. This has

made it difficult to qualify forest brothers under international law of war and a decision had to be made as to how, according to the available historical data, the majority of the group of individuals who resisted Soviet authorities acted over time.

The Baltic forest brothers during their period of active resistance for the vast majority did not qualify for organized armed forces because they could not fulfill the conditions set out in Article 1 of the Annex to the 1907 Hague War on Land Convention as to be commanded by a person responsible for his subordinates; to have a fixed distinctive emblem recognizable at a distance; to carry arms openly and to conduct their operations in accordance with the laws and customs of war. As their activities were not subject to *levée en masse* spontaneous resistance provided in Article 2 either, the convention did not provide any opportunity for forest brothers to defend themselves as a legitimate belligerent and to provide armed resistance to the occupying authorities of the USSR.

In application of the 1907 Hague War on Land Convention, the forest brothers, who had been involved in hostilities against the occupying powers, based on various sources of international law, in this thesis have been defined as unconventional belligerents, which deprived combatants from the rights of the belligerents, including being treated as prisoners of war in the case of capture by enemy.

In my opinion there are some provisions in the 1907 Hague War on Land Convention that must be applied also to unconventional belligerents. By that I mean the general restrictions on warfare provided in Article 23 of the Annex, such as the prohibitions to employ poison or poisoned weapons or to kill or wound treacherously individuals belonging to the hostile nation or army. I rely in my opinion to the fact that the 1907 Hague War on Land Convention since 1939 has been recognized as customary law and the Martens clause in the preamble paragraph 8 of that convention, which reads as follows: “Until a more complete code of the laws of war has been issued, the High Contracting Parties deem it expedient to declare that, in cases not included in the Regulations adopted by them, the inhabitants and the belligerents remain under the protection and the rule of the principles of the law of nations, as they result from the usages established among civilized peoples, from the laws of humanity, and the dictates of the public conscience.”

The measures used by the USSR to eradicate the forest brethren were often in conflict with the requirements of international law of war, as the USSR used a number of prohibited methods of warfare against the forest brothers. These have been proved to be the treacherous killing of forest brothers by murder agents which qualifies as breach of the 1907 Hague War on Land Convention’ Article 23.(b) of the Annex and the killing of forest brothers who surrendered in accordance with Article 23.(c). Also, the coercive involvement of nationals of an occupied

country to the fight against the forest brothers under same Annex Article 45 or to force the inhabitants of territory occupied by it to furnish information about the forest brothers under Article 44.

In the pre-trial proceedings of the re-independent Baltic States, crimes against forest brothers have been classified as either crimes against humanity or crimes of genocide, which have allowed these offenses to be prosecuted without the normal statute of limitations as provided in the Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity of 26 November 1968.

Estonian courts in the Paulov, Penart and Tuvi cases have based their decisions on the objective composition of crimes against humanity pursuant to Article 6.(c) of the Charter of the International Military Tribunal of 8 August 1945. In several cases the court has defined the forest brothers who were victims of the crime as civilians in accordance with the Geneva Conventions of 12 August 1949 and the Additional Protocol of 8 June 1977 (I), which, according to my earlier conclusion had not become legally binding for the Baltic States or the USSR. Defining a civilian through the retroactive application of the rule in Paulov case has led to a deterioration of the situation of the defendant and has realized the risk of the court violating the principle of legal certainty.

Lithuanian courts have not taken any position on the status of the forest brothers under international law of war, as pursuant to the Article 2 of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide it was not necessary. Still, the joint dissenting opinion of the judges Villiger, Power-Forde, Pinto de Albuquerque and Kūris annexed to the judgment of case *Vasiliauskas vs Lithuania* (Application no. 35343/05), refers to Judgment IT-95-16-T of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (*Prosecutor v. Zoran Kupreškić and Others*) and *mutatis mutandis* International Court of Justice judgment *Croatia v. Serbia*, which noted that „the presence of those actively involved in a conflict, including when the victims bore arms, has not been an obstacle for the international courts in finding their killing to be a crime against humanity. This reasoning applies with greater force where the crime of genocide is in issue. Under Article 2 of the Genocide Convention, genocide is not defined as a crime directed against a civilian population only. To interpret the Genocide Convention as not applying to those who took up arms to defend themselves would not be in conformity with the underlying purpose of that Convention.“

ECtHR judgments *Vasiliauskas v. Lithuania* and *Drelingas v. Lithuania* have provided the necessary case-law on the applicability of the Genocide Convention to crimes committed against forest brothers, since on both cases court of Lithuania considered forest brothers to be a protected persons within the meaning of that convention. In a later case of *Drelingas*, the

ECtHR agreed with the Lithuanian Supreme Court's reasoning that the forest brothers formed a significant part of the Lithuanian population as a national and ethnic group, and the ECtHR found Drelingas guilty of genocide. This set a precedent in the Baltic States that even if as a victim of aggression and occupation a country is paralyzed to provide military resistance to the occupying forces and armed resistance is unable to fulfill the criteria for legitimacy under international law of war, it does not absolve criminals from liability in concurrence of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide of 9 December 1948 and the Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity of 26 November 1968.

The rehabilitation of the victims of the Soviet occupation in the Baltic States began in the last years of the USSR, in 1988-1991. In the case of Estoni, deported persons and those convicted by the USSR wild justice authorities were rehabilitated in the first place. From 1992 onwards convicted persons who considered that in the period between 16.06.1940 and 20.08.1991 in Estonia or in the territory of the former Soviet Union, they had been convicted for fighting for the independence of the Republic of Estonia or against injustice done to the Estonian people, were given the opportunity to appeal the USSR verdict in the court of Republic of Estonia. Similar laws were adopted in Latvia and Lithuania.

It is not clear from the judgments in the Republic of Estonia analyzed in this research that the court heard the applications for rehabilitation in full and independently examining and assessing all evidence and circumstances. Instead, the Supreme Court of Estonia has acted as a court of last instance for the military tribunals of the USSR and has heard criminal cases within the limits of the submitted petitions. Those convicts who did not submit a petition to the Supreme Court and who had not been automatically rehabilitated by declaring the extrajudicial decisions of the Soviet repressive bodies void, remained unrehabilitated. With that the court of Estonia has expressed presumption of guilt against the persons repressed by the USSR military tribunals. I conclude that in the trial of persons repressed by the military tribunals of the USSR, the Republic of Estonia has expressed the presumption of guilt of the repressed persons, contrary to the general presumption of innocence in criminal proceedings.

I also find that the Republic of Estonia has failed to ensure the right of forest brothers for a fair trial if in addition to the presumption of guilt, rehabilitation cases were heard in the presence of a prosecutor, but without legal counsel and without the possibility of contest the judgment of the court. Considering the numerous breaches of international law by the USSR, which among other arguments, prevented an objective, fair and thorough investigation of the partisan warfare circumstances, it would have been better to abandon the entire rehabilitation process and unconditionally annul all criminal decisions taken against forest brothers by the occupation

regime. Same way as was decided with the persons convicted by the USSR wild justice authorities.

Unlike the representatives of the occupation regime, no complaint has been reached to ECtHR by former forest brothers of Estonia. This has been mostly positively avoided by the automatic rehabilitation of the forest brothers against the decisions of the USSR wild justice authorities, but it could be also impacted by the fact that the persons not rehabilitated by the Supreme Court did not have any opportunity to appeal the decision made against them. Like Estonia, the ECtHR database does not show any complaints from the forest brothers from Latvia or Lithuania.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Aegumatud rahvusvahelised kuriteod. – Kaitsepolitseiamet. <https://kapo.ee/et/content/aegumatud-rahvusvahelised-kuriteod-0/> (18.04.2022).
2. Aegumatute rahvusvaheliste kuritegude uurimine. – Kaitsepolitseiamet. <https://kapo.ee/et/content/aegumatute-rahvusvaheliste-kuritegude-uurimine/> (18.04.2022).
3. Andreller, M. Hästi organiseeritud partisanid ehk metsavendlus Leedus. – Kaitse Kodu. Nr 2. 2018.
4. Andreller, M. Metsavendlus Eestis – rahvuslik vastupanu parimas mõttes. – Kaitse Kodu. Nr 5. 2018.
5. Andreller, M. Rahvuslikud partisanid ehk metsavendlus Lätis. – Kaitse Kodu. Nr 4. 2018.
6. Antons, K. jt. Kommunistlike režiimide kuritegudest. Õppematerjal. OÜ Infotrükk 2009.
7. Baxter, R. R. So-Called Unprivileged Belligerency: Spies, Guerrillas, and Saboteurs. – Britttish Year Book of International Law. Vol 28. 1951.
8. Cassese, A. The Martens Clause: Half a Loaf or Simply Pie in the Sky? – European Journal of International Law. Vol 11. No 1. 2000.
9. Chart of signatures and ratifications of Treaty 005. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005). – Council of Europe. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&treatyenum=005> (22.04.2022).
10. Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 1952. Article 13: Protected Persons. – International Committee of the Red Cross. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=24EDDBDE44E33800C12563CD00420907> (18.04.2022).
11. Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 2016. Article 63: Denunciation. – International Committee of the Red Cross. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=E6BD0D82E2A36F3EC1257F7A00588C50> (18.04.2022).
12. Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 2016. Article 63 :

- Denunciation – International Committee of the Red Cross. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=E6BD0D82E2A36F3EC1257F7A00588C50> (20.04.2022).
13. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. Commentary of 1960. Article A 4: Prisoners of War. – International Committee of the Red Cross. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=ECA76FA4DAE5B32EC12563CD00425040> (18.04.2022).
  14. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. States Parties. – International Committee of the Red Cross. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=375 (20.04.2022).
  15. Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity, 26 November 1968. States Parties. – International Committee of the Red Cross. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=435 (20.04.2022).
  16. Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929. State Parties. – International Committee of the Red Cross. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=305 (22.04.2022).
  17. Dinstein, Y. Unlawful Combatancy. – International Law Studies Series. Vol 79. 2003.
  18. Eesti kodanike relvavõitlusest NSV Liidu sõjalise okupatsiooni vastu (688 OE) otsuse eelnõu esimene lugemise stenogramm. – Riigikogu <https://stenogrammid.riigikogu.ee/et/200604181000> (18.04.2022).
  19. Eesti kodanike relvavõitlusest NSV Liidu sõjalise okupatsiooni vastu (688 OE) otsuse eelnõu seletuskiri esimese lugemise juurde. – Koopia autori valduses.
  20. Gailius, B. The Guerilla War of 1944-1953 in the Historical, Political and Legal Culture of Contemporary Lithuania. Summary of doctoral dissertation. Vilnius, 2009. <https://epublications.vu.lt/object/elaba:1785333/1785333.pdf> (18.04.2022).
  21. Hammer, E; Salvin, M. The Taking of Hostages in Theory and Practice. – American Journal of international Law. Vol 38. No 1. 1944.
  22. Herem, M. Metsavendade strateegia ja tegevuse analüüs: R. Saaliste poolt organiseeritud metsavennad aastatel 1947-1950. Magistritöö. Juhendaja Olavi Punga. Tartu: Kaitseväe Ühendatud Õppeasutused 2012.

23. Hävitusagent. – Estonica Entsüklopeedia Eestist. <http://www.estonica.org/et/otsing/?q=h%C3%A4vitusagent> (18.04.2022).
24. I etapp – Nõukogude okupatsioon Eestis aastatel 1940–1941. Inimsusevastaste Kuritegude Uurimise Eesti Rahvusvahelise Komisjoni raport. *Sine loco*, 2004.
25. Ilmjärv, M. Hääletu alistumine. Tallinn: Argo 2004.
26. Kaasik, P; Kiudsoo, M; Kuusk, P. Keda võib nimetada metsavendadeks. – Metsavennad. Imeline Ajalugu. Tartu: AS Kroonpress 2020.
27. Korovin, E. Soviet Treaties and International Law. – American Journal of International Law 22. No 4. 1928.
28. Kuusk, P. Eesti NSV Siseministeeriumi/Riikliku Julgeolekuministeeriumi Banditismivastase Võitluse osakond (1944-1947). Magistritöö. Juhendaja Tõnu Tannberg. Tartu: Tartu Ülikool 2005. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/482> (18.04.2022).
29. Laar, M. Metsavennad. Relvastatud vastupanu Eestis Teise Maailmasõja järel. Tallinn: Read 2013.
30. Laidvee, J; Saarmets, V. PSK § 146/32. - Eesti Vabariigi Põhiseadus. Komm vlj. 5. vlj. Sihtasutus Iuridicum. https://pohiseadus.ee/sisu/3630/paragrahv_146 (22.04.2022).
31. Law Reports of Trials of War Criminals. Selected and prepared by United Nations War Crimes Commission. Vol VIII. London 1949.
32. Lehto, M. Succession of States in the Former Soviet Union. – Finnish Yearbook of International Law. Vol 4. 1993.
33. Lindmäe, H. Nõukogude okupatsioonirežiimi ohvrite rehabiliteerimisest Riigikohtus. – Juridica. Nr 10. 1995.
34. Luts-Sootak, M; Siimets-Gross, H. Eesti õiguse 100 aastat. Tallinn: Post Factum 2019.
35. Mallison, W. T.; Mallison, S. V. The Juridical Status of Irregular Combatants under the International Humanitarian Law of Armed Conflict. – Case Western Reserve Journal of International Law. Vol 9. No 1. 1977.
36. Mandel, M. Eesti metsavennad – kurjategijad või vabadusvõitlejad? – Kultuur ja Elu. Nr 1. 2016. http://kultuur.elu.ee/ke523_metsavennad.htm (18.04.2022).
37. Mikk, K. Metsavendade kujutamine nõukogude propagandakirjanduses. Magistritöö. Juhendaja Olev Liivik. Tartu: Tartu Ülikool 2013. <http://dspace.ut.ee/handle/10062/33686> (18.04.2022).
38. Mälksoo, L. Nõukogude anneksioon ja riigi järjepidevus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2005.

39. Mälksoo, L. Professor Uluots, the Estonia Government in Exile and the Continuity of the Republic of Estonia in International Law. – Nordic Journal of International Law. Vol 69. No 3. 2000.
40. Mälksoo, L. Soviet Genocide? Communist Mass Deportations in the Baltic States and International Law. – Leiden Journal of International Law. Vol. 14. No 4. 2001.
41. NATO lahingugrupp kogunes Tapa linnakus pidulikule rivistusele. Suurbritannia kaitseminister: saja aasta eest seisime kõrvuti ja täna ühineme taas. – Delfi 20.04.2017.
42. Nollendorfs, V. jt. The Three Occupations of Latvia 1940-1991. Soviet and Nazi Takeovers and Their Consequences. – Latvijas Okupācijas Muzeja Biedriba. Riga 2016.
43. Noormets, T. Eesti metsavennad 1944-1957. Dokumentide kogumik. Tartu 2014.
44. Noormets, T. Vastupanuvõitlus Lätis. – Kultuur ja Elu. Nr 4. 2007.
45. Pfanner, T. Military uniforms and the law of war. – International Review of the Red Cross. Vol 86. No 853. 2004.
46. Piip, A. Rahvusvaheline õigus. Tartu: Akadeemilise Kooperatiivi Kirjastus 1936.
47. Piip, A. Rahvusvahelise õiguse süsteem. Tartu: K./O.-Ü Loodus 1927.
48. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. States Parties. – International Committee of the Red Cross. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesParties&xp_treatySelected=470 (21.04.2022).
49. Raiste, A. Meri: mul on kaks sünnipäeva korraga. – Eesti Rahvusringhääling, 29.03.2004.
50. Rule 4. Definition of Armed Forces. – International Committee of the Red Cross. Customary International Humanitarian Law. https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule4 (20.04.2022)
51. Russian Foreign Ministry Official Slams NATO Film on Baltic Resistance. – The Moscow Times 13.07.2017.
52. Salo, U. Eesti Kaitseväe valmisolek sõjaks ja vastupanuvõimalused 1939. aastal. Magistritöö. Juhendaja Jüri Ant. Tartu: Tartu Ülikooli Ajaloo Osakond 2005. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/1370> (18.04.2022).
53. Sarv, E. Okupatsioonikuriteod ja nende karistamine Eestis. Ettekanne Memento konverentsil 13.06.2006. – Sirp 23.02.2007.
54. Sarv, E. Õiguse vastu ei saa ükski. Eesti taotlused ja rahvusvaheline õigus. Tartu: OÜ Greif / Tartu Ülikooli Kirjastus 1997.

55. Smith, B. Soviet crimes in Spotlight. – Crimes against Humanity. Latvian Site. <http://lpra.vip.lv/smith.htm> (18.04.2022).
56. Zalimas, D. Legal Status of Lithuania's Armed Resistance to the Soviet Occupation in the Context of State Continuity. – Baltic Yearbook of International Law. Vol 11. 2011. 22
57. Ziemele, I. Judgment of the Supreme Court of the Republic of Latvia Concerning Genocide. – Baltic Yearbook of International Law. Vol 1. 2001.
58. Zubkova, J. Baltimaad ja Kreml 1940-1953. Tallinn: Varrak 2009.
59. Žilinskas, J. Status of Members of Anti-Soviet Armed Resistance (Partisan's War) of 1944-1953 in Lithuania under International Law. – Baltic International Yearbook of International Law. No 11. 2011.
60. Taylor, T. The Nuremberg War Crimes Trials. – International Conciliation. No 27. 1949.
61. The Charter and Judgment of the Nürnberg Tribunal – History and Analysis: Memorandum submitted by the Secretary General. – United Nations Digital Library. <https://digitallibrary.un.org/record/160809#record-files-collapse-header> (18.04.2022).
62. The Proceedings of the Hague Peace Conferences. Translation of the Official Texts. The Conference of 1899. Carnegie Endowment for International Peace. New York: Oxford University Press 1920.
63. The Proceedings of the Hague Peace Conferences. Translation of the Official Texts. Conference of 1907. Vol III. Carnegie Endowment for International Peace. New York: Oxford University Press 1921.
64. Uibopuu, H.-J. Friedrich von Martens kui õigusteadlane, jurist, poliitik ja humanist: tema tähtsus tänapäeva rahvusvahelises õiguses ja rahvusvahelistes suhetes. – Acta Societatis Martensis. Nr 2. 2006.
65. Valk, K. Martensi klausel rahvusvahelises õiguses – loomuõiguse ja positivismi kompromiss. Magistritöö. Juhendaja Lauri Mälksoo. Tartu: Tartu Ülikooli Õigusteaduskond 2009. <https://dspace.ut.ee/handle/10062/9529> (18.04.2022).
66. Wiliam Caming, H.W. Nuremberg Trials: Partisans, Hostages and Reprisals. – Judge Advocate Journal. Volume 4. 1950.
67. Võitlus vabaduse eest. Dokumendid Nõukogude okupatsioonivõimu tegevusest metsavendluse hävitamisel 1950.-tel aastatel. – Kaitsepolitsei ameti aastaraamat 2018.
68. Коровин, Е. Международное право переходного времени. Москва: Государственное издательство Москва-Петроград 1924.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

Rahvusvahelised lepingud

69. 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta. – RT II 1999, 21, 121.
70. Affirmation of the Principles of International Law Recognized by the Charter of the Nurnberg Tribunal. 11 December 1946. – UNGA resolution No A/RES/95 (I). <http://www.worldlii.org/int/other/UNGA/1946/70.pdf> (21.04.2022).
71. Agreement for the Prosecution and Punishment of the Major War Criminals of the European Axis, and Charter of the International Military Tribunal. London, 8 August 1945. – International Committee of the Red Cross. https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/States.xsp?xp_viewStates=XPages_NORMStatesSign&xp_treatySelected=350 (18.04.2022).
72. Briand-Kellogg-Pact 1928. Paris, 27 August 1928. – Ludwig-Maximilians Universität München. <https://www.jura.uni-muenchen.de/fakultaet/lehrstuehle/satzger/materialien/kellogg1928e.pdf> (18.04.2022).
73. Convention (II) with Respect to the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 29 July 1899. – International Committee of the Red Cross. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=CD0F6C83F96FB459C12563CD002D66A1&action=openDocument> (18.04.2022).
74. Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. – International Committee of the Red Cross. <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195> (18.04.2022).
75. Convention for the Definition of Aggression. London, 3 July 1933. – Institute for International Law and Justice. <https://www.iilj.org/wp-content/uploads/2016/08/Convention-for-the-Definition-of-Aggression-1933.pdf> (18.04.2022).
76. Convention relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 27 July 1929. – International Committee of the Red Cross. <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?action=openDocument&documentId=0BDEDDD046FDEBA9C12563CD002D69B1> (18.04.2022).
77. Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee resolutsioon 1481 (2006) totalitaarse kommunistlike režiimide hukkamõistmise vajalikkusest. – Council of Europe.

<https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17403&lang=en> (18.04.2022).

78. Extradition and Punishment of War Criminals. 13 February 1946. – UNGA resolution No A/RES/3 (I). <http://www.worldlii.org/int/other/UNGA/1946/27.pdf> (21.04.2022).
79. Genotsiidi vältimise ja karistamise konventsioon. – RT II 1994, 27, 103.
80. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. – RT II 1996, 11, 34.
81. Konventsioon aegumistähtaja mittekohaldamisest sõjakuritegude ja inimsusevastaste kuritegude suhtes. – RT II 1994, 16, 50.
82. Project of an International Declaration concerning the Laws and Customs of War. Brussels, 27 August 1874. – International Committee of the Red Cross. <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/135> (18.04.2022).
83. Rahuleping Eesti ja Venemaa vahel. – Riigi Teataja https://www.riigiteataja.ee/failid/tartu_rahuleping.pdf (18.04.2022).
84. Sõjavangide kohtlemise 12. augusti 1949 Genfi (III) konventsioon. – RT II 1999, 19, 117.
85. Tsiviilisikute sõjaaegse kaitse 12. augusti 1949 Genfi (IV) konventsioon. – RT II 1999, 20, 120.
86. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri ning Rahvusvahelise Kohtu statuut. – RT II 1996, 24, 95.

Nõukogude Liidu õigusaktid

87. Kulakute ja nende perekondade, illegaalselt elavate või relvastatud kokkupõrgete ajal tapetud ning süüdimõistetud bandiitide ja natsionalistide perekondade, vastupanutegevust jätkavate legaliseeritud bandiitide ning nende perekondade, samuti repressseeritud bandiitide abistajate perekondade Leedu, Läti ning Eesti territooriumilt väljasaatmise kohta. NSVL Ministrite Nõukogu 29. jaanuar 1949 määrus nr 390-138ss.

Siseriiklikud õigusaktid

88. Apellatsiooni ja kassatsiooni kriminaalkohtumenetluse seadustik. – RT I 1993, 50, 695.
89. Eesti Vabariigi põhiseadus. - RT 1992, 26, 349.
90. Eestis inimsusevastaseid kuritegusid või sõjakuritegusid toimepannud isikute kriminaalvastutuse seadus. – RT I 1994, 83, 1447.
91. Instructions for the Government of Armies of the United States in the Field (Lieber Code). 24 April 1863. – International Committee of the Red Cross. <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/110> (18.04.2022). **105**

92. Kriminaalkoodeks. - RT I 1999, 38, 485.
93. Leedu deklaratsioon Jonas Žeimaitise tunnustamise kohta Leedu riigipeana. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.339103> (18.04.2022).
94. Leedu okupatsioonirežiimile vastupanu osutamise eest repressseeritud isikute rehabiliteerimise seadus. – Leedu ametlikud teadaanded I-80, 02.05.1990. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.179?positionInSearchResults=7&searchModelUUID=d7eb4d01-deac-43da-89e4-53dfc671948c> (18.04.2022).
95. Leedu okupatsioonirežiimile vastupanu osutamise eest repressseeritud isikute rehabiliteerimise seaduse muutmise ja täiendamise seadus. – Leedu ametlikud teadaanded, I-1051 28.09.1995. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.21602?jfwid=-pwcljtd9x> (18.04.2022).
96. Läti ebaseaduslikult repressseeritud isikute rehabiliteerimise seadus. – Läti Vabariigi Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja, 34, 23.08.1990. <https://likumi.lv/ta/id/76105-par-nelikumigi-represeto-personu-reabilitaciju> (18.04.2022).
97. Läti otsus ebaseaduslikult repressseeritud isikute rehabiliteerimise seaduse jõustumise menetluskord. – Läti Vabariigi Ülemnõukogu ja Valitsuse Teataja, 34, 23.08.1990. <https://likumi.lv/ta/id/76106-par-latvijas-republikas-likuma-par-nelikumigi-represeto-personu-reabilitaciju-speka-stanas-kartibu> (18.04.2022).
98. Seadlus kohtuväliselt repressseeritud ja alusetult süüdimõistetud isikute rehabiliteerimisest. – RT 1990, 7, 85.
99. Seadus kohtuväliselt repressseeritud ja alusetult süüdimõistetud isikute rehabiliteerimise kohta. – RT 1992, 7, 103.
100. Seadus kohtuväliste massirepressioonide kohta Nõukogude Eestis 1940–1950-il aastail. – ENSV Teataja 1988, 52, 754.
101. Seadus Leedu Vabadussõja Liikumise Nõukogu 16. veebruari 1949. a deklaratsiooni kohta. – Leedu ametlikud teadaanded VIII-1021. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.71713> (18.04.2022).
102. Уголовный кодекс РСФСР. Редакции 1926 года. <https://docs.cntd.ru/document/901757374> (18.04.2022).

KASUTATUD KOHTULAHENDID

103. EIK-So 35343/05, *Vasiliauskas vs Leedu*.
104. EIK-So 36376/04, *Kononov vs Läti*.
105. EIKo 28859/16, *Drelingas vs Leedu*.
106. EIKo 24018/04 *Kislõi vs Eesti*.
107. EIKo 23052/04, *Kolk vs Eesti*.
108. EIKo 14685/04, *Penart vs Eesti*.
109. EIKo 4672/02, *Farbtuhs vs Läti*.
110. RKKKo 3-1-1-140-03.
111. RKKKo 3-1-1-31-00.
112. RKKKo III-1/3-19/95.
113. RKKKo III-1/3-2/95.
114. RKKKo III-1/3-88/94.
115. RKKKo III-1/3-72/94.
116. RKKKo III-1/3-41/94.
117. RKKKo III-1/3-15/94.
118. TrtRnKo 2-1-177/2003. – Koopia autori valduses.
119. TrtRnKo 2-1-333/2000. – Koopia autori valduses.
120. PIMKo 1-055-00. – Koopia autori valduses.